

HASAN SAİDÜ'L-MEVLEVÎ'NİN BAZI EDEBÎ VE TASAVVUFÎ YAZILARI

Some Literary and Sufi Writings of Hasan Saîd el-Mevlevî

Prof. Dr. Âdem CEYHAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Sivas, Türkiye. ceyhanadem@hotmail.com

Arş. Gör. Rumeysa Nur ERTAŞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sivas, Türkiye. nurrumeysaertas@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
04.03.2025

Kabul/Accepted
25.03.2025

Sayfa/ Page
171-233

Öz

Bilindiği gibi Türkçenin kullanıldığı geniş coğrafyada asırlar boyu devam edegelen Klasik Türk Edebiyatı, 19. asrın ikinci yarısında canlılığını kaybetmiş; onun yerini daha ziyade Batı kültür ve edebiyatına dayalı olduğu söylenebilecek yeni edebiyat almıştır. Belirtilen zaman diliminde Ziyâ Paşa, Nâmık Kemâl, Recâizâde M. Ekrem gibi edebî şahsiyetler, “tarz-ı selef” veya “üslûb-ı kudemâ” gibi tamlamalarla tarif ettikleri eski şiir ve nesre birtakım tenkitler yöneltmişlerdir. Aynı asrın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Muallim Nâcî, Fâik Reşad, Bursalı Mehmed Tâhir misali kalem erbabı kişiler, eski Türk âlim, mutasavvıf, şair ve yazarlarını yeni nesillere tanıtmak gayesiyle yazı, kitapçık ve kitaplar yayımlamışlardır. II. Meşrutiyet’ten sonra gazete ve dergilerde edebî ve tasavvufî konulara dair yazılar neşreden yazarlardan biri de Hasan Saîd Çelebi’dir. Bu çalışmada, bazı divan şairleri hakkındaki yazıları Latin harflerine çevrilerek 2021’de kitap hâlinde yayımlanan Hasan Saîdül-Mevlevî’nin (1891-1935) hayatı hakkında daha çok bilgi verilmesi ve söz konusu eserde bahsedilmeyen diğer bazı makalelerinin incelenip neşredilmesi hedeflenmiştir. “Nâyiler” adlı edebî cemiyet içinde anılan Saîd Çelebi, Şemseddîn-i Sivâsî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Niyâzî-i Mısırî gibi mutasavvıf şair ve yazarları da tanıtmaya gayret etmiş; böylece edebiyatla uğraşanların asırlar boyu devam eden millî, edebî ve irfanî mirastan faydalanmalarını istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Saîd, tasavvuf, Osmanlı edebiyatı, Niyâzî-i Mısırî, Aziz Mahmud Hüdâî.

Abstract

As is well known, Classical Turkish Literature, which continued for centuries in the vast geography where Turkish was spoken, lost its vitality in the second half of the 19th century. It was replaced by a new literary movement, largely influenced by Western culture and literature. During this period, literary figures such as Ziyâ Pasha, Nâmık Kemâl, and Recâizâde M. Ekrem criticized old poetry and prose, describing them with phrases like “tarz-ı selef” and “üslûb-ı kudemâ”. In the last quarter of the same century and the early 20th century, writers such as Muallim Nâcî, Fâik Reşad, and Bursalı Mehmed Tâhir published articles, pamphlets, and books aimed at introducing the works of old Turkish scholars, Sufis, poets, and writers to new generations. Hasan Saîd Çelebi was one of the writers who published articles on literary and mystical subjects in newspapers and magazines following the Second Constitutional Era. This study aims to provide more information about the life of Hasan Saîd al-Mawlawî (1891-1935), whose writings on some divan poets were translated into Latin letters and published as a book in 2021, and to examine and publish some of his other articles that were not included in the aforementioned work. Saîd Çelebi, who was part of the literary society known as the “Nâyiler,” also sought to introduce Sufi poets and writers such as Şemseddîn-i Sivâsî, Aziz Mahmud Hüdâyî, and Niyâzî-i Mısırî. In this way, he hoped to help those involved in literature benefit from the national, literary, and spiritual heritage that had been cultivated over the centuries.

Keywords: Hasan Saîd, Sufism, Ottoman literature, Niyâzî-i Mısırî, Aziz Mahmud Hüdâî.

Atıf/Citation: Ceyhan Â. ve Ertaş R.N. (2025). Hasan Saîdül-Mevlevî’nin bazı edebî ve tasavvufî yazıları. *MECMUA*, 10(19), 171-233.

Giriş

Bilindiği üzere, 11. asırdan itibaren İslam kültürüne dayalı olarak, aynı dine mensubiyetin, siyasi ve sosyal münasebetlerin doğurduğu yakınlık dolayısıyla Arap ve Fars edebiyatından da faydalanarak meydana getirilen Türk edebiyatı, 19. asrın ikinci yarısında canlılığını büyük ölçüde kaybetmiş; yerini daha ziyade Batı'yı örnek alan sanat faaliyetlerine bırakmıştır. Bununla birlikte anılan asrın son ve 20. asrın ilk çeyreğinde Ziyâ Paşa, Muallim Nâcî, Fâik Reşad gibi şair ve yazarlar, asırlarca sürmüş önceki edebî mirasa dair bazı eserler meydana getirmiş; böylece selefleri, sonra gelen nesillere tanıtmaya çalışmışlardır. Ziyâ Paşa (1829-1880), Hicri 1291-92 (Miladi 1874-75) yıllarında yayımladığı *Harâbât* adlı antolojisinin başında Türkçe şiirlerin, Anadolu (Türk), İran (Fars) ve Arap şairlerinin hâlleri hakkında umumi bilgi vermiş; 14 ve 15. asırdan 19. asrın son çeyreğine kadarki edebiyatımızın belli başlı edebî şahsiyetlerine dair bazı değerlendirmeler de yapmıştır. Söz konusu tanıtım ve tenkitler esnasında zaman zaman noksan, yanlış ve çelişkileri bulunsa da bu manzum mukaddime, meşhur bir Osmanlı şairinin, Türk, Fars ve Arap edebiyatı tarihine topluca bir bakışı, üç dilde yüzyıllar boyu meydana getirilmiş eserlerin umumi manzarasını ana hatlarıyla tasvirinden ibarettir.

19. asrın son çeyreğinde eski edebiyat tarzını devam ettirenlerin üstadı sayılan Muallim Nâcî (1849-1893), H 1305-1306 (M 1887-88) yıllarında çıkardığı *Mecmûa-i Muallim*'de otuz küsur, H 1307 (M 1890) senesinde yayımladığı *Osmanlı Şâirleri*'nde -bir kısmı anılan dergideki yazı dizisinde de yer alan- onüç şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermiş; şiirlerinden örnekler de göstermiştir. İslam ve Türk tarihindeki 850 kadar meşhur erkek ve kadının kısa hayat hikâyesini yazarak H 1308 (M 1890) yılında *Esâmî* adıyla bastırılan Nâcî Efendi'nin bu eserindeki kişilerden yetmiş küsuru, Türkçe şiirleri olan edebî şahsiyetlerdir (Kurnaz, 1995).

Fâik Reşad ise (1851-1914) Muallim Nâcî'nin izinden giden, hatta onun bazı eski edebî şahsiyetlere dair yayımladığı yazıları iktibas etmekte mahzur görmeyen bir yazardır. Osmanlı âlim, şair ve yazarları hakkındaki yazılarını H 1311-1313 (M 1893-96) yılları arasında *Hazîne-i Fünûn* dergisinde yayımlayan Fâik Reşad, daha sonra bu metinleri *Eslâf* ismi altında iki ciltlik kitap hâlinde de bastırmıştır. Müellif, adı geçen eserindeki biyografilere benzer biçimde yazdığı ve yine aynı mecmuada yayımladığı diğer yazılarını ise *Terâcim-i Ahvâl*, *Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhîr* isimleriyle kitap olarak da neşretmiştir (Ekinci, 2019).

1910'lu yılların başlarında Şehâbeddin Süleyman, Mehmed Hayreddin, Fâik Reşad, Köprülüzâde Mehmed Fuad-Şehâbeddin Süleyman gibi yazarların, Osmanlı edebiyat tarihine dair kitaplar yayımladıkları, söz konusu altı yüz yıllık devreyi çeşitli şekillerde sınıflandırıp belli başlı edebî şahsiyetleri tanıtmaya, değerlendirmeye çalıştıkları bilinmektedir.

Bu çalışmada hayatından, yayımlamış olduğu edebî ve tasavvufî yazılarından bahsedeceğimiz Hasan Saîd Çelebi de -tespit edebildiğimiz kadarıyla- 1913'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına dek basım, yayım sahasında faaliyet göstermiş; Türk edebiyatı tarihi, tasavvuf ve gündelik kültür konularında makale, sohbet, tenkit vb. türlerde yazdığı metinleri neşretmiş edebî şahsiyetlerden biridir. Hasan Saîd'in anılan yazılarından bahsetmeden önce hayatı hakkında bilgi vermeyi gerekli görmekteyiz.

1. HASAN SAİD ÇELEBİ KİMDİR?

1910'lu, 20'li yıllarda dergi ve gazetelerde edebî, tasavvufî ve kültürel konulara dair yazıları yayımlanan Hasan Saîd Çelebi hakkında, kendi eserleri, Celâleddîn-i Rûmî soyuna mensup mimar Şahabettin Uzluk'un (1900-1989) notları (<https://www.semazen.net/son-donemde-yasamis-konyali-mevleviler-yakup-safak/>) (Erişim tarihi 14/03/2025), Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Cemalettin Server Revnakoğlu (1909-1968) koleksiyonunda yer alan "Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri" adlı ve 57 numaralı dosyada bilgi bulunmaktadır. Onun hayatını, belli başlılarını saydığımız bu kaynaklara ilâveten Devlet Arşivleri Başkanlığındaki vesikalara ve gazete haberlerine dayanarak şöyle hikâye etmek mümkündür:

Hasan Saîd, Rumi 1307 (Miladi 1891) yılında Selanik'te doğdu. Kendisi, 29 Teşrin-i Sâni (Kasım) 1919 tarihli *Alemdâr* gazetesinde yayımlanan "Diyâr-ı İslâm'da Mevlevîhâneler" başlıklı makalesinde, hayata ayak basışının

ikinci yılında Ali Enver'in *Semâhâne-i Edeb* adlı eserinin edebiyat meydanını süslediğini belirtir: "...fakîrin meşîme-i kaderden semâhâne-i hayâta kadem-nihâde olduğumun ikinci sâlinde meydân-ı edebi tezyîn eden *Semâ-hâne-i Edeb*'i..." *Semâhâne-i Edeb*, H 1309 (M 1892) senesinde neşredildiğine göre, Hasan Saîd'in 1891'de doğduğu bu cümlesinden de anlaşılmaktadır.

Şahabettin Uzluk, onun "İstanbul'da doğdu"ğunu belirtirse de "Me'mûrîne Mahsûs Hüviyet Varakası"nda "mahall-i tevellüdü"nü Selanik, "memleketi"nin İstanbul olduğu kayıtlıdır (*Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri*, s. 139). Hasan Saîd'in baba tarafından dedesi Ali Haydar Bey'in 9 Eylül 1891 tarihinde Selânîk merkez naipliğine tayin edildiği, 21 Kasım 1891'de buradan ayrıldığı bilinmektedir. (Albayrak, 1996, s. I/322). Tahminimize göre Hasan Saîd, dedesinin anılan memuriyet sebebiyle Selanik'te bulunmasından dolayı bu şehirde doğmuştur. Annesi Fâtıma Cemîle Hanım, babası Akşehirlizâde Ali Haydar Efendi'nin oğlu Osman Nûrî Bey'dir. İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri arşivinde Osman Nûrî Bey'in hayatına dair doğum tarihi olan H 1287 (M 1870-71)'den 1916 senesine kadar bilgi mevcuttur (Albayrak, 1996, s. IV/183-184). Yayımlanan birçok makalesinin sonunda, isminden önce "İbn Mevlânâ" (Mevlânâ'nın oğlu) sıfatını belirten Hasan Saîd, anne tarafından Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî soyuna mensuptur. Hem peder, hem de valide yönünden ilim ve irfanla alâkalı dedelerin torunu olarak büyüyen Saîd Çelebi, sırası gelince metnini vereceğimiz bir dilekçesinde, kendisini "(...) ebeveyn ve ecdâdı bütün efrâd-ı Osmâniyece şâyân-ı hürmet bir şahıs" diye tarif ederek anne, babası ve dedelerinin bütün Osmanlılarca saygıya lâyık olduğunu belirtir; pek eski Şeyhülislâm Hasan Fehmî Efendi (1210-1298/1796-1881) ve merhum Abdülvâhid Çelebi Efendi'nin (1275-1325/1858-1907) torunu olduğunu da bu sözlerine ekler.

Hasan Saîd "Bir İhtifâl" başlıklı yazısında, H 1159 (M 1746-47) yılında Konya Mevlânâ dergâhının şeyhi olan ve şiirlerinde "Garîbî" mahlasını kullanan Ebû Bekir Çelebi'nin, kendi dedeleri arasında yer aldığını ifade eder (Hasan Saîdü'l-Mevlevî 1329/ 1913: 384). Babaannesi Fâtıma Cemîle Hanım (öl. 1935), Şeyhülislâm Hasan Fehmî Efendi'nin oğlu olduğundan "Akşehirlizâde" diye tanınan Ali Haydar Efendi'nin zevcesidir. Çocukluk yıllarından itibaren Galata Mevlevîhanesi gibi irfan ocaklarını ara-sıra ziyaret ederek buradaki manevî havayı teneffüs eden Hasan Saîd (Hasan Saîd, 1340/1924, s. 4), 1900'lü yılların başlarında rüşdî (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1919, s. 3) ve idadi tahsilini, İzmir İdadi Mektebi'nde tamamlamış ve bu şehrin tanınmış hocalarından Yusuf Ziyâ Efendi'nin (Şükûn, 1870-1949) öğrencileri arasında yer almıştır. Lisân-ı Osmânî (Osmanlı dili) ve tarih muallimi olan Yusuf Ziyâ Efendi, talebeye meşhur şair Nâbî'nin (1052-1124/1642-1712) *Hayriyye* adlı mesnevisi gibi yüksek eserleri ezberlettirirdi. Böyle güzel, ahlakî eserler, yeni yetişmekte olan çocuklar üzerinde

mühim tesirler bırakmaktaydı (Hasan Saîdü'l-Mevlevî, 1331/1913, s. 312-313).

II. Meşrutiyet'ten sonra hikâye, roman gibi eserleriyle tanınan Yakup Kadri'yle çocukluk hayatını aynı şehir ve okulda geçirdiği için arkadaşı olan Hasan Saîd (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1338/1922, s. 3), kendisinden yaşça büyük, okumaya, yazmaya hayli düşkün Şehâbeddin Süleyman'ı da o senelerde tanımıştı. Hasan Saîd, idadının henüz rüşdi (ortaokul) kısmını tamamlamak üzereyken son yıllarına devam eden Şehâbeddin Süleyman, teneffüs zamanlarında, mektebe gelip giderken, *Mâî ve Siyah*, *Siyah İnciler* gibi Edebîyat-ı Cedîde eserlerini cebinde taşır; arkadaşlarıyla, bilhassa mektebin kâtibi Hâtem Süleyman Bey'le edebî münakaşalara girişirdi (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1919 s. 3).

Babası Osman Nûrî Bey, Şubat 1911'den beri Limni naibi olduğundan Hasan Saîd'in de 1912 yılında bu adaya gitmesi icab etmişti. Evliyaya karşı büyük hürmet besleyen Çelebi, orada sürgündeyken H 1105/ M 1694'te vefat eden meşhur mutasavvıf şair Niyâzî-i Mısrî'nin kabrini ziyaret etmiş; mezarın ruhaniyeti karşısında kendinden geçmişti (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1330/1914, s. 3). Yine 1912 senesinde Konya'ya gitmiş; bu şehirde “Hazret-i Pîr” diye saygıyla andığı cediti Mevlânâ'nın dergâhını ziyaret etmiş ve “mansur” adı verilen neyle Mevlevî ayininin icra edildiğini görmüştü (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1335/1919, s. 4)

Hasan Saîd, 23 Mayıs 1337 (23 Mayıs 1921) tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne (İçişleri Bakanlığına) verdiği dilekçesinin sonunda, kendisini, “(...) vaziyet-i ictimâiye ve irfâniyesini takdîr ve tâyin eylemiş, mekâtib-i âliyeden me'zûn (...)” diye tarif eder; böylece sosyal ve irfani (kültürel) durumunu bilen ve belirlemiş, yüksek okullardan mezun bir kişi olduğunu beyan eder. Şahabeddin Uzluk'un verdiği bilgiye göre, Saîd Çelebi, yüksek tahsilini ikmalden sonra gazeteciliğe girdi. *Rûbâb*, *Büyük Duygu*, *Lem'a*, *Peyâm-ı Edebî*, *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia*, *Ceride-i Sûfiyye*, *Sabah*, *Donanma*, *Şâir Nedim*, *Alemdar*, *Yıldız* gibi dergi yahut gazetelerde Türk edebiyatı, tasavvuf ve kültür mevzularına dair yazılarını yayımladı.

Mesleğinin gereği olarak payitahttaki yayım organlarını ve kültürel faaaliyetleri takip eden Hasan Saîd Çelebi, 21 Hazîran 1329 (4 Temmuz 1913) Cuma günü Kulekapısı (Galata) Mevlevîhanesinde yapılan Şeyh Gâlib ihtifalına de katıldı. (Bu anma programı hakkında bilgi ve yorum için bk. “Şundan Bundan” 1913: 3). *Rûbâb*'ın 4 Temmuz 1329 (17 Temmuz 1913) tarihli sayısında “Bir İhtifâl” başlığı altında yayımlanan yazısında, hem bu sene ve (12 Temmuz) 1912'de yapılan merasimden bahsetmiş; hem de anılan şairin hayatını kısaca anlatmıştı. Çelebinin, “Lâle Devri”nin âşıkça ve rintçe gazelleri, şarkılarıyla meşhur şairini tanıttığı bir yazısında belirttiğine göre, hüznü günlerinde Fuzûlî, ayrılık acısını hissettiği zamanlarında Şeyh Gâlib, neşeli dakikalarında ise Nedîm, ruhunun nedimi (sohbet arkadaşı) olurdu (Hasan Saîd, 1335/1919, s. 150).

İlmî araştırmanın, gençlerin çoğunun sandığı gibi kolay bir şey olmadığını belirten Hasan Saîd Çelebi, bir şairi, bir mutasavvıfı incelemek için bütün günlerini hususi, umumi kütüphanelerde geçiriyor; böyle olduğu hâlde her zaman eserlerinin, yazılarının noksan ve yanlışlarını itiraf ederek düzeltmeye çalışıyordu (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1330/1914, s. 3). Onun dergi ve gazetelerde neşrettiği sohbet, makale, tenkit gibi türlerdeki yazıları, bir müddet sonra tanınmasını; devrin basım-yayım dünyasının meşhur mensuplarıyla tanışıp görüşmesini sağladı. Mesela Osmanlı edebiyatına dair araştırmaları ve biyografileriyle tanınan Fâik Reşad Bey (1267-1332/1851-1914), can çekişme esnasında, *Târîh-i Edebîyyât-ı Osmâniyye* adlı eserinin tamamlanmasını Hasan Saîd Çelebi'ye havale ve vasiyet etmişti (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1330/1914, s. 333). On iki devre bölünmüş olan eser, altıncı devirde kaldığından, edebiyatın değerini bilen bazı kişiler, bilhassa Fâik Reşad Bey'in oğlu Hâriciye Tercüme Müdürü Âgâh Bey'in ısrarı üzerine, onun tamamlanması işini Hasan Saîd Çelebi üstlenmişti (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1330/1914, s. 3).

Hasan Saîd Bey, *Ceride-i Sûfiyye*'nin 13 Ramazan 1332 (5 Ağustos 1914) tarihli sayısında çıkan “İzâh” başlıklı yazısında, sufi edebiyatı tarihini yazmayı, isteklerinin en mühimi bildiğini ve bu arzusunu Rızâ Tefvîk'e açtığını anlatır. *Büyük Duygu*, *Rûbâb*, bilhassa *Peyâm* gazetesinin edebî ilâvesi ve *Ceride-i Sûfiyye* gibi yayım organlarında Tekke ve Türk Halk Edebiyatına dair yazılarını yayımlayan Rızâ Tefvîk (Bölükbaşı, 1869-1949), onun fikirlerini takdir ve cesaretini tebrik etmiştir. (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1330/1914, s. 107). Hasan Saîd Bey, Sultan III. Ahmed devrinin (1703-1730) gazel ve şarkılarıyla meşhur şairi Nedîm'den önce yaşamış aynı mahlaslı başka bir edebî şahsiyetin varlığını öğrendiğinde, Osmanlı edebiyatına hayli vâkıf olan Ali Emîrî Efendi'den, ismini

ve vefat tarihini duymuştu. Ali Emîrî Efendi, söz konusu şairin adını ve ölüm yılını -bir tezkiredeki kayda göre- bildirmekle kalmamış; bir beytini de okumuştur. (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1335/1919, s. 150).

Saîd Çelebi, arkadaşı Şehâbeddin Süleyman'ın, 6 Mart 1330 (19 Mart 1914) tarihli *Safahât-ı Şiir ve Fikir* adlı derginin ilk sayısında yer alan “Nâyîler- Yeni Bir Gençlik Karşısında” başlıklı yazısında benimsedikleri edebiyat görüşlerini duyurduğu edebî topluluk içinde bulundu. Edebiyat tarihine dair araştırma ve inceleme türündeki yazılarıyla bu yolu yaymaya uğraşmaktaydı (Şehâbeddin Süleyman, 1330, s. 6).

Müteakip hafta ve ayların yayım organlarında çıkan bazı yazılarda, söz konusu edebî topluluğun kuruluşu ele alınıp ciddi veya mizahi yönden değerlendirilmişti. Mesela, M. Edîb, 13 Mart 1330 (26 Mart 1914) tarihli *Yeni Hisler*'de çıkan “Edebiyat-ı Hâzıra” başlıklı sohbetinde, Nâyîler isminde bir edebî cemiyetin teşekkül ettiğini haber aldığını, içlerinde “mütemâyiz” (dikkat çekerek kendini gösteren) simaların bulunduğu bu topluluğunu başarılı olmasını dilediğini belirtir. (M. Edîb, 1330/1914, s. 2). Tevfik Mecdî, 13 Mart 1330 (26 Mart 1914) tarih ve 24 sayılı *Zekâ*'da çıkan “O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler” başlıklı yazısında, Şehâbeddin Süleyman'ın “Nâyîleri” takdim ettiği beyannameyi tenkit etmiş; Osmanlı şiirini kaynağından alma ve bu mayayı yeni ilmi görüşlerle karıştırarak “teceddüd” meydana getirme yolunun, milletin kurtuluşunu arkada aramak manasına geleceğini ileri sürmüştür. Yazara göre, yakın geçmişten alâkayı kesip başlangıca dönmek, dil ve edebiyatta altı asır boyunca süren ilerlemeleri düşünmeden davranmak demektir. Şehab Bey, Nâyîler'i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye nispet ederek bu yolun şeref yoksulluğunu gidermek istemekte ise de o muhterem zat Türk edebiyatı ve Türkçeyle alâkadar değildir. Yine Tevfik Mecdî'ye göre, Nâyîler arasında sayılan Hâlid Fahrî, edebî bir mektep (ekol) kurucusu olabilecek şairlik, sanatkârlık kuvvet ve tesirinden mahrumdur. O, Şehâb'ın kanadının gölgesine sığınarak “nâyicilik” edeceğine, Dârülfünûnda devam ettiği edebiyat şubesine bağlılığını kuvvetlendirmeye çalışsa daha iyi olacaktır...

Hasan Saîd'in, 1 Mayıs 1330 (14 Mayıs 1914) tarih ve 12 sayılı *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* dergisinde çıkan “Şu mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler” başlığını taşıyan yazısı, Tevfik Mecdî'nin söz konusu tenkidine cevap vermek maksadıyla yazılmış gibi görünmektedir. (Tevfik Mecdî'nin yine aynı derginin 22 Mayıs 1330/4 Haziran 1914 tarihli sayısındaki yazısını Hasan Saîd Bey'e ithaf etmesi de bu tahminimizi teyid etmektedir). İlk anılan mısraın bizim bütünüümüze tasvir ettiğini fakat tam manasına kendilerinin hedef olduklarını belirten Saîd Çelebi, kime ait olduğu konusunda bilgi verir. Sonra şair ve yazar geçinen gençlerin, Fuzûlî, Şeyh Gâlib gibi edebiyat tarihimizin en büyük ve meşhur şahsiyetlerini bile tanımadıklarını, “Turanca” yerine “monşer, enteresan, orijinal” misali Fransızca kelimelerle karışık bir dil kullandıklarını anlatır. Bu gençlerden bir kısmının da Turancı değil, Osmanlı edîbi olmalarına rağmen edebiyatta çok aşırı gittiklerini, onların yanlarında geçmiş(büyük)lerle alâkalı tek kelime bile söylenemediğini, bizde hiçbir şey bulunmadığı iddiasını taşıdıklarını, hep Hugo, Lamartin, Ruso, Müse'den bahsettiklerini belirtir. Hasan Saîd'e göre, cemiyette oldukça her şeyden anlayan bazı kişiler de dünyayı ve ülkeyi umursamamakta; yalnız kendilerinin görülmesini, daima büyük adamlar sırasında anılmayı istemektedirler. O gibi “yıldız”lara uyanlar, mazilerine, memlekete o kadar yabancıdırlar ki bizde milliyetin, ilmin, edebiyatın olmadığını söylerler. Yine halk arasında veya basım-yayım dünyasında boy gösteren birtakım kimseler de güya filozoftur. Kendi kendine bir sürü bilinmedik insanlar bulur; onların sözlerini naklederler. En büyük istekleri, dini ortadan kaldırmaktır. Sözde din her şeyin meydana gelişine engelmış... Yazar, hâl ve iddialarını tasvir ettiği böyle kimseler karşısında, “Şu mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler” mısraını söyleyip geçmek gerektiği fikrindedir. Çünkü bizim umumi hâllerimizi bu mısradan başka bir şey anlatamaz. Kendisinin edebiyat tarihinden bahsetmesinin ve bu konuda yazılar yazmasının sebebi, bu gibi kimselere millî asıl ve mahiyetimizi bildirme isteğidir.

1909'dan beri yayımlanan *Cerîde-i Sûfiyye* adlı tasavvuf dergisinin yazı işleri müdürlüğünü, 29 Şaban 1332 (23 Temmuz 1914) tarihli 100. sayısından itibaren Hasan Saîd Çelebi üstlendi. Çelebi, söz konusu tasavvufî yayım organının anılan nüshasında yer alan “Meslek Mukaddesdir” başlıklı yazısında, kâmil insanlık için irfanın gerekliliğini, bu esasa uyarak tuttıkları mukaddes yolda hakiki olgunluk ve irfan sahiplerini arayanlardan olduğunu belirtir. “Benim anladığıma göre Müslümanlık Hak yolunda kahramanlıktır” diyerek Hersekli Ârif Hikmet'in (1255-1321/1839-1903) vecizesini

andıktan sonra, riyakârlık, ahlâksızlık, karaktersizlik, sahte sofuluk gibi alçaklıkları dervişliğin de kabul etmeyeceğini anlatır. Bu konuda 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914) tarihli *Sabah* gazetesinin 4. sayfasında “Âsâr-ı Münteşire” (Yayımlanan Eserler) başlığı altında verilen bilgiye göre, şimdiye kadar bir hayat eseri gösteremeyen derginin, bundan sonra mesleğinin yüksekliğiyle orantılı olarak yayımlanması için yazı işleri müdürlüğünü İbn Mevlânâ Saîd Çelebi Efendi yüklenmişti. Meslek mecmuası olduğundan tasavvufla alâkalı Rıza Tefvîk'in her sayıda birer makalesi bulunacak; sufilige ait sohbetleri yalnız bu mecmuaya mahsus kalacaktı. Dergide eski Adliye nazırı Memduh Bey, şimdiki Suriye valisi Hulûsî Bey, önceki Selânik valisi Nâzım Paşa, pek eski Bağdat valisi Mecid Efendi, asker emeklilerinden Âbid Paşa, meşhur gezgin Abdürreşid (İbrâhim), müderris Harputlu Kemâleddin Efendi, Tâhirü'l-Mevlevî, Receb Vahyî, Âgâh Paşazâde İsmâil Hakkı Bey, Muallim Vahyî, Muallim Cûdî, Muallim Sâdî, Mustafa Fevzî, Şeyh Sâdeddin (Sırrî) Efendi, Mesnevîhan Ali Fuad Bey, Ali Tayyar gibi Osmanlı ârifleri ve İslâm'ın faziletli kişilerinin eserleri de yayımlanacak; söz konusu mecmua, değişimci bir gaye ile mesleği canlandırmaya çalışacaktı. Derginin idare yeri, Bâbîâlî civarında Ebussuûd Caddesi'nde Necm-i İstikbâl Matbaası'ydı. Orta boylu ve şişmanca olan Saîd Bey, elindeki kalın bastonla Ahmet Rasim gibi Bâbîâlî'nin sadık bir yolcusuydu...

İstanbul'daki Mevlevî şeyhleri, çelebi ve dervişler, Sultan Reşad tarafından ilan edilen cihad hakkındaki kararlarını bildirmek için, 8 Ocak 1915 Cuma günü Galata Mevlevîhânesi'nde toplandılar. Tarikat ayini icra edildikten sonra dergâh postunda oturan şeyhin beyannamesi okundu. Bu beyannamede, toplanma gayesinin, Konya Mevlânâ dergâhı şeyhi Veled Çelebi'nin, ilan edilen cihada katılmak üzere kendi kumandasında bir gönüllü taburu teşkil ettiğini ve bütün Mevlevîlerin, ardından gelmeleri konusundaki temennilerini bildirmek olduğu anlatılıyor; padişahın Veled Çelebi'ye bir sancak ihsan ettiği de belirtiliyordu. Allah yolundaki bu cihada katılmak isteyenlerin Galata Mevlevîhanesi'nde o günden itibaren açılan deftere adını yazdırması, katılamayacak olanların mâlî yönden iştirak etmeleri tavsiye ediliyordu. Dergâhın şeyhi Ahmed Celâleddin Efendi tarafından okunan veciz ve güzel duayı müteakiben merasim sona erdi. İstanbul'daki mevlevîhanelerin şeyhleri başta olmak üzere bazı Mevlevîlerin katıldığı bu toplantıda *Sabah* gazetesi yazarlarından Saîd Çelebi de hazır bulunmuştu (*Sabah*, 22 Safer 1333/9 Kânûn-ı Sâni 1915, nr. 9093, s. 1).

Yine bu sene ve ayın kayda değer hadiselerinden biri de Hasan Saîd Çelebi'nin baba tarafından dedesi Akşehirlizâde Ali Haydar Bey'in 20 Ocak 1915 Çarşamba günü vefat etmesidir (*Sabah*, 5 Rebîü'l-evvel 1333/ 21 Kânûn-ı Sâni 1915, nr. 9105, s. 3). Cenaze namazı Ayasofya Camii'nde kılındıktan sonra na'sı Üsküdar'a götürülerek Karacaahmed'deki aile mezarlığına defnedilmişti. Konuya dair 22 Ocak 1915 tarihli *Sabah* gazetesinde çıkan “Tedfîn” başlıklı haberde, Ali Haydar Bey'in kısaca biyografisi de verilmiş; “Âile-i muhteremelerine ve mahdûmları Beykoz kadısı Nûrî Beyefendi'yle hafidleri muharrirlerimizden Saîd Çelebi Efendi'ye beyân-ı tâziyet eyleriz.” denilerek oğlu ve torununa baş sağlığı dilenmişti.

Daha ziyade edebî, tasavvufî ve kültürel konularda yazılar yayınladığı bilinen Saîd Çelebi hakkında Revnakoğlu tarafından hazırlanan dosyadaki bir dilekçe ve karar sureti, onun zaman zaman siyasî meselelere dair fikirlerini de dile getirdiğini, Osmanlı memleketlerinde olup bitenlerden, işbaşındaki idarecileri mesul tutarak tenkit ettiğini düşündürmektedir: 1918 Ağustos'unda bir imza taklidi meselesinden dolayı Hapishâne-i Umûmî'de tutuklu olduğu esnada, hükûmet hakkında yalan beyanlarda bulunma suçlamasıyla soruşturma ve muhakeme altına alındığı gibi bazı kitapları ve hususi evrakına da el konulmuştur. 19 Ağustos 1334 (1918) tarihinde yüz yüze yapılan muhakeme sonucunda suçsuz görülerek beraat etmiştir:

“Dersâdet Dîvân-ı Harb-i Örfî Riyâset-i Celilesine,

Mârûz-ı çâkerânemdir. Âcizleri bir imzâ taklidi keyfiyetinden Habishâne-i Umûmî'de mevkûf bulunduğum âvânda hey'et-i hâzıra-i hükûmet hakkında beyânât-ı kâzibede bulunmak cürmüyle hey'et-i muhteremelerince taht-ı tahkîkât ve muhâkemeye alındığım gibi bu meyânda zîrde isimleri muharrer kitâblarla evrâk-ı husûsiye-i kemterânem polis müdîriyeti kısm-ı siyâsî me'mûrları tarafından ba'de'l-müsâdere hey'et-i tahkikiyyeye tevdi' edilmişdi. Bu defâ 19 Ağustos 334 târihinde hey'et-i muhteremelerince vicâhen icrâ kılınan muhâkemem netîcesinde mâsûmiyet-i âcizânem tahakkuk ederek berâatime karar verildiğinden mezkûr kitâblarla evrâk-ı husûsiyemin iâdesini ve bu bâbda lede'l-hâce ibrâz edilmek üzere berâat karâr-nâmesinin i'tâsını istirhâm eylerim. Ol bâbda emr ü

irâde efendim hazretlerindedir. 24 Ağustos 334. Cağaloğlu Eski Zabtiye Tevkîfhânesi karşısında mükerrer 13 numarolu hânedeki mukîm âcizleri Hasan Saîd Çelebi.

- Kebîr müceller bir kıt'a *Müntehabât-ı Mir Nazîf*- Edebiyâtından.., Müceller yazma bir kıt'a *Misbâhu'l-îzâh*, tasavvufdan Türkçe.. *Evrâk-ı Perîşân*, edebiyât mecmûaları, bir kıt'a müceller roman ve sâ'ire."

"Ahvâl-i hâzıra-i memleket ve idâre-i hükûmet aleyhinde inzibât ve emniyet-i memlekete müteallik beyânât-ı kâzibede bulunduğu mazûn (?) aleyh Saîd Çelebi Efendi hakkında icrâ kılınan muhâkeme netîcesinde gerçi mahkûmiyetleri hasebiyle bilâ tahlîf istimâ kılınan eşhâsdan bâzıları mûmâ ileyh Saîd Çelebi Efendi'nin bâzı beyânât-ı kâzibe ve hezeyânda bulunduğunu ihbâr etmekte ise de ihbârât-ı vâkıa, kânûnen âdî mâlûmât kabîlinden olmasına ve ale'l-husûs aralarında mübâyenet dahi mevcûd bulunmasına binâ'en kanâat-bahş olamadığından berâ'etine 19 Ağustos 34 târihinde karâr verilmiştir." (*Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri*, s. 2).

Onun güvenlikle ilgili resmî makamlarda yahut memurlar tarafından uğradığı birtakım kırıcı muamelelere dair şikâyeti konusunda 23 Mayıs 337 (23 Mayıs 1921) tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne hitaben yazdığı dilekçeyi de -hayatı ve şahsiyeti hakkında bazı bilgiler ihtiva ettiği için- bu arada nakletmek yerinde olacaktır:

"Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i 'Âlîsine,

Devletlü Efendim Hazretleri,

Bir ruhsatiye i'tâsında yolsuz, kânûnsuz cereyân eden bir mes'eleden, dayızâdem Rukiye Hanım'ın va'd-i izdivâcla yüz lirasını dolandıran ve o zamânlar müdür-i umûmî maiyetinde müstahdem olup bu gibi yararlığına ve sâ'iresine binâ'en komiserliğe kadar cüz'î bir zamân zarfında is'âd edilen 'Nâ'il' Efendi hakkında keyfiyet-i mebhûseden dolayı berâ-yı şikâyet müdür-i umûmî muâvini Kemâl Efendi'nin huzûruna giderek arz-ı hâl ederken, mûmâ ileyhâ Rukiye Hanım'a karşı 'Peçeni aç!.. Sen çapkın bir kadına benziyorsun!..' gibi makâm-ı resmîde zebân-dirâzlığa cür'et edildiğinden, evfâh-ı nâsda şeref ve haysiyet-i hükûmeti muhil deverân (?) eden kıyl ü kâllerden bâhis ve selef-i makâm-ı devletlerine arz ve takdîm eylediğim arz-ı hâl-i çâkerânem üzerine hakk-ı âcizîde gerek polis müdür-i umûmîsi Tahsin ve gerek muâvini Kemâl Efendilerin münfail olarak bu infisâlin âdetâ bir husûmet şekline inkılâb eylediğine şahîd olmakda idim. Bu cümleden olarak yedi, sekiz mâh mukaddem Sirkeci'den müdürîyet-i umûmiye önündeki tarîk-ı âmdan refikımla mürûr ederken bir gece muâvin Kemâl Efendi tarafından bilâ sebep yoldan çevrilmiş ve uzun uzadıya nereden gelip nereye gittiğim hakkında i'tâ-yı îzâhâta icbâr edilmişdim. Bundan mâadâ Ramazân-ı Şerîfden üç gün mukaddem Polis Müdürîyet-i Umûmiyesi'nde tâkîb ve intâcını deruhde eylediğim yine bir ruhsatiye mes'elesinden dolayı her türlü muâmelesi ikmâl edilmiş ve sırf imzâya kalmış bir evrâkı müdür-i umûmiye götürdüğüm zamân da makâm-ı 'âlî-i nezârete geçen sene sebk eden şikâyet ve mürâcaat-ı çâkerânemi telmîhen akıl ve hayâle gelmedik envâ'-ı tahkîrâta mâruz kalmış ve mezkûr ruhsatiye de bilâhare bir köşeye atılarak hükûk-ı âmme mahzâ ağrâz-ı şahsiye yüzünden pâymâl edilmiştir. Eğer Polis Müdürîyet-i Umûmiyesi'nde böyle indî, keyfi, şahsî cereyân eden muâmelât mihver-i kânûnîsinde tefîş edilecek olursa adedi yüzü tecâvüz eder..

Ayasofya civârında terzilikle iştigâl eden 'Edîb' (?) nâmındaki bir şahıs iki mâh mukaddem elbise i'mâl etmek üzere çâkerlerinin bir mikdâr parasını dolandırmış ve keyfiyeti Ayasofya Polis Merkezi'ne ihbâr eylemiş isem de merkûmun merkez me'mûruna her ne sûretle hulûl etmesi yüzünden mürâcaat-ı mütevâliye-i bendegânemin müsmir olamaması üzerine ikinci defâ olarak Samatya Merkezi'ne mürâcaat eylemiş ve ser-komiserin de envâ'-ı itâb ü ikâbına dûçâr oldukdan sonra yine bir netîce istihsâl edemeyince son defâ olarak Polis Müdürîyet-i Umûmiyesi'ne bâ-istidâ mürâcaat etmişdim. Dünkü gün evrâk-ı âcizânemin iktisâb eylediği muâmeleyi tâkîb eylemek üzere müdürîyet-i umûmiye evrâk kaleminde mezkûr evâkı taharrî etdirirken koridorda arkamdan 'Şu adamı getirin!' sadâsını müteâkib kolumdan yakalanarak polis müdür-i umûmu muâvini Kemâl Efendi'nin nezdine îsâl edildim. Mûmâ ileyh derhâl cep defterini çıkarıp harp seneleri içinde polis müdürîyetince bilâhare berâat ve tahliye edildiğim bir mes'eleden dolayı çekilmiş fotoğrafımı irâ'e ederek 'Sen sâbıkalı bir herifsin. Buralarda dolaşamazsın!' misillü ifâdât-ı garazkârâneyi müteâkib âcizlerini odasına bi'l-idhâl orada hâzır bulunan *Sabah* gazetesi erkân-ı tahrîriyesinden Hilâlî Bey ve tanımadığım diğeri bir zât huzûrunda ağzına gelen hezeyânı savurdukdan sonra artık bu defâ ahz-ı sâra

meydanda bir sebep mevcûd olmadığından ‘Sen dün gece sarhoş olmuşsun. Binâ’en aleyh muâyene etdireceğim. Dışarıda bekle.’ diye çâkerlerini tamâm bir sâat taht-ı muhâfaza ve mevkûfiyetde bulundurduktan sonra celb edilen tabîb tarafından muâyene-i lâzime icrâ edilmiş ise de mûmâ ileyh Kemâl Efendi’ye bu muâyene kanâat-bahş olamadığından çâkerleri tekrar Müteferrika Komiserliğinin odasına yine mahfûzen ve âdetâ bir cânî gibi bütün müdürîyet-i umûmiye me’ mûrîni ve ashâb-ı mürâcaatın gözü önünde götürülüp bu defâ da gûyâ muâyene-i fenniye icrâ ediliyormuş gibi bardakla su içirmek ve gargara yaptırılmak sûretiyle orucum kerhen iskât edilmiştir.

Mahzâ aġrâz-ı şahsiye ilcâsiyle tahaddüs eden Şu ahvâl-i esef-iŐtimâl, tahammül-sûz ve çirkin bir Şekle inkılâb eylediği gibi fi mâ ba’d daha müessif eşkâl ve safahâtda tecellî edeceği tabîi bulunduğundan ve ale’l-husûs bir dâ’ire-i resmiye koridorunda bir evrâk-ı resmiyeyi tâkîb eden bir şahsı hod-be-hod bilâ-sebebe velâ ... (?) der-dest etdirilip de sâatlerce mevkûf bulundurmak, bu da kâfi değilmiş gibi cebren orucunu bozdurmak, memleketin inzibat ve emniyet-i umûmiyesiyle mükellef olan bir dâ’ire-i resmiyede ne derecelere kadar doğru bir hareket olacağının tâyînini (?) vicdân-ı sâmililerine tevdi’ eder ve böyle çâkerleri gibi vaziyet-i ictimâiye ve irfâniyesini takdir ve tâyîn eylemiş, mekâtib-i ‘âliyeden me’zûn, ebeveyn ve ecdâdı bütün efrâd-ı Osmâniyeye Şâyân-ı hürmet bir şahsa karşı revâ görülen Şu çirkin tecâvüzdten dolayı muktezayât-ı kânûniyenin ifâsına müsâde buyurulmasını arz ve istidâ eylerim. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü’l-emrindir.

23 Mayıs 337 [23 Mayıs 1921] Őeyhülişlâm-ı Esbak Hasan Fehmî Efendi ve merhûm Abdülvâhid Çelebi Efendi hafdi, muharrirîn-i Osmâniyeden Hasan Saîd Çelebi. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Kurum: DH. KMS, yer bilgisi: 61-27, belge tarihi H. 15/09/1339).

Hasan Saîd Çelebi, ‘‘Edebî Hâtıralara Dâir’’ başlıklı yazısında, gençlerin yeni edebiyata aşırı bağlılıktan dolayı geçmiş zamana ait eserlerden kaçıŐına temas eder. Kendisi belli başlı eser sahibi bazı gençlerle arasına bir araya geldiğinde, fikir gücünü süsleyen mısralardan, gazelciklerden okurken, dinleyiciler geçmiŐlerin ruhuna takdirler yağdırıyor ve hayretle o Şiirlerin kimin olduğunu soruyorlardı. Hâlbuki aynı gazele veya seleflerin eserlerinden bir beyte başka bir yerde rastlasalar, eski diye onu okumuyorlardı (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1919, s. 3).

Münir Süleyman Çapanoğlu’nun verdiği bilgiye göre, Hasan Saîd Çelebi, R 1340 (M 1924) yılında, çocukluk arkadaşı Neyzen Tevfik’in *Azâb-ı Mukaddes* adlı 16 sayfadan ibaret Şiir kitabını bastırmiŐtır. ‘‘Neyzen Tevfik’in iki tane basılmış kitabı vardır. (Hiç), (Azabı Mukaddes). Bunlardan ikisi de küçük birer kitaptır. Hele (Azabı Mukaddes) on altı sahifelik bir broŐürden ibarettir. Eski gazetecilerden çocukluk arkadaşı rahmetli İbni Mevlâna Hasan Saîd tab ettirmiŐtır. İkisinin de nüshaları kalmamıŐtır.’’ (Çapanoğlu, 1942, s. 18).

Yayım organlarında çıkmış yazılarından, on iki sene kadar gazetecilikle hayatını kazanmaya çalıştığı anlaşılan Hasan Saîd Çelebi’nin, idadideki talebelik yıllarında tanıŐtıđını tahmin ettiğimiz İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu’na (1886-1953) hitaben yazdığı 11 Kânûn-ı Evvel 1340 (11 Aralık 1924) tarihli mektup, bu sıralarda hayli maddî sıkıntı çektiğini ve onun vasıtasıyla bir memuriyete tayin edilmek için uğraŐtıđını göstermektedir. Ne var ki, ‘‘Necip ve muazzez kardeŐim’’ hitabıyla baŐlayıp ‘‘Ebedî ve ezeli bir kardeŐin’’ ibaresiyle sona eren bu mektubuna, muhatabından umduğu derecede yardım vaad eden bir karşılık alamamıŐ; Şu kısa cevap ulaşmıştır: ‘‘Saîd Çelebi’ye, Azîzim, Dâhiliye vekiline husûsi bir mektûb yazamam. Çünkü kâfi derecede teklîfsiz değilim. Resmî bir tavsiye-nâmeyi de sen istemezsin. Şükrü Kaya’ya telefon ederim. Kusûra bakma. Çok selâm. Saraçoğlu.’’ (*Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri*, s. 115).

Babası Osman Nuri Bey’in 18/2/1928 tarihli mektubundan, Saîd Çelebi’nin bir müddet önce memuriyete geçtiği ve Kastamonu’ya ‘‘terfian’’ (yükseltilmif olarak) nakledileceği anlaşılmaktadır. Bu Arap harfli mektubu, Hasan Saîd Bey’in babası, annesi gibi yakınları, ailece bağlı oldukları manevî kültür ve 1920’li yılların sonlarındaki ulaŐım vasıtaları hakkında fikir vermesi için aynen naklediyoruz: ‘‘Oğlum,

Geçen gün Kastamonu’ya terfian nakleleyeceğini ve bir köŐesinde kandil mübârekesine dâ’ir mektûbunuzu aldım, sevindim. Allah uğurlu etsin. İnşâallah yakın âtîde daha büyük terfilerin haberini alırız. Kendini soğukdan ve diğer türlü tahrîbden koruyunuz oğlum. Zirâ insâna bir dert gelirse gitmesi pek güç oluyor. Senin için Ramazâniyelik kahve, çay, reçel, iki türlü peynir, anne annene anam tarafından bir baş örtü, bir mendil ve sana iki mendil, bir bisküvi tenekesine kendi

elimle koyup lehimledim ve mahzâ kolaylık olsun ve sür'atle sana Ramazân'a yetişsin diye dün vâlidenle Haydarpaşa'ya gönderip Naîm'e yolladım. Zirâ Ankara'dan Kastamonu'ya otomobiller, kamyonlar haftada iki defâ gidiyormuş. 'Onlar vâsıtasıyla göndersin' dedim ve Tevfik Bey'e de yazdım ki Ramazân'a size yetişsin. Sık sık mektup yazınız. Âfiyetinizden haberdâr edin. Vâlidenle berâber bilmukâbele tebrik ve size ve vâlidenize selâmlar ederiz. Ben de kollarımdaki rahatsızlıktan muztaribim oğlum. Baban Osman Nûrî." (*Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri*, s. 116).

Bu mektuba ait olduğunu tahmin ettiğimiz zarfın üzerindeki "Kastamonu- Merkez Üçüncü Erkek Mektebi başmuallimi oğlum Hasan Saîd Bey'e mahsusdur" cümlesi (*Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri*, s. 145), Saîd Bey'in anılan tarihteki vazifesini göstermektedir. Cumhuriyet Arşivinde bulunan ve Maârif Vekâleti'ne ait 6 Temmuz 1928 tarihini taşıyan bir vesikadan, Hasan Saîd Bey'in belirtilen zamandan önce Kastamonu mıntıkası Maarif Eminliği birinci sınıf kâtibi olduğunu, şimdi ise Samsun Umûmî Kız İkmâl Mektebi Türkçe muallimliğine tayin edildiğini öğrenmekteyiz. (Fon: Milli Eğitim Bakanlığı Genel, fon kodu: 180-9-0-0, kutu no. 235, dosya no 1176, gömlek 17). Fakat Saîd Bey, burada üç ay süren vazifesinden sonra 1 Teşrîn-i Evvel (Ekim) 1928 tarihinde İstanbul'daki Davudpaşa Orta Mektebi Türkçe muallimliğine tayin edilmiştir.

16 Ağustos 1930'da Ankara'da başlayan Edebiyat Muallimleri Kongresi'ne yurdun çeşitli şehirlerinden gelen birçok Türkçe ve edebiyat muallimi katılmış; bir hafta devam eden bu toplantı sonunda Türkçe ve edebiyat derslerinin mevzuları ve onların işleniş konusunda bazı kararlar da alınmıştı. Samsun Kız Orta Mektebi-Erkek Lisesi muallimi (Cenap Muhittin) Kozanoğlu'nun (1892-1972) Hasan Saîd Bey'e gönderdiği mektuptan, onun da bu kongreye katıldığı anlaşılmaktadır. Kozanoğlu'nun Latin harfleriyle daktiloda yazılmış tarihsiz mektubu şu şekildedir: "Muhterem efendim, Kongrenin bana verdiği başlıca istifade şu oldu; eski arkadaşlarımla yeniden görüşüm ve yeni arkadaşlar tanıdım. Bu -erbabî kalem- arkadaşların el yazılarıyla bir kat daha kıymetleneceği tabii olan resimlerini toplamak ve bununla gönlümün daima beraberlerinde yaşadığını zevk etmek hevesine düştüm. Beni bu güzel emelimden mahrum etmeyeceğinizi düşünerek arızamı takdim ediyorum. Hürmet, meveddet. Hürmetkârınız Kozan oğlu (İmza: Ce. Mu.). Adres: Samsun Kız orta mektebi-Erkek Lisesi." (*Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri*, s. 144).

6 Eylül 1931 tarihli *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde çıkan haberlerden, Samsun Orta Mektep Türkçe muallimi Cenap Muhittin Bey'in Amasya Orta Mektep Türkçe muallimliğine tayin edildiği anlaşılmaktadır. Bu haberler, söz konusu mektubu gönderen Cenap Muhittin'in 6 Eylül 1931'den önce Samsun Orta Mektep Türkçe muallimi olduğunu göstermekte ve naklettiğimiz yazılı isteğinde bahsettiği kongrenin, "Edebiyat muallimleri kongresi" olduğu şeklindeki fikrimizi teyid etmektedir.

20 Ağustos 1930 tarihli *Hakimiyeti Milliye* ve *Milliyet* gazetelerinin haberlerine göre, 19 Ağustos 1930'da kendisine ilk defa olarak söz verilen muallim Süleyman Şevket, hazırlamış olduğu ve İsmail Habip Bey'le arkadaşlarının beyan ve müdafaa ettikleri, daha evvel İhsan Bey'in izah ettiği tez etrafında ve bu tezin lehinde uzun beyanatta bulundu. Adı geçen muallimin bu sahadaki bütün beyanları ve göstermiş olduğu örnekler, tamamen divan edebiyatı lehinde ve bu edebiyatın öğretilmesi hususunda idi. Süleyman Şevket Bey, divan edebiyatının zekâ, hassasiyet ve kıymetli görüş eserleri olduğunu eski edebiyattan numuneler getirmek ve mısralar okumak suretiyle izaha çalıştı. Onun izahları ve muhalifleri bulunan Ali Nihat ve [Ahmet] Hamdi Beylerin bakış noktası ve tezlerine olan hücumları, divan edebiyatının öğretilmesiyle arkadaşlarının zannettikleri gibi inkılaba hıyanet edilmesi(neticesi)nin meydana gelmeyeceği konusundaki beyanları ve mazi ile beraber divan ve halk edebiyatının ihmalinin doğru olmayacağı hakkındaki izahları, derin bir alâka ile karşılandı. "Türk çocuğuna bu edebiyattan ve menbalardan hayat için irade kuvveti verilebilir" sözleriyle beyanatını sona erdiren Şevket Bey şiddetle alkışlandı.

Bu kongreye katıldığını kendisine hitaben yazılıp gönderildiğini bildirdiğimiz mektuptan öğrendiğimiz Hasan Saîd Çelebi'nin de Süleyman Şevket Bey tarafından dile getirilen görüşleri kabul ve takdirle karşıladığını, Osmanlı edebiyatı tarihine dair yayımladığı yazılarını göz önünde tutarak söylemek mümkündür. Saîd Bey, 17. asır divan şairlerinden Vecdî hakkındaki makalesinde, mekteplerde edebiyat tarihi öğretiminin gerekli ve faydalı olduğunu ifade eder. Geçmiş edebiyatımızdan habersiz ve edepten nasipsiz olanların şiir, sanat ve güzel eserlerle dolu bulunan o maziye, o parıldayan sayfalarımızı cehalet oklarıyla yermeye kalkıştıklarını, bunun sebeplerinin anlamamak ve bilmemek

olduğunu belirtir. Mekteplerde edebiyat tarihi öğretiminin faydasızlığından bahseden bazı muallimleri de tenkit eder. Tarihimizin olgunlaşması itibarıyla talebe üzerinde kararlaşması bakış açısıyla bu görüşü pek kabul edemeyeceğini anlatır (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1330-1914, s. 4).

Hasan Saîd Bey'in 1934-1935 Ders Yılı Talim Sicilli, Kabataş Erkek Lisesi Türkçe muallimi olduğunu, soyadı kanunundan sonra "Çayır" soyadını aldığını göstermektedir. Aynı resmî vesikadan, anılan zaman zarfında bekâr olduğu, yanında annesinin, Amerika'da tahsilde bir erkek kardeşinin bulunduğu da öğrenilmektedir (*Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri*, s. 129). Kendisi Divan Yolu'nda 172 numaralı evde ikamet etmekteydi. (*Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri*, s. 142).

Basım, yayım sahasındaki faaliyetlerden sonra öğretmenliğe geçen ve Türkçe öğretmeni olarak çeşitli okullarda çalışan Hasan Saîd Çelebi, Kabataş Orta Mektebi Türkçe muallimiyken 20 Ağustos 1935'te vefat etti. Vefatı üzerine 28 Ağustos 1935 tarihli *Son Posta* gazetesinde şu haber çıktı: "Kıymetli Bir Lise Muallimini Kaybettik- Kabataş Lisesi Türkçe öğretmeni Çelebi Saîd'in bundan beş altı gün evvel, beyinde bir damar kopmasile ansızın öldüğünü teessürle haber aldık. Bir zamanlar, matbuatımıza da emeği geçen Saîd Türk ve Fars edebiyatına vâkıf, hoşsohbet, dost bir gençti. Böyle erkenden ölümü, önemli bir kayıptır. Tanrı rahmet eylesin!"

Onun hâkimlikten emekliye ayrılan babası Osman Nuri Bey, 1935'te hayatta olup Erenköyü'ndeki köşkünde, annesi Cemîle Hanım ise Etyemez Yokuş Çeşme Caddesi 36 numarada oturmaktaydı. İrtihalinden kırk bir gün sonra Sultan Ahmed'deki Firuz Ağa Camii'nde mevlidi okunurken babaannesi Fâtıma Cemîle Hanım, Divan Yolu'ndaki evinde vefat etti. Cemile Hanım'ın vefatı hakkında 1 Birinciteşrin 1935 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde (s. 5) şu duyuru çıkmıştır: "Ölüm-Merhum Haydar Mollanın eşi, hâkim müteakidlerinden Bay Osman Nuri ve Ünye kaymakamı Bay Feridun Çayırın validesi sabık Yüksek Muallim mektebi müdürü Bay Namığın kayınvalidesi Cemile rahmeti rahmana kavuştu. Cenazesi bugün namazı Sultanahmed camisinde kılındıktan sonra Üsküdar'daki aile kabristanına defnedilecektir."

Âdem Ceyhan, Hasan Saîd Çelebi'nin hayatı ve eserlerine dair çalışmamız esnasında vefatına şu tarihi düşürdü:

"Kalbi Mevlâ'ya bağlı, Mevlânâ'ya nesebi
İlimle irfan tahsil etti Saîd Çelebi

Hayatını yıllarca kazandı kalemiyle
Tanıttı yeni nesle ehl-i ilm ü edebî

Sonra muallim olup ders verdi talebeye
Millet çocuklarının hayrıydı hep talebi

Bin dokuz yüz otuz beş yazında etti veda
Genç yaşta göçü oldu hüznün ve yas sebebi

Çıkarıp "hayât"ı, 'îd sonunu yazdım tarih
Ona rahmet kıl yâ Rab, şefaet et yâ Nebî
اكا رحمت قبل يا رب شفاعت ايت يا نبى

(Tarih mısraını teşkil eden harflerin ebced hesabına göre karşılığı 2358'dir. Bundan, bir önceki mısradaki işaret edildiği üzere "hayât"ın denk geldiği 419 ve 'îd ismi sonundaki dâl harfinin mukabili olan dört çıkarıldığında, Hasan Saîd Bey'in vefat ettiği 1935 yılına ulaşılır).

1.1 Basım-Yayım Organlarında Çıkan Yazıları ve Onların Yankıları

Hasan Saîd Çelebi'nin edebiyat, tasavvuf ve kültür konularına dair 1910'lu ve 20'li yıllarda Arap harfli Türkçe gazete ve dergilerde çıkmış yazıları bulunmakta; kitap hâlinde yayımlanmış eseri bulunmamaktadır. Onun basım vasıtalarında –tesbit edebildiğimiz kadarıyla– şu yazıları yayımlanmıştır:

Hasan Saîd Çelebi. (4 Temmuz 1329 /17 Temmuz 1913). Bir ihtifâl. *Rübâb*, 2 (67), 384-385.

- Hasan Saîd Çelebi. (4 Eylül 1329 /17 Eylül 1913). Bâkî. *Büyük Duygu*, (17), 283-285.
- Hasan Saîd Çelebi. (18 Eylül 1329 /1 Ekim 1913). İzzet Monla. *Büyük Duygu*, (18), 297-301.
- Hasan Saîd Çelebi. (2 Teşrîn-i Evvel 1329 /15 Ekim 1913). Nâbî. *Büyük Duygu*, (19), 311-313.
- Hasan Saîd Çelebi. (2 Teşrîn-i Sâni 1329 /15 Kasım 1913). Yavuz Sultân Selîm. *Büyük Duygu*, (21), 343-346.
- Hasan Saîd Çelebi. (28 Teşrîn-i Sâni 1329 /11 Aralık 1913). Gavgâ-yı üdebâ. *Büyük Duygu*, (23), 375-376.
- Hasan Saîd Çelebi. (9 Kânûn-ı Evvel 1329 /22 Aralık 1913). Nâ'îli-i kadîm. *Lem'a*, (2), 19-20.
- Hasan Saîd Çelebi. (16 Kânûn-ı Evvel 1329 /29 Aralık 1913). Sabrî-i Şâkir. *Büyük Duygu*, (24), 297-300.
- Hasan Saîd Çelebi. (27 Kânûn-ı Evvel 1329 / 9 Ocak 1914). Nâ'îli-i kadîm. *Lem'a*, (3), 27-28.
- Hasan Saîd Çelebi. (9 Kânûn-ı Sâni 1329 /22 Ocak 1914). Râgıb Paşa. *Lem'a*, (4), 37-40.
- Hasan Saîd Çelebi. (18 Kânûn-ı Sâni 1329 /31 Ocak 1914). Esrâr Dede. *Büyük Duygu*, (26), 421-426.
- Hasan Saîd Çelebi. Medresetü'l-meşâyih münâsebetiyle. *Peyâm* (23 Kânûn-ı Sâni 1329 / 5 Şubat 1914), 3.
- Hasan Saîd Çelebi. Bir mübâhese. *Ceride-i Sûfiyye*. (30 Kânûn-ı Sâni 1329 /12 Şubat 1914), 364-366.
- Hasan Saîd Çelebi. (1 Şubat 1329 / 14 Şubat 1914). Râgıb Paşa. *Lem'a*, (5), 49-51.
- Hasan Saîd Çelebi. Hayâlî. *Peyâm*. (13 Şubat 1329 / 26 Şubat 1914), 2-3.
- Hasan Saîd Çelebi. Mu'terizlerimizizin anlayanlarına.... *Ceride-i Sûfiyye* (20 Şubat 1329 /5 Mart 1914), 395.
- Hasan Saîd Çelebi. (6 Mart 1330 (19 Mart 1914). Bursalı Belîğ. *Safahât-ı Şi'r ü Edeb*, (1), 10-12.
- Hasan Saîd Çelebi. Belîğ. *Peyâm* (10 Mart 1330 / 23 Mart 1914), 3-4.
- Hasan Saîd Çelebi. Vecdî. *Peyâm* (31 Mart 1330 /13 Nisan 1914), 4.
- Hasan Saîd Çelebi. Nevres-i kadîm. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (3 Nisan 1330 /16 Nisan 1914), 117-119.
- Hasan Saîd Çelebi. Medresetü'l-meşâyihâ dâ'ir. *Peyâm* (3 Nisan 1330 /16 Nisan 1914), 6-7.
- Hasan Saîd Çelebi. Cevrî. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (24 Nisan 1330 /7 Mayıs 1914), 166-168.
- Hasan Saîd Çelebi. Şu mâhîler ki deryâ içindedir deryâyı bilmezler. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (1 Mayıs 1330 /14 Mayıs 1914), 187-188.
- Hasan Saîd Çelebi. Şeyh Mehmed Mısrî-i Niyâzî- 1. *Sabâh* (2 Mayıs 1330 /15 Mayıs 1914), 3.
- Hasan Saîd Çelebi. Şeyh Mehmed Mısrî-i Niyâzî- 2. *Sabâh* (3 Mayıs 1330 /16 Mayıs 1914), 3.
- Hasan Saîd Çelebi. Şeyh Şemseddîn-i Sivâsî. *Sabâh* (10 Mayıs 1330 /23 Mayıs 1914), 3.
- Hasan Saîd Çelebi. Tasavvuf, îzâh, istîzâh. *Sabâh* (24 Mayıs 1330 /6 Haziran 1914), 2.
- Hasan Saîd Çelebi. Şeyh Azîz Mahmûd Hüdâyî- 1. *Sabâh* (3 Haziran 1330 /16 Haziran 1914), 3.
- Hasan Saîd Çelebi. Şeyh Azîz Mahmûd Hüdâyî- 2. *Sabâh* (9 Haziran 1330 /22 Haziran 1914), 3.
- Hasan Saîd Çelebi. Sultân Selîm-i Sâlis. *Peyâm* (12 Haziran 1330 /25 Haziran 1914), 4-5.
- Hasan Saîd Çelebi. Nef'î' vâdisinde bir hasb-i hâl. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (19 Haziran 1330 /2 Temmuz 1914), 293-294.
- Hasan Saîd Çelebi. Fâik Reşâd Bey. *Sabâh* (29 Haziran 1330 /12 Temmuz 1914), 3.
- Hasan Saîd Çelebi. Hasb-i hâl. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (3 Temmuz 1330 /16 Temmuz 1914), 325-

326.

Hasan Saîd Çelebi. Hasb-i hâl. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (10 Temmuz 1330 /23 Temmuz 1914), 342-342.

Hasan Saîd Çelebi. Meslek mukaddesdir. *Cerîde-i Sûfiyye*, (10 Temmuz 1330 /23 Temmuz 1914), 42-44.

Hasan Saîd Çelebi. Münâzara-i hâdisât. *Cerîde-i Sûfiyye* (17 Temmuz 1330 /30 Temmuz 1914), 56-58.

Hasan Saîd Çelebi. İzâh. *Cerîde-i Sûfiyye* (24 Temmuz 1330 / 6 Ağustos 1914), 106-108.

Hasan Saîd Çelebi. (27 Teşrin-i Evvel 1330 / 9 Kasım 1914). Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyeye dâ'ir âsâr üzerinde mütâleât. *Donanma*, (67), 298-301.

Hasan Saîd Çelebi. (10 Teşrin-i Sâni 1330 / 23 Kasım 1914). Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyeye dâ'ir âsâr üzerinde mütâleât 2. *Donanma*, (69), 331-334.

Hasan Saîd Çelebi. (8 Kânûn-ı Evvel 1330 /21 Aralık 1914). Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyeye dâ'ir âsâr üzerinde mütâleât 3. *Donanma*, (73), 394-396.

Hasan Saîd Çelebi. (12 Kânûn-ı Sâni 1330 / 25 Ocak 1915). Târîh-i Edebiyât-ı Osmaniyeye dâ'ir âsâr üzerinde mütâleât 4. *Donanma*, (78-30), 477-479.

Hasan Saîd Çelebi. (23 Şubat 1330 /8 Mart 1915). Edebî sütunlar: yeni bir makâle münâsebetiyle yeni bir eser. *Donanma*, (84-36), 577-576.

Hasan Saîd Çelebi. Ninninin ehemmiyeti. *Sabâh* (5 Eylül 1331 /18 Eylül 1915), 3.

Hasan Saîd Çelebi. Lugat-ı Talyan. *Peyâm* (8 Nisan 1332 /21 Nisan 1916), 3.

Hasan Saîd Çelebi. (23 Cemâziye'l-evvel 1337 / 24 Şubat 1919). Rûh-ı irfânıma- gazel. *Edebiyât-ı Umûmiye Mecmûası*, 5 (108), 1368.

Hasan Saîd Çelebi. (20 Mart 1919). Edebiyât târihi: Ahmed Nedîm. *Nedîm*, (10), 149-151.

Hasan Saîd Çelebi. (1 Teşrin-i Sâni 1335 / 1 Kasım 1919). Sohbet-i edebiyye- unutmamaklığımız lâzım gelen simâlar: merhûm Şehâbeddîn Süleymân. *Alemdâr*, (320-2621), 3.

Hasan Saîd Çelebi. (22 Teşrin-i Sâni 1335 /22 Kasım 1919). Mûsiki ve mevlevîlik. *Alemdâr*, (341-2641), 4.

Hasan Saîd Çelebi. (29 Teşrin-i Sâni 1335 / 29 Kasım 1919). Diyâr-ı İslâm'da mevlevîhâneler. *Alemdâr*, (348-2648), 4.

Hasan Saîd Çelebi. (3 Kânûn-ı Evvel 1335 / 3 Aralık 1919). Diyâr-ı İslâm'da mevlevîhâneler. *Alemdâr*, (352-2652), 3.

Hasan Saîd Çelebi. (13 Kânûn-ı Evvel 1335 /13 Aralık 1919). Edebî hâtıralara dâ'ir. *Alemdâr*, (362-2662), 3.

Hasan Saîd Çelebi. (20 Kânûn-ı Evvel 1335 / 20 Aralık 1919). Son mecmûalar. *Alemdâr*, (369-2669), 3.

Hasan Saîd Çelebi. (31 Kânûn-ı Evvel 1335 /31 Aralık 1919). Şûrâ-yı devlet a'zâ-yı kirâmından mürşid-i imân ve irfânım reşâdetlü Muhammed Veled Çelebi Efendi hazretlerine. *Alemdâr*, (380-2680), 3.

Hasan Saîd Çelebi. (3 Haziran 1338 /3 Haziran 1922). Nur Baba münasebetiyle. *İleri*, (1555), 3.

Hasan Saîd Çelebi. (5 Nisan 1340 /5 Nisan 1924). Leylâ Hanım. *Süs*, (43), 4.

Hasan Saîd Çelebi. (1 Kânûn-ı Sâni 1341 / 1 Ocak 1925). Esrar ibtilâsı. *Yıldız*, (5), 9-11, 18.

Hasan Saîd Çelebi. (1 Şubat 1341 /1 Şubat 1925). Tarikatlar. *Yıldız*, (6), 10-11, 14.

Hasan Saîd'in bu yazıları topluca gözden geçirildiğinde onları birkaç başlık altında tasnif etmenin mümkün olduğu görülebilecektir: 1. Divan sahibi Osmanlı şairleri hakkındaki biyografik yazıları, 2.

Vefat eden şair ve yazar dostları hakkındaki yazıları, 3. Tezkire, edebiyat tarihi, sözlük, hatırat, dergi, roman vb. eser yahut yayımlar konusundaki tanıtım ve değerlendirme yazıları, 4. Basım, yayım vasıtalarında söz konusu edilen edebî, tasavvufî meselelere dair yazıları.

1. Yayımlarının listesinde görüldüğü üzere Hasan Saîd Çelebi, yazılarının yarısına yakın bir kısmında yirmi beş civarında Osmanlı âlim, mutasavvıf, şair ve yazarını tanıtmıştır. Söz konusu kişiler, 16-20. asırların edebî şahsiyetleridir. Yazarın hayatları ve edebî kişiliklerinden bahsedip şiirlerinden örnekler verdiği şairlerin çoğunu, 17 ve 18. asra mensup olanlar teşkil etmektedir. Onun 16-19. asır Osmanlı şairleri hakkındaki biyografik yazılarının büyük kısmı, Mehmet Altunmeral tarafından Latin harflerine aktarılarak 2021'de "*Sahâ'if-i Eslâfdan*" adı altında kitap hâlinde yayımlanmıştır. Saîd Çelebi'nin Şemseddîn-i Sivâsî, Azîz Mahmud Hüdâyî, Niyâzî-i Mısırî, Nedîm ve Leylâ Hanım konusundaki makaleleri ise bu çalışmamızda yer verilen yayımlarından bir kısmıdır.

2. Hasan Saîd Bey, hem basım-yayım sahasındaki faaliyetlerini takip ettiği hem de şahsen tanıdığı Fâik Reşâd, Şehâbeddin Süleyman, Emîn Hâkî gibi şair ve yazar dostlarının vefatını müteakip günlerde yazılar yayımlamış; hayatları ve bazı eserleri üzerinde durarak kayıplarından duyduğu üzüntüleri dile getirmeye çalışmıştır. Adı geçen şair ve yazarların hayatları, eserleri ve kişilikleri hususunda bilgi, fikir ve değerlendirmeler ihtiva eden bu yazılar, o konularda araştırma yapanların faydalanmaları gereken metinler arasındadır. Saîd Çelebi, Şehâbeddin Süleyman'ın ölümü hakkında 1 Teşrîn-i Sâni 1335 (1 Kasım 1919) tarihli *Alemdâr* gazetesinde çıkan yazısında, birkaç sene önce, istek üzerine merhum şair, yazar Müstecâbizâde İsmet Bey'e (1868-1917) dair bir yazı yazdığını, fakat o makalesinin gazetede yayımlanmadığını teessüfle anlatır.

3. Hasan Saîd, 1914 senesi sonları ve 1915 yılı başında *Donanma* gazetesinde yayımlanan yazı dizisinde evvela Türk, Arap, Fars edebiyatının şura tezkiresi, biyografî, antoloji, edebiyat tarihi vb. türden birtakım eski yahut yeni kaynaklarını tanıtmış; sonra Ziyâ Paşa'nın *Harâbât* adlı şiir antolojisinin manzum başlangıcında verdiği bazı bilgi ve hükümleri ele alıp tenkit etmiştir. Onun bundan sonraki zamanlarda çıkan bir kısım yazılarında da edebiyat tarihi, ninni, sözlük, hatırat, dergi, roman vb. eser yahut yayımları tanıtp değerlendirdiği görülmektedir. Köprülüzâde Mehmed Fuad ve Şehâbeddin Süleyman'ın *Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyâtı*, Ahmed Kemâl'in *Vatan Yavrularına Ninni* isimli kitapçığı, Esrar Dede'nin *Lugat-ı Talyan* başlıklı İtalyanca-Türkçe sözlüğü, Ahmet Rasim, Mehmet Rauf gibi yazarların hatıraları, *Genç Yolcular* mecmuasının birinci ve ikinci, *Peyâm-ı Edebî*'nin 18 Kânûn-ı Evvel 1335 (18 Aralık 1919) tarih ve 63 sayılı nüshası, Yakup Kadri'nin *Nur Baba* adlı romanı, onun bahis konusu edip değerlendirdiği eser yahut yayımlardır.

4. Saîd Çelebi'nin yazılarında 1910'lu, 20'li yılların çeşitli edebî, kültürel ve tasavvufî faaliyet yahut meselelerini de ele aldığı, tahlil ve tenkit etmeye çalıştığı görülmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, müellifimiz, "Bir İhtifâl" başlıklı yazısında, 21 Hazîran 1329 (4 Temmuz 1913) tarihinde Kulekapısı (Galata) Mevlevihanesinde yapılan Şeyh Gâlib'i anma töreni dolayısıyla söz konusu şairin hayatını kısaca hikâye etmiştir. Hasan Saîd, "Gavgâ-yı Üdebâ" başlıklı yazısında, Hüseyin Rahmî'nin (Gürpınar, 1864-1944) *Cadı* adlı romanıyla alâkalı olarak 1913 yılında anılan eserin sahibi ve onu tenkit eden genç yazarlar arasında meydana gelen kalem münakaşalarını, eski hikâye kitaplarının üslubuyla ve mizahi bir dille tasvir etmiştir. Mevlânâ soyuna mensup ve Mevlevî olduğunu "İbn Mevlânâ Hasan Saîdü'l-Mevlevî" imzasıyla yazılarının çoğunun sonunda bildiren müellifin işlediği mevzulardan biri de mazideki faydalı hizmetleri ve 20. asır başlarındaki yozlaşmaya tutmuş hâliyle tasavvuf, mutasavvıflar ve mevlevîhaneler gibi müesseselerdir. Bütün bu yazılar, onun Osmanlı edebiyatı ve tasavvuf tarihine belli derecede vâkıf bir araştırmacı yazar olduğunu göstermektedir.

Hasan Saîd Çelebi, Aziz Mahmud Hüdâyî hakkındaki makalesinin devamı olan ve 9 Hazîran 1330 (22 Haziran 1914) tarihli *Sabâh* gazetesinde yer alan yazısında, zâhir-bâtın münakaşaları, başka bir ifadeyle İslâm'ın "zâhir" adı da verilen dış hükümlerine vâkıf olanlarla bâtınından haberdar tasavvuf ehli arasındaki mücadelelere dair bir eserinin yakında neşredileceğini bildirmişse de bu kitap - görebildiğimiz kadarıyla- yayımlanmamıştır. Yine Fâik Reşâd'ın vefatı üzerine yazdığı ve aynı gazetenin 29 Hazîran 1330 (12 Temmuz 1914) tarihli sayısında çıkan yazısında, merhumun *Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* adlı eserinin devamını yazacağını bildirmesine rağmen, bu vaadini de yerine getirememiştir. Esasen onun edebiyat tarihi ve tasavvuf araştırmaları konusundaki fikirlerinin sonraki yıllarda hayli değiştiği, Yakup Kadri'nin *Nur Baba* adlı romanının neşri üzerine yayımladığı bir

yazısından anlaşılmaktadır. Saîd Çelebi, 3 Hazîran 1338 (3 Haziran 1922) tarihli *İleri* gazetesinde yer alan ve “Nur Baba Münâsebetiyle...” başlığını taşıyan yazısında dinî, tasavvufî konularda teorik araştırmaların, o inanç yahut irfan yollarını hakkıyla kavramaya yeterli sayılamayacağını belirttiikten sonra şunları ifade eder:

“Bir vakitler edebiyât-ı kadîmemizle edebiyât-ı sûfiyyenin -hutût-ı esâsiye i'tibâriyle bed'î kıymetlerini arayıp taramak için bir hayli zamân, bir o kadar da emek isrâf etmişdim... Neticede gördüm ve anladım ki yüzlerce evrâk ve lâ-yuad girîzân mazmûnlardan başka bir şey elde edilemiyor!.. Maamâfih ‘Katre deryâ olmadan ummâna olmaz âşinâ’. Bu vâdîdeki tedkîkât pek zevkli, pek latîfdir. İşte sûretâ basît görünen târîh-i edebiyât sahîfelerinde böyle ale't-tevâlî mütâleâta imkân ve zamân müsâid olmazsa diğerlerine dâ'ir kıyâsât-ı mantıkîyyeyi kârî'in-i kirâmın zekâsına tevdi' ediyorum.” (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1338/1922, s. 3).

Hasan Saîd Çelebi'nin yazıları, Osmanlı edebiyatı ve tasavvuf konularına alâka duyan okuyucular tarafından takip edilmiş; bazan takdir, bazan da tenkitle karşılanmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse, Saîd Çelebi'nin 16 Kânûn-ı Evvel 1329 (29 Aralık 1913) tarihli *Büyük Duygu* dergisinde neşr ve “*Peyâm* ser-muharriri üstâd-ı muhterem Ali Kemâl Beyefendi'ye ithâf” ettiği “Sabrî[-i] Şâkir” başlıklı makalesine, Ali Kemâl adı geçen gazetenin 26 Kânûn-ı Evvel 1329 (8 Ocak 1914) tarih ve 5 sayılı edebî ilâvesinde yer alan “İstîzâh ve İzâh” başlıklı yazısında şöyle temas etmiştir: “Geçen gün mecmûa-i mevkûterimizden biri, *Büyük Duygu*, isrimize ıktifâ'en Sabrî-i Şâkir'i yazmışdı, fakat ne hoş yazmışdı. O da aynı usûl-i sâdeyi ihtiyâr eylemişdi. Lâkin be'is yok, matbûâtımızın bir noksân-ı edebîsini ikmâl eyliyordu.” (Ali Kemâl, 1329/1914, s. 1).

Hasan Saîd Bey, 23 Kânûn-ı Sâni 1329 (5 Şubat 1914) tarihli *Peyâm* gazetesinde çıkan “Medresetü'l-meşâyih Münâsebetiyle” başlıklı yazısında, Evkaf Nezareti'nin (Vakıflar Bakanlığının) “Medresetü'l-meşâyih” adı altında, şeyhlerin çocuklarının İslâmî ve fennî ilimler öğretilerek yetiştirilmesini hedefleyen bir mektep açma teşebbüsünü memnuniyetle karşılamıştır. Yenişehirli Avnî Bey'in (öl. 1883) torunu Hüseyin Avni (Aktuç, 1888-1961), *Peyâm*'ın 13 Şubat 1329 (26 Şubat 1914) ve 18 sayılı edebî ilavesindeki “Muhâbere ve Muhâvere”de Saîd Çelebi'nin anılan yazısından söz açarak aynı yöndeki görüşlerini dile getirmiştir. Yine adı geçen gazete ekinin 24 Şubat 1329 (9 Mart 1914) tarih ve 21 sayılı nüshasında yer alan “Muhâbere ve Muhâvere”de, “fukarâ-yı Kâdiriyyeden Derviş Müştâk” da bu iki yazı üzerine konuyla alâkalı fikirlerini ifade etmiş; dergâhların tembellerin evi olduğu, şeyhler arasında faziletli kişi ve âlimlerin bulunmadığı, tekkelerin son feci mağlubiyetin (Balkan Savaşlarındaki yenilmenin) sebepleri arasında yer aldığı gibi iddialara itiraz ederek cevaplar vermiştir.

Hasan Saîd Bey, *Peyâm* gazetesinin 13 Şubat 1329 (26 Şubat 1914) tarih ve 18 sayılı edebî ilâvesinde, 16. asrın meşhur divan şairlerinden Hayâlî Bey hakkındaki makalesini neşretmiş; bundan iki hafta sonra, aynı yayım organının 27 Şubat 1329 (12 Mart 1914) tarihli ekindeki “Eski Osmanlılar- Mehmed Hayâlî” adlı ve V. Ş. imzalı yazının başında, “*Peyâm-ı Edebî*’de Hayâlî’nin tercüme-i hâli tarzında bir makâle gördüm.” cümlesiyle onun söz konusu biyografik metninden bahsedilmiştir (V. Ş. 1329/1914, s. 6). V. Ş.’nin anılan yazısında geçen “Hüdâyî’nin zamânı şuarâsından pek çoğuna fâ'ik bir üstâd olduğunu *Pervin*’de göstermiş idik.” cümlesinden, Vâmık Şükrü olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Vâmık Şükrü’nün (Altınbaş, 1871-1947) çıkardığı *Pervin* isimli derginin 31 Kânûn-ı Evvel 1325 (13 Ocak 1910) tarihli ikinci sayısında, 16. asır Osmanlı şairlerinden Hüdâyî-i Müezzîn’in hayatı hakkında bir yazısı, 3, 4 ve 5. sayılarında ise anılan şairin divanından seçilmiş şiirler yer almaktadır. Vâmık Şükrü, *Peyâm-ı Edebî*’de neşredildiğini belirttiğimiz yazısında, Hayâlî’nin hayatı ve edebî şahsiyetine dair bilgi vermekte; şiirlerinden örnekler de göstermektedir. Onun bu yazıyı yazmasının asıl sebebi, son paragrafından anlaşıldığına göre, Hasan Saîd Çelebi’nin makalesinde, Hayâlî Bey’in vefatına hemşehrisi Günâhî’nin düşürdüğü “Âlem-i hisden Hayâlî gitdi âh” tarih mısraını anmasıdır. Bu mısra, ebced hesabına göre 964’e değil, 1364’e karşılık gelmektedir. Hakikaten bu mısra, Hasan Saîd Çelebi’nin yazısında kaydedildiği şekliyle Hayâlî’nin vefat yılı olan Hicri 964’e denk düşmemektedir. Bahis konusu tarih mısraı, 16. asır şair ve yazarlarından Kınalızâde Hasan Çelebi’nin *Tezkiretü’s-suarâ*’sında عالم حسدن خیالی گیدی اه biçiminde yazılmış olup 964’e tekabül etmektedir (Kutluk, 1989, s. 358). Hasan Saîd Çelebi, V. Ş.’nin bu tenkidine 17. asır divan şairlerinden Vecdî hakkında yazdığı ve 31 Mart 1330 (13 Nisan 1914) tarihli *Peyâm*’ın edebî ilâvesinde çıkan makalesinde temas edip cevap vermiştir (İbn Mevlânâ Hasan Saîd, 1330-1914, s. 4). Vâmık Şükrü’nün bahsettiğimiz şu düzeltmesi, Türk edebiyatı tarihi araştırmacılarının ebced hesabı ve tarih düşürme sanatı hakkında da bilgi sahibi

olmaları gerektiğini göstermektedir.

Hasan Saîd Çelebi, 15-16 Mayıs 1914 tarihli *Sabâh* gazetesinde 17. asır mutasavvıf şairlerinden Niyâzî-i Mısrî hakkındaki yazısını yayımlamış; onun bu makalesi, yine aynı yayım vasıtasının 6 Haziran 1914 tarihli sayısında yer alan “Tasavvuf, İzâh, İstîzâh” başlıklı yazısından öğrendiğimize göre, bir okuyucunun tenkidine sebep olmuştur. Bursa Niyâzî-i Mısrî âsitânesi postnişini Mehmed Şemseddin (Ulusoy, 1867-1936), Hasan Saîd Çelebi'ye gönderdiği mektupta Niyâzî-i Mısrî'nin seyahatleri, çoluk çocuğu, kısacası şahsi hayatından bahsetmiş; makalede bunlara neden yer verilmediğini sormuştur. Yazar, söz konusu suale karşı maksadının biyografiden çok ülkemizde ortaya çıkan millî büyükleri tanıtmak ve ilmi hayatlarıyla göstermek olduğunu belirterek günlük bir gazetede bundan fazla ayrıntılı açıklamaların uygun bulunmayacağını anlatır.

Şunu da eklemek yerinde olur ki, Mehmed Şemseddin Efendi, Hasan Saîd Çelebi'nin bir yazısında gördüğü eksikliklere temas etmekle beraber geçmiş büyük şeyhlerin hayat hikâyelerinden ve manevî derecelerinden bahsetmesini takdirden de geri kalmamış; onun gibi değerli kişilerin çoğalmasını Allah'tan dilemiştir. Şemseddin Efendi'nin H 1333 (M 1915) tarihinde tamamladığı *Gülzâr-ı Mısrî* adlı eserindeki şu cümleleri, geçmiş büyükleri tanıtmaya yolunda yapılan çalışmalarını memnuniyetle karşıladığını göstermektedir: “Sülâle-i tâhire-i Mevleviyyeden ve genç fuzalâmızdan Hasan Saîd Efendi[nin] eslâf-ı meşâyih-ı kirâmın terceme-i hâllerinden ve merâtib-i mânevîyelerinden bahsederek gazetelerdeki makâle-i ârifânelerini okuyordum. (...) Fâzıl-ı mûmâ ileyhe teşekkürle berâber bu gibi zevât-ı âlî-kadrin ve emsâlinin tekessürünü Cenâb-ı Hak'dan istirhâm eyledim ki, umûm ehl-i tarîka medâr-ı iftihârdır.” (Ulusoy, 2021, s. 438-441).

Yayım organlarında Hasan Saîd Çelebi'nin bazı yazılarında ileri sürdüğü fikirlere itiraz, verdiği bilgiyi düzeltme, dile getirdiği ricayı cevapsız bırakmama gibi maksatlarla onlara atıfta bulunulduğu da görülmektedir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu yazıların künyelerini de veriyoruz:

Dervîş Kerîm Necâtî. (26 Teşrîn-i Sâni 1335 /26 Kasım 1919). Bir tavzîh. *Alemdâr*, (345-2645), 3.

Süleymân Nazîf. (5 Kânûn-ı Evvel 1335 /5 Aralık 1919). Bir îzah- diyâr-ı İslâm'da Mevlevîhâneler'e dâir. *Alemdâr*, (354-2654), 2.

İbn Hazret-i Mevlânâ Muhammed Veled. (28 Kânûn-ı Evvel 1335 / 28 Aralık 1919). Hindistan'da mevlvîlik ve mevlvîhâneler- İbn Mevlânâ Hasan Saîd Çelebi Efendi'ye. *Alemdâr*, (377-2677).3.

Ahmed Remzî el-Mevlevî. (30 Kânûn-ı Evvel 1335 /30 Aralık 1919). Hâmûşân-ı mevleviyeden Şeyh Süleymân Efendi. *Alemdâr*, (379-2679), 3.

Manisalı Hocaşâde Saîd Ali. (3 Kânûn-ı Sâni 1336 /3 Ocak 1920). Avnî Bey merhûmun gayr-ı matbû' eş'ârı- İbn Mevlânâ Saîd Çelebi Efendi'ye ithâf. *Alemdâr*, (383-2683), 2.

Hasan Hüsnî en-Nakşebendî. (8 Kânûn-ı Sâni 1336 / 8 Ocak 1920). Mevlvîlik ve Nakşebendîlik- İbn Mevlânâ Hasan Saîd Çelebi Efendi'ye. *Alemdâr*, (388-2688). 3.

1.2. Bu Çalışmada Yer Verilen Bazı Edebî ve Tasavvufî Yazıları

Hasan Saîd Çelebi'nin tesbit edebildiğimiz yazılarını umumi bir bakışla değerlendirdikten sonra bu çalışmamızda Latin harflerine aktararak okuyucuların incelemesine arz ettiğimiz makalelerinin genişçe özünü vermek istiyoruz. Müellif, “Şeyh Mehmed Mısrî-i Niyâzî” başlığı altında *Sabâh* gazetesinde çıkan yazılarının ilkinde, adı geçen 17. asır mutasavvıf, şair ve yazarının hayatı hakkında Nazmî Efendi'nin (H. 1032-1112/M. 1622-1701) *Hediyetü'l-ihvân* adlı eseri, Safâyî Mustafa Efendi'nin (öl. 1138/1725-26) *Nuhbetü'l-âsâr...* isimli şairler tezkiresi gibi biyografik kaynaklardan faydalanarak bilgi vermiş; Mevlânâ (604-672/1207-1273) ve Muhyiddîn-i Arabî'den (560-638/1165-1240) ilhamlar aldığını, Arapça bir manzumesini delil göstererek anlatmıştır. Niyâzî-i Mısrî (1027-1105/1618-1694), bu gazelinde, manevî ilmin ders ile elde edilemeyeceğini, “hâl” ile olacağını, “hâl”in de “kâl” (söz) ile değil, “vasl” (kavuşma) ile, vaslın da aşkın ruhani cezbeliyle meydana geleceğini dile getirerek Muhyiddîn-i Arabî, Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'nin isimlerini hürmetle anar.

Hasan Saîd Bey, bugün bibliyografyaya vâkıf kişiler, hatta şarkiyatçılar tarafından bilindiği üzere, tasavvuf ehli, bilhassa Mevlânâ ve Muhyiddîn-i Arabî'nin harikulâde dehalarının, beşer akıllarını hayretlerde bıraktığı kanaatindedir. Çünkü onlar, pek çok gerçeği ve hadiseyi, meydana gelişinden

önce haber vermiş; mesela Muhyiddîn-i Arabî, Niyâzî-i Mısırî'nin Malatya'ya bağlı Soğanlı'da doğup kendi irfanına vâris olacağını *Ankâ-yı Muğrib* adlı eserinde bildirmiştir. Mevlânâ da *Mesnevi*'sinde, “Zerreler gördüm: Hepsi ağızlarını açmışlar. Gıdalarını söylesem söz uzar gider.” (Mevlâna, 1995, s. III/3) manasındaki beytiyle mikroplara işaret etmiştir. Bu gibi “mükâşefe”ler, tasavvufun delilidir. İşte Niyâzî-i Mısırî de tasavvufun ilhamlarıyla eşya ve varlıkların gerçeğini görmekte ve müşahedelerini şiir diliyle sade ve açık olarak bize bildirmektedir. Sufiler, bu âlemin geçici ve aldatici, sadece Mutlak Vücûd'un ebedî kalıcı olduğu kanaatine sahiptir. Bütün varlıklar, o hakiki müessirin eserleridir. Başka bir ifadeyle âlemler, kadim değil, “hâdis”(sonradan olmuş şeyler)dir. Tevhidin sözle değil “hâl” ile olacağını haber veren Niyâzî-i Mısırî'nin terennüm ettiği aşk, İlahî bir aşktır; o, her şeyde tecelli eden, fakat herkesin göremediği mutlak cemâle (güzelliğe) âşıktır.

“Herkes için cân gerek Yûnus durur cân bana” mısramından da anlaşıldığı üzere, Niyâzî, Yûnus Emre'ye çok tutkundur. Gittikleri yol yönünden ikisi arasında fark yoktur. Dil ve duygu olarak aralarında fark varsa da “Cümlelerin maksûdu bir ammâ rivâyet muhtelif”tir. Niyâzî'nin “-ıdır *Vâridât*” redifli gazel şeklindeki methiyesi, ruhunun, sufice meşrebinin coşup taşmasına, Bedreddîn-i Simâvî'nin (öl. 823/1420) *Vâridât* isimli eserinin sebep olduğunu göstermektedir. Şair, anılan şiirinin son beytinde, Muhyiddîn ve Bedreddîn'in dini ihya ettiklerini belirtmekte; kendisinin de onların ardından gittiğini ima etmekte; böylece tasavvufun İslâm'a hizmet ettiğini anlatmaktadır.

Hasan Saîd Çelebi, Niyâzî-i Mısırî hakkındaki yazılarının ikincisinde, söz konusu mutasavvîf şairde esasın şekilden üstün olduğunu ifade eder. Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde ise esas, ahenk, ruh ve his birbiriyle kaynaşmıştır. Makale sahibine göre bu nazım üslûbu, doğuda Mevlânâ ile başlamış ve yine onunla batmıştır. Celâleddîn-i Rûmî'yi üslûpça takip eden pek çok kişi olduğu gibi fikren de yirminci asır başlarına kadar devam eden Osmanlı tasavvufu ilhamları, feyizleri, yine ondan almışlardır. Yûnuslar, Nesîmîler, Bayramîler, Niyâzîler, tamamıyla oraya bağlıdır. Niyâzî-i Mısırî'de de bu bağ, şekil yönünden değil, esas itibarıyla yer tutmaktadır. Niyâzî, nazım biçimlerini istediği gibi kullanmıştır. Eğer kendisinin tertip edilmiş ve basılmış divanı olmasaydı, şiirlerinin ölçüsünü belirleme ve onları nazım yönünden düzeltme, birbirinden ayırt etme hususunda pek çok güçlülere rastlanacaktı. Şair, “Ey gönül [gel] ağlama zârî zârî inleme” mısraıyla başlayan şiirinde, temizlenmiş ve inleyen bir ruhiyeti anlatmak için sufi devresiyle birçok gizli gerçeği dile getirir. Yazara göre, bu “بى نشان باشد” (Mekânım Lâ-mekân, nişanım nişansız olsun) gazelinden ilham alınarak söylendiği bellidir.

Fuzûlî'nin “Şifâ-yı vasl kadrin hecr ile bîmâr olandan sor” [Kavuşma şifasının değerini ayrılıkla hasta olandan sor!] mısraıyla başlayan âşıkça gazeline Niyâzî-i Mısırî, “Rumûz-ı enbiyâyı vâkıf-ı esrâr olandan sor” [Peygamberlerin işaretlerini sırları bilenden sor!] mısraıyla başlayan bir nazire yazmıştır. İkisi arasındaki fark, Fuzûlî'nin sevgilisini arayıp sorması, Niyâzî'nin ise hakikati sormasıdır. Niyâzî, hakikat hastasıdır; derdine derman arar; onun derdi, yine kendisine derman olur. “Sen seni bilmekdir ancak pîre ülfetden garaz/Noktayı fehm eylemekdir ilm ü irfândan garaz” [Pir(şeyh, mürşid)le görüşüp dostluk etmekten maksat, senin kendini bilmendir. İlim ve irfandan maksat (asıl) noktayı anlamaktır.] beytiyle başlayan gazelinde de ilim tahsilinden maksadın, birçok konuda söylenen sözler hakkında dedikodu değil, insani hakikati bilmek olduğunu anlatır. Bu bilgi, ancak Allah'tan başka şeylerden alâkayı kesip daima Onu anmakla, aynı zamanda Hz. Peygamber'in “Fakirlik benim övüncümdür” mealindeki hadisine uymakla elde edilebilir.

Sufi ve mutasavvıfların pek çoğu hitaplarını zahidlere, yani zâhirî ilim sahiplerine yöneltirler. Buna yol açan, zâhir ve bâtın münakaşalarıdır. Divanının başlarındaki Arapça manzumesinde ilmin “kâl” (söz) ile değil, “hâl” ile olduğunu söyleyen Niyâzî de “Zâhidâ sûret gözetme içerü gel cânâ bak” [Ey zahid, şekli, dış yüzü gözetme; içeri gel, cana bak!] mısraıyla başlayan şiirinde görüldüğü üzere zahidlere hitab eder. Bu gazel, yazara göre, onun umumi ruhunu ve âşıkça duygulanışlarını öz olarak ifade etmektedir. Tasavvufta olgun kişiler, vahdet nuruna yaklaştıkça, ruh diriliğiyle bütün varlık alâkalarını kendilerinde toplanmış bulurlar. O bir zevk, herkese nasip olmayan bir neşvedir. Bu gibi sözler, makale sahibinin kanaatine, İslâm'ın zâhirî hükümlerine göre azgınlık ise de Mevlânâ'nın “Aşk şeriatı, bütün dinlerden ayırır. Âşıkların şeriatı da Allah'tır, mezhebi de...” manasındaki sözüne göre Niyâzî'ye bir şey demekte hakkımız olamaz. Onun bazı müfred(tek beyit)leri, sufi hikmetlerinden aldığı yüksek payları göstermektedir.

Kendisi, ismine mensup olan tarikatın (Halvetiyye'nin Mısriyye kolunun) öncüsüdür. Şiirleri, bilgisiz halk, seçkin kişiler, ârifler ve fazilet sahipleri katında olağanüstü hürmete erişmiştir. Fâtîha tefsiri, Mevâid tefsiri gibi eserleri vardır. Daha önce arz edildiği gibi, divanı tertip edilmiş ve güzel bir talik yazısıyla basılmıştır.

Şu iki metnin özünden de anlaşılacağı üzere, Hasan Saîd Çelebi, Niyâzî-i Mısri hakkındaki yazılarında, anılan meşhur mutasavvıf şairin hayatı ve birkaç eseri hakkında kısaca bilgi vermiş; bilhassa divanındaki bazı şiirleri naklederek duygu, düşünce ve irfan âlemini tarif etmeye, o arada Muhyiddîn-i Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Yûnus Emre, Bedreddîn-i Simâvî gibi seleflerinin kendisi üzerindeki tesirlerini belirtmeye çalışmıştır.

Hasan Saîdü'l-Mevlevî, “Şeyh Şemseddîn-i Sivâsî” başlıklı yazısında, 16. asırda yaşamış, Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu olan ve manzum, mensur yirmi civarında eseri bulunan bir mutasavvıf şair, yazarı tanıtmaya gayret etmiştir. Makalede, ilkin Şemseddîn-i Sivâsî'nin (926-1006/1520-1597) hayatı hakkında bilgi verilmiş; Anadolu'nun üç parıltı saçıcı şemsi(güneşi)nin bulunduğu, birincisinin Mevlânâ'nın “hem-rûhu” Şems-i Tebrîzî (öl. 645/1247?), ikincisinin Fâtih Sultan Mehmed zamanında yaşamış Akşemseddin (öl. 863/1459), üçüncüsünün de Şemseddîn-i Sivâsî olduğu belirtilmiştir. Söz konusu mutasavvıfın kısa hayat hikâyesini müteakiben divan, *Mevlid* gibi manzum eserlerinden seçilen birtakım örnekler yoluyla şairliği ve irfani kişiliği anlatılmaya çalışılmıştır. Şems-i Sivâsî'nin nazmettiği *Mevlid*'in Anadolu'da tasavvuf tesirleri dolayısıyla çok tanındığını belirten müellif, bu metinden numune olmak üzere birkaç parça aktarır. Yazara göre, Süleyman Çelebi Mevlidiyle Sivâsî Mevlid'i arasında mühim bir fark vardır. O da Sivashlı şairin tefekkürlerinin arkasında hâkim olan tasavvuftur. Bununla beraber üslûp ve ifade sarahati itibariyle Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i (*Vesiletü'n-necât*), Şemseddîn-i Sivâsî *Mevlid*'inden daha açıktır.

Sivashlı Şems'in düşünceleri, duyguları ve felsefesini elde bulunan şiirleri aksettirmektedir. Mesela onun “Derd-i aşka düşmeyen dermâna olmaz âşinâ” [Aşk derdine düşmeyen dermanı bilmez] mısraıyla başlayan gazeli, varlıklara, eşyaya, ilme, irfana hakkıyla aşına olduğunu göstermektedir. Bu irfana kavuşmak, sözle değilse de nefsi ıslah ve ruhu tasfiye etmek için, sufilerin büyüklerinin koydukları ilmî görüşlere de alâkasız kalmamak lâzımdır. Mutasavvıfeden olmak ayrı, tasavvuf ehli olmak da ayrı bir şeydir. “Mutasavvıfe” işe (irfani mektebe) yeni başlamış, tasavvuf ehli ise vahdet noktasına yaklaşmış veya onu görmüş, kâmil insana ulaşmıştır. Fakat (böyle kemale erenlerin) sayısı, denize oranla damla gibidir. Şems-i Sivâsî'nin “Vâsıl olmaz kimse Hakk'a cümleden dûr olmadan/ Kenz açılmaz şol gönülde tâ ki pür-nûr olmadan” [Hiç kimse herkesten, her şeyden uzaklaşmaksızın Hakk'a kavuşamaz. Şu gönül nurla doluncaya kadar onda hazine açılmaz.] beytiyle başlayan gazelinde son derece veciz bir akıcılık vardır. Anılan şiir, hayatın, bu ezeli karışıklık yerinin tasavvuf düşüncesiyle bir felsefesidir. Herkeste az çok bir estetik heyecan bulunabilir. Fakat bu heyecan başka başka tecellilerle görünür. Şems-i Sivâsî'de heyecan, rintçe cilvelerle görünen aşktan doğar. Onun “Mâni-i ilm-i ledünn irfân içinde gizlidir/ Şübhesiz nûr-ı Hudâ îmân içinde gizlidir” [Ledünn ilminin manası, irfan içinde gizlidir. Şübhesiz Allah'ın nuru, iman içinde gizlidir.] beytiyle başlayan gazeli incelendiğinde, irfan noktasını insanda görmek kadar büyük bir ruhani neşve hisseden coşkun bir mütefekkir olduğu, aynı hâlde kâinatı açık olarak tahlil ettiği anlaşılır. En son asır felsefi düşünceleriyle tasavvuf, çeşitli noktalarda birleşebilmekte; yalnız âlemlerin yaratılışını bir kuvvet sayan noktayla birleşmemektedir. Tasavvuf ehli, bütün hadiseleri enfüsi ve manevî bakış noktasıyla derinleştirirler. Şemsî'nin “Göster cemâlin şem'ini yansun oda pervâneler” [Güzelliğinin mumunu (nurunu) göster; ışığın etrafında dönen kelebekler ateşe yansın!] mısraıyla başlayan gazelinde, bütün heyecanları yalnız manevî bir bağda, aşka buluruz. Bu vesileyle şunu da hatırlatmak uygun olur ki, sufilerin şiirlerinde mecaz, kinaye, îhâm gibi edebî sanatlar, mühim fikrî âmillerdendir.

Sivâsî'nin “Cânân ilinün güllerinün bağı göründü/ Dost ikliminin lâlesinin dağı göründü” beytiyle başlayan parlak ve güzel gazeli de yazılmaya ve anılmaya lâyıktır. Bu üslûp ve beyan samimiyetini, o ahenk dolu Nef'î'mizde, şuh Nedîm'imizde görmek mümkün müdür? Aşkla ilgili şiirlerin en canlı taşıyıcısı olan Zeynep türküsü gibi bu şiir de baştan sona kadar millî, tasavvufî terennümlerimizden ve Anadolu'nun göbeğinden fıskırıp çıkan Osmanlı zihniyetinin taze, güzel bir mahsulüdür.

Makale sahibine göre, bizde tasavvuf, şimdiki hâlinin maddî ve ruhi düşüşü gibi pek kötü olarak kabul edilmektedir. Hâlbuki tasavvuf ehlinin ettiği hizmetleri ciltlerle anlatmak mümkün değildir. Tasavvuf,

yalnız Hakk'ı tevhid değil, halkı da tevhid(asıl fâilin Allah olduğunu bilmek, sebeplerin müsebbibi Hakk'ı görmek)dir. İkinci olarak henüz başlangıç seviyesindeki dimağları irfan nurlarıyla aydınlatmıştır. Kendileri, bugün Şemsî'nin ruhaniyeti huzurunda ne derecelerde zevk alıyorlarsa, yine (tasavvuf mensupları ve kurumlarına ait) bugünkü çok üzücü düşüş karşısında öylece acı ve keder duymaktadır. Yazısının sonunda Şemseddîn-i Sivâsî'nin mensur eserlerinden üçünün adını anan müellif, H. 1006 (M. 1597) yılında vefat ettiğini, Sivas'ta medfun ve türbesinin ziyaret yeri olduğunu belirterek divanının basılmadığını teessüfle dile getirir.

Hasan Saîd Çelebi, "Tasavvuf, İzâh, İstîzâh" başlıklı yazısına "tasavvuf" kelimesinin "sûf" kökünden türediği şeklindeki fikri naklederek başlar. Batılıların buna karşılık olarak "mysticisme", İlahî sırlar ve Allah'ı bilme ilmini tahsil mukabilinde "mysticite" kelimesini kullandıklarını belirtir. Onlara göre bu, Yunan filozoflarından Eflâtun'un (m.ö. 427-347) felsefî yolunun değişmesinin neticesidir; dinî duygulanışlarla karışık bir felsefedir. Eski düşünürlere göre tasavvuf "sâfiyet"den türemiş bir kelime olup ahlâkî arıtmadır. Şu hâlde tasavvufun "moralisme", yani ahlâkçılık mesleğiyle mühim yönlerde alâkası vardır. Fakat anılan kelime de tasavvufu tamamen kuşatıcı olamaz. Bundan dolayı ruh ve kalbi arıtma demek olan son tarifi yazarın kendisi de kabul etmektedir. Ahlâk ve fikirler, ruhi hususiyetlerden sayıldığı için, tabiatla ilgili şeylerin sırları ve İlahî tecellilerden haberdar olmak da ruhun, kalbin şehve hazılardan, dünyevi alâkalardan tamamen temizlenmiş, vazgeçip Allah'a yönelmiş olmasıyla kaimdir. Hakiki aşk, Allah'ın ilhamı ise de o aşkın parlama ve olgunlaşması, ahlâkî rezillikler ve kabahatlerden uzaklaşmayla devam eder. Tasavvuf, gönül tekkesinde nurani bir zevk ve yüksek bir neşe olduğundan bu zevk ve nurlarla zevklenmiş ve aydınlanmış olamayanların onun maneviyatından zevk almaları imkânsızdır.

Yazıda tasavvufun diğer ilimlerden farkına da temas eden yazar, filozofların akli ve ilmî muhakemelere dayandığını, ârifler, yani sufilerin gözünde ise akli şeyler ve mantığın her zaman makbul olmadığını anlatır. Onlarda zevk, neşe, neşve vardır. Öncekiler nazarî (teorik), berikiler hem amelî ve zevkî, hem de vicdanidir. Hz. Peygamber, İslâm'ın yalnız dış görünüşlerini değil, iç yüzlerini de tamamlamakla vazifelidir. Buna göre İslâm âlimlerini, biri itikat ve amel meselelerini öğretmekle vazifeli olan "ulemâ-yı zâhire" (zâhir âlimleri), diğeri ise itikat ve ibadetlerin kolay anlaşılmayan inceliklerini öğretmek, ahlâkî arıtmak, irfanı tamamlamakla vazifeli olan "ulemâ-yı bâtine" (bâtın âlimleri) şeklinde ikiye ayırmak icab eder. Öncekilere "mütakellimîn" (kelâm ilmi âlimleri), sonrakilere mutasavvıflar adı da verilir. Bundan ötürü İslâm'da tasavvufu, hakikatlerin hikmeti kabul ederek "İslâm felsefesi" olarak isimlendirmek mümkündür. Bazı şarlatanlar, "İslâm'da tasavvuf yoktur" diye iddia ederlerse de onların anılan iddialarını, ifade edilen bu sözlere uydurmak imkânsızdır. Her şeyi dış görünüşüyle muhakeme etmek uygun değil; onların iç yüzlerini de bilmek gerekir.

Makale sahibinin kanaatinde, tasavvufun hizmetleri uzun uzadıya saymakla bitirilemez. İlk olarak tasavvuf, kudsi gayesinden çok, başlangıçtaki konularıyla halkımızı ruh ve ahlâk yönünden ıslah ve terbiye etmiştir. Tasavvuf, hiçbir zaman tembellik ve cehalet olamaz. O durum, (sözde tasavvuf mensuplarının) bugünkü usanç ve üzüntü dolu hâlidir; geçmişi kaplayıcı değildir. Tasavvuf, manevî tesirleriyle beraber (devlet adamlarına İslâmî ahlâk ve faziletleri telkin, onların idari çalışmalarını esnasında belirli hakkaniyet esaslarına bağlı kalmaları ve keyfilikten kaçınmalarını temin etmek dolayısıyla) siyasî tesirlere de sahiptir. Hak ve hakikati bütün açıklığıyla bildiren bütün düşünürlerimiz bu sayede yetişmişlerdir. Tutulan inanç yollarının bölünüp parçalanmasını tasavvufa yüklemek doğru değildir. O bölünme ve parçalanmalar, halkın tasavvuf akımlarıyla fikir ve ahlâkını düzeltmemişinden doğmuştur. Hak ve hakikati tanıyanlar, insanlık vazifelerini bilenler demektir. Bu hizmeti de -izah edildiği üzere- tasavvuf yerine getirmiştir. Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bayram Velî gibi sufi reislerinin manevî gayret ve ilmî hizmetlerini inkâr, güneşi inkâr etmek gibidir. Yalnız İslâm'ı ihya değil, insanlığı da yükselten sufi düşünürlerle iftihar etmek bütün Müslümanların vazifesidir.

Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, bütün Avrupa dillerine tercüme edilmiştir. Gözüne tek bir cam (monokl) takıp dinî ve millî âdâbımıza eğri bakan, yürüyüş ve sözlerini Batılılara benzeteceğim diye kibir şaşkınlığı olanlar, ilim baba ve dedelerimizi hiç olmazsa Avrupa'dan sorsalar, ne kadar iyi olur. Bize lâzım olan, Batı'nın âdet ve inançları değil, olgunlukları(faydalı ilim ve sanatları)dir. Ülkemizde

tasavvufun bugünkü şekliyle bilinmesi, çok hatalı bir yanılmadır.

Yazının başlığındaki “îzâh” kısmına gelince... Hasan Saîd Çelebi, geçmiş büyükleri okuyucularına tanıtmak için açtığı çığırda bir iki makale yayımlamış; Mehmed Şemseddin Efendi, o yazılardan biriyle ilgili gönderdiği mektubunda, Niyâzî-i Mısırî'nin seyahatleri, çoluk çocuğu, kısacası şahsi hayatı hakkında niçin bilgi verilmediğini sormuştur. Bu yazıda anılan Şemseddin Efendi, Halvetî Mısırî şeyhi Şemseddin Efendi'dir. Mehmed Şemseddin (Ulusoy, 1867-1936), *Gülzâr-ı Mısırî* adlı eserinde, Hasan Saîd Efendi'nin geçmiş büyük şeyhlerin hayatları hakkında *Sabâh* gazetesinde çıkan yazılarından ve kendisine Niyâzî-i Mısırî hakkında gönderdiği 1 Haziran 1330 (14 Haziran 1914) tarihli mektubundan bahsetmektedir (Ulusoy, 2021, s. 62-65).

Saîd Çelebi, bu suale cevaben, maksadının biyografiden çok ülkemizde, tuttuğumuz yolda ortaya çıkan bu gibi Osmanlı büyüklerini tanıtmak, onların ilmî hayatlarını göstermek olduğunu, günlük bir gazetede bundan fazla tafsilatın uygun görülemeyeceğini belirtir.

Bilindiği gibi “istîzâh”, bir konu hakkında izah isteme demektir. Hasan Saîd Çelebi, makalesinin sonunda, eser kıtlığı yüzünden çektikleri sıkıntıya, kütüphanelere gönderilen tamimin eklendiğini belirtir. Bu resmî yazıda, her okuyucunun okuyacağı kitaptan beş sayfadan fazla çıkarmasına izin verilmediği, birçok kimsenin kitapları elle kopya ettikten sonra bastırıldığı, bu hakkın Evkaf(Vakıflar)a ait olduğu bildirilmektedir. Yazar, anılan tamimi değerlendirerek konuya dair fikir ve talebini dile getirir.

Görüldüğü gibi müellif, bu makalesinde “tasavvuf” kelimesinin hangi kökten türediği, nasıl bir ilim olduğu, gayesi, İslâm'daki yeri ve asırlar boyunca süren iyi tesirleri hakkında bilgi vermekte; tahminimize göre, Niyâzî-i Mısırî ve Şemseddin-i Sivâsî gibi mutasavvıf şair, yazarlarla alâkalı yayımlarının Batılılara özenen kimselerce uğradığı tenkidi cevaplandırmakta; o metinlerden biri konusunda “içeriden” denebilecek bir kişinin temas ettiği noksanların sebebini de izah etmektedir. Nihai olarak resmî bir kurumun kütüphanelerdeki okuyucu hizmetlerine ait tamimini değerlendirmiştir.

Hasan Saîd Bey, yine *Sabâh* gazetesinde yayımlanan “Şeyh Aziz Mahmud Hüdâyî” başlıklı yazılarının ilkinde onun hayatı hakkında bilgi verir. İlim tahsilini tamamladıktan sonra kadılık mesleğine girdiğini, Şam ve Kahire'de vazife ifa ettiğini, zahirî ilimleri müteakiben manevî tedavi için Şeyh Kerimüddin-i Halvetî'den feyz aldığı, çeşitli şifa yollarından haberdar ve pay sahibi olduğunu anlatır. Mahmud Efendi, Anadolu'ya döndüğünde Bursa'da bir medresede müderris olarak çalışırken, manevî bir işaretle Halvetî şeyhi Üftâde'den feyizler alarak ârifler kafilesine katılmıştır. Bir müddet Sivrihisar'da ikametten sonra İstanbul'a gelerek Üsküdar'da manevî mücahedelerle vakit geçirmiş; H 1003 (M 1595)'te bir dergâh yaptırmıştır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, tasavvuf “kâl”(söz)le değil, hâl ile, zevkî, ruhani ve vicdanidir. Bundan dolayı hakkıyla mutasavvıf olabilmek için hassas olmak icab eder. Bununla beraber tefekkür edici olmak da lazımdır. Fazla hassasiyet, şairlik meylini doğuracağından bütün sufi ve mutasavvıflar şairdir. Maddî bir bakış noktasına hedeflenmiş olmayan sufi ve mutasavvıf eserleri, Osmanlı edebiyatı tarihimize en parlak sayfaları teşkil eder. Hüdâyî'nin “Hudâ'ya hamd minnet evvel ü âhir” mısraıyla başlayan tevhidî, sufi görüşleriyle nazım şekline bürünmüş, sade, açık bir tevhidîdir. “Gördünse cânân illerin/Bülbül haber virgil bize” mısralarıyla başlayan şiiri de tasavvufî bir gaye üzerine kurulmakla birlikte hayli sarıh bir hassasiyet eseridir. Hüdâyî, baharın bir bülbülünden bir hakikati işliyor, hissediyor, ne kadar güzel biçimde bize nazmediyor. “Dost ile itdigin ahdi unutm/ Gel gönül dost illerine gidelim” mısralarıyla başlayan şiirinde de bir aşinalık, tanışıklık ruhu ve tekrarlar var. Fakat o, kırık, mücerred bir ruhiyetin feryatlı mahsulüdür. “Dost illeri”nden kast edilen, hakiki kavuşma yeridir. “Sakin bu vîrân evde vatan tutma” mısraıyla varlıkların fânî olduğunu belirtiyor. Evet, Farsça bir beyitte dile getirildiği gibi, “Dünya fânidir; onda vefa yoktur. Bâkî (ebedî kalıcı) daima O'dur. Her şey geçicidir...” Şair, bütün alâkalarından vazgeçip Allah'a yönelince, “N'eyle[ye]yim dünyâyı/ Bana Allâh'ım gerek/ Gerektir mâsivâyı/ Bana sultânım gerek” mısralarını taşıyan tevhidinde kutsi gayesini bütün açıklığıyla anlatmaktadır.

Sufiler, tefekkür edenler demektir. Fakat onlar, varlıklardan o mutlak Cemâl Sahibi'ni, mutlak Bâkî'yi düşünürler. Bu da neşe, neşve ve zevkle devam eder. Bu zevki tatmak için gönül ve kemâl ehli olanlarla görüşmek, onlardan feyz almak şarttır. Düzgün konuşamayan bir kimseden

edebiyat sormak ne kadar tuhaf olursa, bir cahilden, bir taklitçi sufiden hakikat ve incelikleri sormak da o derece gariptir.

Aşk işaretlerini, gönül ülkesine sultan olandan sormak lâzımdır. O zaman kâmil insan tecellileri ortaya çıkacaktır. Fakat makale yazarı ve ona benzer kişilerin asıl üzüldüğü taraf, bugün ilim, irfan sahibi olgun kişilerin sufi yolunda bulunamayışıdır. O olgunluklar, değişik şekillere girerek başkasının eline geçmiştir.

Hüdâyî'nin eserlerinde, yaşadığı devrin geçici durgunluğunu da hissederiz. Her ne kadar sufilerden ise de yine bulunduğu zamanın ahengini hissetmesi gerekir. Çünkü her şair, gördüğü varlıklardan hislenir; bu tabii bir iştir.

Yazar, Aziz Mahmud Hüdâyî hakkındaki yazılarının ikincisinde onu sakin gösteren şeyin, mensup olduğu devir idüğünü belirtir. Osmanlı tarihindeki devirlerin ruhunu, takip edilen gayenin çeşitleri itibarıyla şairler nakletmektedir. “Ezelden biz aşk ile yana geldik/ Hakikat şem‘ine pervâne geldik” [Biz ezelden aşkla yanageldik; hakikat nuruna, ışık etrafında dönen kelebek gibi geldik.] beytiyle başlayan şiiri, başlangıcı, asıl meydana gelişi sufi devresiyle gösterir. Hz. Peygamber'in yüksek makamı, bütün derviş, ârif ve faziletli kişilerin ruhlarının karar kıldığı yerdir. Bu vakıa, Hüdâyî'nin “Kudûmün rahmet ü zevk u safâdır yâ Resûlallah/ Zuhûrun derd-i uşşâka devâdır yâ Resûlallah” [Ey Allah'ın Resulü, senin dünyaya gelişin rahmet, zevk ve safâdır... (Bu âlemde) görünmen, âşıkların derdine dermandır ey Allah'ın Resulü!] matla'lı şiirinde de ortaya çıkar. Bu gibi sözleri ona söyleten, aşktır. Aşk, basiret gözlerinin bütün âlem ve gerçeklere açılması, ruhların cansız varlıklardan uzaklaşmasıyla maneviyatın göğünde, nurani âlemlerde uçmasıdır. Bu da mecazi ve hakiki olmak üzere iki kısma ayrılır. Mecaziler, (beşerî) aşkla alâkalı konuları, hakikiler ise İlâhî şeyleri gaye edinir. Hüdâyî'nin “Tıynet-i Âdem'de konmasa eger sevdâ-yı aşk/ Cenneti bir dâneye satmazdı ol dâna-yı aşk” [Eğer Hz. Âdem'in mayasında, yaratılışında aşk sevdası konmasa, o aşk bilgini cenneti bir taneye satmazdı.] beytiyle başlayan şiirinde anlattığı da hakiki aşktır. Zaten hakikat kadehinden sarhoş olanlar, mecaza meyletmezler. Hüdâyî de aşkın bütün heyecanlarını hissederken o duygularla mütehasis olmuştur. “Âşkın maksûdı ol mahbûb-ı bîhemtâ imiş/ Himmeti gayet büleñ ü matlebi bâlâ imiş” [Âşğın istediğı, o eşsiz Sevgili imiş... Gayreti, ideali son derece yüksek ve isteğı yüce imiş...] beytiyle başlayan şiirindeki “mahbûb”, yani sevgiliden maksat, mutlak cemâl sahibi Allah'tır. Sufi eserlerinde zahirî (dış yüze, görünen tarafa ait) manalara bakılacak olursa aldanılır. Sufilerce maksat fânî değil, mutlak Bâkî'dir. Bazı kısa görüşlü kimseler, sufi ve mutasavvıflara çeşitli isnatlarda bulunurlar ki bu onların bâtin (iç) neşvesini anlayamayışlarından doğan bir cehalet, bir karanlıktır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin istediğı şey de “ev ednâ” sırrından haberdar olmaktır. Mesela onun “Mevlâm senin âşıkların/ Devrân iderler Hû ile/ Yolunda[kı] sâdıkların/ Cevlân iderler Hû ile” mısralarını taşıyan ilâhisindeki “Aşkın şarâbından” tamlaması, zahirî manada kabul edilemez. O aşk şarabı, hakikat kadehine işaretler. Sufiler her şeyden geçmiş; akıl ve irfan makamlarına yükselmiş büyüklerdir.

İfade edilen örnek ve tafsilâttan açıkça anlaşıldığı üzere, sufi ve mutasavvıflar, işin başında halkı maddî alâkalardan uzaklaştırmakla maneviyat âlemlerine sevk etmiştir. Gerçi maneviyatsız da maddiyatsız da hayatı geçirmek mümkün değildir... Fakat sufilerin (ilim, irfan, amel vb. yönlerden) gelişmemiş, ilerlememiş bir hâlde bulunan halkımız üzerindeki tesirleri, pek çok faydalar, ahlâk ve vicdan üzerinde büyük hizmetler meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun başlangıcından beri dışa ait hadiseler ve iç gaileler, insanları maddî bir mücadele içinde bırakmıştır. O insanlar, ruhça bir arıtmaya, bir köşeye çekilmeye, manevî olgunluklara muhtaçtı. İşte bu hizmeti sufiler dil, eser ve şiirle ifa etmiştir. Tasavvufun esası, insanlara hakikatleri ve anlaşılması güç işleri, akli seviyelere göre hitap edip öğretmek ve anlatmaktır. Şimdiki tekkeler ıslah edilirse, sayısız ve çok feyiz verici istifadelerin meydana geleceğı açıktır.

Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultan I. Ahmed'in (saltanatı 1603-1617) şeyhiydi. Onun padişah üzerinde pek çok tesirleri vardı. Hükümdar, manevî ve ruhi bir ihtiyaçla anılan şeyhe bağlanmıştı. Hüdâyî de sultanı hakkıyla irşad dairesine çekmiş; ona her zaman adaleti tavsiye ederek sufilerin hasletini göstermişti. Hüdâyî'nin “Hâzin-i esrâr-ı lâhût ol ki sultânlık budur/ Kenz-i lâ-yefnâya mâlik ol begüm hânlık budur” [İlâhi sırların hazinedarı ol! Çünkü (asıl) sultanlık budur. Beyim, tükenmez hazineye sahip ol; hanlık işte budur.] matlaıyla başlayan bir gazeli vardır. Onun, insanlığın ve olgunlukların gereklerini

gösteren bu ârifçe manzumesi, hürmete lâyıktır.

Makalesinin sonunda Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Celvetî tarikatı reisi olduğunu belirten yazar, eserlerinden bir kısmını ismen sayar. H 1038/ M 1628'de vefat edip Üsküdar'daki dergâhında bulunan türbeye defnedildiğini, bu kabrin, halk ve seçkin kişilerce ziyaret edildiğini belirterek konuya dair sözlerini tamamlar.

Hasan Saîd Çelebi, "Fâik Reşad Bey" adlı yazısını, anılan yazar ve hocanın 26 Haziran 1914 Cuma günü İstanbul'da vefatı üzerine kaleme almış ve 12 Temmuz 1914 tarihli *Sabâh* gazetesinde yayımlamıştır. Başlık altındaki dipnotta Fâik Reşad Bey'in hayat hikâyesinin verildiği bu makalenin ilk paragrafında, söz konusu yazar, edebiyat tarihimizin "teceddüd" (yenilenme) ismi de verilen devrinin en muhafazakâr kişileri ve en canlı takipçilerinden biri olarak takdim edilir. Onun vefat haberini gazetelerde görünce, dudaklarından Şeyh Gâlib'in "Dem-be-dem eflâke çıksın âhlar feryâdlar" [Ahlar, feryatlar daima göklere çıksın!] mısraı dökülerek duygularına tercüman olmuştur. Recâzâde Ekrem'in vefatından meydana gelen yaralar, değerli, iyi huylu bir uzvun daha kaybedilmesi acısıyla tazelenmiştir. En üzücü musibet de gidenlerin yerinin boş kalmasıdır. Fâik Reşad Bey, o edebiyat mektebinin üslûbunu, güzel geleneklerini kendisinde bulduran bir yadigârıydı. Ahlâk güzelliği ve fikirlerinin temizliği, kendisine has meziyetlerdendi. Bir iki sene kadar önce (*Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* adlı eseri hakkında yayımlanan yazıda) kaba bir saldırıya uğramış; huy yumuşaklığı, temizliği ve terbiyesinin gerekleri olarak o davranışa susmayla karşılık vermişti. Evet, hakikat şimşeklerinin parıltısı fikirlerin çarpışmasından doğar... Fakat "edebiyat" yüksek başlığı altında meydana gelecek münakaşa ve tenkitlerin, edep ve nezaket dışına çıkması doğru olamaz. Yaşlılara saygının elbet bir hikmete dayalı bulunduğunu da anlamak ve dikkate almak gerekir. İlim, irfan ve beşerî olgunluklar, yaşların ilerlemesiyle doğru orantılıdır. Fâik Reşad Bey, zaman görmüş, devir sürmüş, hayatını can çekişme anına kadar inceleyip araştırma ve okumaya sarf etmiş; pekçok hataları da tecrübelerle, düzeltmelerle tamamlamıştır.

Onun ilmî meziyetlerinden biri de Osmanlı dilini bilmesidir. Hayatının ilk zamanlarında Arapça ve Farsça öğrenerek Muallim Nâcî lisan medresesinin en mühim kişilerinden olarak tanınmıştı. Kendisi dilin, edebiyatın, fesahat ve belâgatını koruma ve kullanmaya hakikaten gayret gösterirdi. İşte o dikkatle çalışma, Osmanlı Edebiyatı'ndaki bilgi ve kavrayışını kuvvetlendirmiş; edebiyat tarihini de idrak ettirmiştir. Osmanlı Edebiyatı'nı, edebiyat tarihini anlamak, hissetmek, ilkin Arapça ve Farsça tahsiline, ikinci olarak o anlayışın parlama ve gelişmesi için diğer dillerin öğrenilmesine, hiç olmazsa yeni ilmî görüşlerden haberdar olabilecek bir derecede Fransızca bilmeye bağlıdır.

Rızâ Tefvik, bir gün "Bu mülkde [ülkede] okuyandan ziyade yazan var" demiştir. Gençler, yazma hevesini, okuma faziletine tercih etmekte; soluğu (gazete idarehane ve kitap evlerinin bulunduğu) Bâb-ı Âlî Caddesi'nde alan, gazetelere sokulanlar, yazar, araştırmacı, edip, şair olmakta; sonra beri tarafta saçını, sakalını araştırma ve okuma uğrunda ağartmış, diyar diyar gezmiş faziletli ve muhterem bir zata "bunamış, cahil" diye hücum edilmektedir. Fâik Reşad Bey, hakiki bir ilmî ve sosyal terbiyeye sahipti. Taşradaki memurluk zamanlarında, sonradan gelenlere bir edebiyat tarihi meydana getirmek için bütün hayatını incelemelere, araştırmalara, gerçek kaynaklardan bilgiler çıkarmaya sarf etmişti. Bu gaye üzerine kurduğu edebiyat tarihi yapısı müsveddeleriyle birçok nefis ve nadir eseri yanmıştı. İşte o yangın, adı geçeni için için yakmaya başlamış; sonunda kendisinin vefatına sebep olmuştur.

Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı edebiyatı tarihine dair üç-dört eser yayımlanmıştı. Fakat birisi Osmanlı (şiir) ölçülerinden habersiz bir okuma ve incelemenin mahsulüydü; diğeri ise şairlerin eserleri konusunda sağlıklı oluş gibi noksanları içinde bulunduruyordu. Sözün kısası, mükemmel bir eser meydana getirilememişti. Bunun üzerine merhumun Dârü'l-fünûn'daki (İstanbul Üniversitesi'ndeki) anlatımları(ders notları)nın basılması, değerbilir talebesi tarafından rica edilerek son *Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'si bu şekilde meydana geldi. Nefî'ye kadar yazılan mezkûr eser, sona ermemekle beraber, makale sahibine göre, "şimdiki hâlde en mükemmel, en sahîh bir eserdir." On iki devre bölünmüş olan eser, altıncı devirde kaldığından, edebiyatın değerini bilen bazı kişiler, bilhassa Fâik Reşad Bey'in oğlu Ağâh Bey'in ısrarı üzerine tamamlanması işini Hasan Saîd Çelebi üstüne almıştır. Şu üzerine alma, aslında onun kuvvetine oranla büyük bir vazife ise de kendisi adı geçene sevgisi dolayısıyla ruhunun şad olmasını istediğinden aczini itirafla aynı üslûbu, aynı taksimi, sınıflandırmayı değiştirmeyerek eserin tamamlanması için çalışacaktır. Makale sahibine göre, edebî

devirler itibarıyla söz konusu kitabın sınıflandırması doğru olmasa bile -maalesef- elde sağlıklı bir eser bulunamadığından kendisi tenkit etme yoluyla edebî bir tenasüp kurmakta mazurdur. (Devamı yazılacak bu edebiyat tarihinin) en mükemmel olan tarafları, hâl tercümeleri, yani biyografiler ve şairlerin eserlerinde görülür.

Sözün kısası, Fâik Reşad Bey, bize armağan ettiği eseriyle şüphesiz ülkemize çok değerli bir şekilde hizmet etmiştir. Recâizâde Mahmud Ekrem Bey ne derece yüksek bir şairse, Muallim Nâcî ne kadar kavrayışlı bir dil üstadı ise, adı geçen de o kadar kıymetli, bilgili bir edebiyat üstadı, bir edebiyat tarihi araştırmacısıydı. Hasan Saîd Çelebi'nin edebiyat mütehasislerinden ricası, “tenkit” ismi altında, anılan kişinin ruhunu incitecek bir hâl meydan verilmemesidir. Yoksa nezihlik ve naziklikle akla uygun tenkitler elbette makbuldür. Yazar, Fâik Reşad Bey'in şiir ve edebiyat hayatının tahlilini başka bir makaleye bıraktığını, o zaman adı geçen kişiyi başka bir şekilde inceleyeceğini okuyucularına bildirerek sözlerini tamamlar.

“Yeni Bir Makâle Münâsebetiyle Yeni Bir Eser”, Hasan Saîd Çelebi'nin *Donanma* mecmuasında çıkan yazılarından biridir. Ali Cânib Bey'in (Yöntem, 1887-1967), bu derginin 34. sayısında yer alan “Türk Edebîyatı Târîhi Derslerinden: Garba İlk Nazarlar” başlıklı yazısı ve konusu, kendisinin yaklaşık olarak üç ay kadar önce yayımlanmış bir eser hakkındaki düşüncelerinin yazılmasına uygun bir sebep teşkil etmiştir. Edebiyat tarihimize ait 1915 yılına kadar meydana getirilen eserlere dair yine aynı dergide dört makalesinin neşredildiğini, bu konuda araştırmacılara bazı bilgiler verdiğini belirten Saîd Çelebi, uzayıp gitmesi okuyanlarca gerekli bulunan o incelemeler dizisini sürdürmeye lüzum görmemiştir. Maksadı, medeniyet tarihinin bir parçası olan edebiyat tarihine ülkenin ihtiyaç şiddetini bildirmek ve otuzu aşkın eser arasında karşılaştırma ve inceleme itibarıyla en güzel, en akıcı, ilmî yazılmış olanı okuyuculara göstermekten ibaretti.

O makalelerini Ziyâ Paşa'nın *Harâbât* adlı şiir antolojisine tahsis eden yazar, sırasıyla diğerlerini de inceleyecekti. Makale sahibine göre, *Harâbât* ne kadar indî (şahsi görüş ve kanaate göre), gayr-ı ilmî ve gelişmemiş bir eserse kendisinin “yeni eser” adıyla bahsetmek istediği, Köprülüzâde Fuad Bey'le Şehâbeddin Süleyman Bey'in irfanının mahsulü olan kitap da bazı noksan ve unutmalarıyla birlikte mükemmel bir Osmanlı edebiyat tarihidir.

Anılan eser, “edebiyat tarihi” tamlamasının kuşattığı mana ve bilgileri lâyıkıyla okuyucuya anlatabilecek bir şekilde yazılmış ve hattâ Maârif Nezâreti (Millî Eğitim Bakanlığı) tarafından okulların ders çizelgesine kabul edilmiştir. Yalnız bu kitapta eski milletlerin medeniyetlerinden uzun uzadıya bahsedilmiş de edebiyatımızda, siyasete dair işlerimizde sebeplerden olan Arap, Fars edebiyatından kısaca bile olsa bahsedilmemiştir. Burasını unutmaya mı eksikliğe mi yormak gerekir, kendisi o meseleyi araştırmacıların inceleme ve kararına havale etmektedir.

Söz konusu edebiyat tarihinin birinci cildi Nevşehirli İbrâhim Paşa'nın (öl. 1143/1730) sadrazamlık zamanına kadar yazılmış; en yeni, ilmî kaidelere, Hippolyte Taine (1828-1893) ve diğer batı edebiyat bilginlerinin meydana getirdikleri sağlıklı teorilere uygun olarak telif edilmiştir. Devirlerin ruh hâlleri, umumi görünüşleri üzerinde siyasî ve sosyal özet, fikrî ve medeni ilerlemeler, dil gibi sebepler ince bir şekilde tahlil edilerek açıklanmıştır. Dört yüz sayfaya ulaşan mezkûr eser, tarihçi Naîmâ (öl. 1128/1716) ile son bulmaktadır.

Tarihî hadiselerde doğrusunu yanlışından ayırt etmek için en sağlam usul, eseri incelemekten onu meydana getiren sanatkarı delille anlama ve muhakeme ile aynı zamanda mevcut tarih kitaplarını tetkik ederek vaka ve hadiseleri karşılaştırmadan ibarettir. Edebiyatın tarihi de bunun aynıdır. Değişimleri, devirleri, hâlden hâle geçişleri, meydana gelişleri sağlam bir mecrada aramak için mevcut eserlere müracaattan başka bir çare yoktur. Aksi takdirde kalem ve fikri şahsi görüşlerden, safsatadan ayırmak mümkün değildir.

Ne yazık ki kendisinin evvelce saydığı otuzu aşkın kitapların bir kısmı faydasız biyografilerle, bir kısmı şahsi muhakemelerle dolmuş; beşi ihtiyaca bir dereceye kadar yetişir sanılmıştı. Hâlbuki onlar da yetmiyordu. Geçmiş kişilerce edebiyat tarihi, Latîfî (öl. 990/1582) ve Sâlim (1099-1156/1688-1743) gibi yazarların şair tezkireleriyle incelenir sanılıyor ve “edebiyat tarihi” denilince hemen hâl tercümesi (biyografi) hatıra geliyordu. Bazılarınca ise edebiyat tarihinden maksadın, gayenin ne olduğu açıklık kazanamamıştı.

Hâlbuki bir milletin medeniyeti ve topluluğuyla ilgili şeyler, düşünürlerinin ruh ve zihniyet hâli, ancak edebiyat tarihinde görülür. Ali Cânîp Bey'in makalelerinde de görülüyor ki Nevşehirli İbrâhim Paşa devrini Osmanlı tarihinden ziyade Nedîm'in şiirlerinde okuruz.

Nef'î'nin (öl. 1044/1635), Sabrî'nin (öl. 1055/1645) şiirlerindeki madenle ilgili şey, kılıç sesleri, o devrin geçirdiği karışıklıkları, savaş ve mücadeleleri bize bütün dehşetiyle nakleder.

Ahlâkî akımların çökmeye yüz tuttuğu bir sırada fikrî, dinî şiirler o cemiyetin ruhundan fıskırıyor. Nâbî (1052-1124/1642-1712), Sünbülzâde Vehbî (öl. 1224/1809) gibi nâzımlar, ahlakî, dinî manzumeler meydana getiriyor. İşte bütün bu bilgileri, varlığımızın bu kadar derin ve ince hayatını, tarihimizden ziyade edebiyatımızın tarihinde görüyoruz. Şüphesiz böyle güzel yazılmış bir esere şiddetle lüzum vardı. O gerekliliği idrak eden müteşebbis ve yazarlar, tebrike lâyıktır.

Ali Cânîp Bey'in bu yazı başında anılan makalesine gelince, "İşte Osmanlı Türklerinin garba ilk nazarları ve işte 'Garb Mektebi' nâmiyle yâd ettiğimiz edebiyât devresinin kökleri..." vd. şeklinde son buluyor.

Hasan Saîd Çelebi, bu yazısında tanıttığı *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyyâtı* adlı eserde, Osmanlı edebiyat tarihinin ilkin iki büyük devre ayrıldığını, birinin doğu özüyle beslenen, gıdasını Arap, Fars edebiyatından alan, Âşık Paşa'dan başlayarak Âkif Paşa-Şinâsî devrine kadar gelen edebî tarih devri, diğerinin Âkif Paşa ile başlayan, esasını batıdan alan, hâlâ devam eden tarihî edebî devir olduğunu alıntılarla belirtir. Aynı edebiyat tarihinin yazar(lar)ı, Âşık Paşa'dan Âkif Paşa'ya kadar olan tarihî devri beşe ayırmışlardır. Edebiyat tarihimizce bugün kesinlik kazanmış gözüyle baktığımız şu gösterilen izahlara göre, "Batı Mektebi" (ekolü), Âkif Paşa ile başlamaktadır. Bir şeyi örneksiz olarak meydana getiren kişiyi kendinden önceki zamanın doğurduğu, sağlıklı teorilerdendir. Âkif Paşa'nın bir mübdi' (örneksiz olarak icad edici) olduğuna hükmedilse, kendisinden evvelki zamanın mahsulü olması gerekir. Siyasetle ilgili şeylerin tarihi itibarıyla batıya ilk bakışlar, söz konusu devirde (Nevşehirli İbrâhim Paşa'nın sadrazamlığı zamanında) yönelmiş olabilir. Fakat edebiyatımızda batıya atılan ilk bakışları o tarihten bir asır sonra görebilmekteyiz.

Tarihî hadiselerdeki tereddütlerimizi düzeltme ve çözme mercii tarihî eserler olduğu gibi edebiyattaki değişiklik ve hadiseleri de çözme mercii, tabiatıyla edebiyat tarihidir. Kendisinin en son ve mükemmel saydığı *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyyâtı* bu nokta hakkında yazısına aldığı izahları göstermektedir.

Makale sahibine göre, Ali Cânîp Bey'in düşünceleriyle şu tarihî beyanlar birbirine uymuyor. Bundan dolayı kendisinin muhterem yazardan bir açıklama yapma isteği kalıyor. O da edebiyatımızda çok mühim olan, esas âmiller arasında bulunan bu yeni görüşlerinin kesinliğini bildiren sebepleri, müessirleri izah eden tahlilî cevaplarıdır.

Ali Cânîp Bey, Hasan Saîd Çelebi'nin bu isteğine yine *Donanma* gazetesinin 25 Mart 1915 tarihli 38. sayısında "İzahdan Âzâde Bir Mes'ele" başlıklı yazısıyla cevap vermiştir. 1914'ten beri Dârü'l-muallimîn-i Âliye edebiyat hocası olan Cânîp Bey'in bu yazısında, muhtemelen, kendisinden açıklama isteyen Hasan Saîd Çelebi'den edebî ve tarihî konularda daha bilgili olduğu fikrinin verdiği özgüvenle ona yer yer küçümseyici bir tarzda hitap ettiği görülmektedir. Bu metinde, eski, yeni bir görüş bildirmediğini, mazide yaşanılmış hadiselerden bahsettiğini ve Sadrazam İbrâhim Paşa devri şairlerine Frenk taklitçisidir demediğini belirten Cânîp Bey, Âkif Paşa ile başlayan "Batı Mektebi"nin sebeplerini gösterdiğini, garba karşı Sultan III. Ahmed devrinde başlayan alâkanın, Sultan III. Mustafa, III. Selim, II. Mahmud ve Abdülmecid devrinde de devam ettiğini anlatır.

Ali Cânîp, Hasan Saîd'in Şehâbeddin Süleyman ve Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın ortak kitaplarını "bâzı noksân ve nisyânlarıyla berâber, kemâle ermiş bir Osmanlı târîh-i edebiyâtı" zannetmesini de isabetli bulmaz. O, sosyal hayatı tamamen araştırılmamış bir milletin edebiyat tarihinin yazılamayacağı fikrindedir. Maârif Nezâreti'nin de sultanilere ait resmî programında "garba ilk nazarlar Üçüncü Sultan Ahmed asrında başlamıştır" dendiğini aktarır. Kendisinin bu konuya dair yazdıklarıyla "hakâyık-ı târîhiyye" (tarihî hakikatler) denilen şeyler arasında bir ihtilaf olmadığını belirtir.

Ali Cânîp, cevabi yazısında, Âkif Paşa'nın (Osmanlı veya Türk edebiyatında) Batı Mektebi kurucusu olduğu fikrine de "hatalıdır" diyerek itiraz eder. Yazara göre, Âkif Paşa, Batı dillerinden hiçbirini bilmezdi. Ona meşhur mersiyesini yazdıran, haricî bir baskı değil, dahilî bir

hamledir. Bizde edebiyat tarihi yazılmamıştır. Edebî hayatımızda birbirine arasına karışan çeşitli akımlar vardır. Âkif Paşa'ya tanınmış mersiyesini yazdıran, işte bu birbirine karışmadır. Batı Mektebi'nin ilk örneklerinin Edhem Pertev Paşa ile ortaya çıktığını söyleyen Cânip Bey, istenirse bu meseleyi izah edebileceğini belirterek sözlerini tamamlar.

Hasan Saîd Çelebi, 18 Eylül 1915 tarihli *Sabâh* gazetesinde yayımlanan “Ninninin Ehemmiyeti” başlıklı yazısına, insanlığın ilk okulu, ilk terbiye yerinin ana kucağı olduğunu, sosyal ve siyasî terbiye gibi daha sonra kazanılacak terbiyelerin esasını bu kucakta aramak gerektiğini belirterek başlar. Ona göre, daha beşikteyken çocuklarımızın kulaklarına ne gibi telkinlerde bulunduğumuz incelenecek olursa, umumi terbiyedeki çürüklüğün, düşkünlüğün kökü hemen anlaşılacaktır. Maziye kulak verilse, o güzel annece nağmelerin büyümlü titreşimi duyulacaktır. “Dandini dandini dastana/ Danalar girmiş bostana/ Kov bostancı danayı/ Yemesin lahanayı” gibi manasız şeylerle yetiştirilen fertlerden makul, şuurulu bir topluluk çıkamaz. Bundan dolayı ferdin sosyal mevkiini belirleyen ve tamamlayan, ana kucağıdır. Ninninin hâkimiyeti yalnız çocuğun değil, bütün bir ailenin ruhu üzerindedir. Beşik başında ezgi ile söylenen bir ninni, makam güzelliği ve mana düzgünlüğü itibarıyla bir aileyi tesiri altına alır; böylece ailelerde büyük bir telkin vasıtası yerini kazanır.

Edebiyat tarihimiz ninnilere karşı çok alâkasızdır. Geçmiş(şair)ler ninni yazmayı çocukça bir hareket sayıp o mühim vazifeyi dadı ve lalaların “İnşallah paşa olursun, vezir olursun!” gibi sözlerine bırakmışlar. Yazara göre, işte şuuruzluğun ve karaktersizliğin en güçlü sebepleri bunlardır. Bununla beraber edebiyat tarihimizin saz şairleri hakkında bugün umumi bilgiler, henüz olgunlaşmamıştır. Belki ileride araştırmacılar bize ninni örneklerini gösterebilecektir. Kendisi aruz ölçüsünün kullanıldığı edebiyatımızda ninni söylenememekle birlikte Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevisindeki parça gibi, bir iki numuneye rastlayabilmiştir. Muallim Nâcî, Recâzâde M. Ekrem misali bazı şairlerin de ninnileri vardır. Millî bir sahada cemiyet ruhuna tesir eden eski türkülerimizden “Kemah'ın yolları dağdır geçilmez/ Soğuktur suları bir tas içilmez” mısralarıyla başlayan güzel eser, hususi makamıyla dinlendiği zaman, ruhta çok güzel ve derin bir millî heyecan meydana getirir. İşte ninniler de bu tarzda yazılmalıdır. Şairlerimiz Boğaziçi'nin mavi renkli dalgalarından, güzelliğin, aşkın sihirli kraliçelerinden çok vatan istikbalinin biricik ümidi olan yavrularımıza ninni meydana getirirler, edebiyatın sosyal hayattaki yüksek yerini bir kat daha canlandırmış olurlar.

Yazar, birkaç gün önce *Karagöz* gazetesi idarehanesi camekânında *Vatan Yavrularına Ninni* başlıklı eseri (Fersahoğlu Eroğlu, 2010, s. 157-181) görünce, onun bir nüshasını alıp gözden geçirmiş; muhterem şair Ahmet Kemâl Bey'in irfanının mahsulü olduğunu müşahade ettiği zaman, bu mühim eksikliğin öyle bilgili bir kalemle tamamlanmasını can ü gönülden tebrik etmiştir.

Mühim bir edebî ihtiyaç bu şekilde temin edilmiştir. Çünkü bu, yaşanan şu savaş devrini (I. Dünya Harbini) gelecek nesillerin işitme gücüne ders ve ibret olarak ulaştıracak seçkin bir eserdir. Böyle güzel ninniler, yaşatılması ve yaşaması çok kesin olan vatan duygularımızı her kalpte yaşatır. Bundan sonra kitaptan seçtiği bazı ninnileri örnek olarak aktaran müellif, böyle ateşli bir intikam kinyile yazılmış eserleri okudukça, “daha ileri giderek” şu fikrini dile getirir: O seçkin derleme, bütün okullarda, tiyatro sahnelerinde her zaman okunmalı ve okutturulmalı; şu savaş tarihini ebede kadar milletin hatıralarında yaşatmalıdır.

Hasan Saîd, tanıtım yazısını, bahis konusu ettiği ninni kitapçığının kapağı ile okuyucularına hitaben yazılmış başlangıcı sonunda yer alan, baba ve dedelerin uğradığı zulümlerin çocuk ve torunları tarafından unutulmaması gerektiğini belirten şu cümleyle tamamlar: “Benim intikâmımı yaşamayan nesil benden değildir.”

Hasan Saîd Çelebi, 16 Kânûn-ı Sâni (Ocak) 1919'dan itibaren Hâlid Fahrî'nin (Ozansoy, 1891-1971) edebî müdürlüğü altında yayımlanan *Şâir Nedîm* dergisinin 10. sayısında çıkan “Ahmed Nedîm” başlıklı yazısında, Sultan III. Ahmed devrinin (1703-1730) gazel, kaside ve şarkılarıyla meşhur şairini tanıtmayı hedefler. Önce Nedîm'in hayatı hakkında kısaca bilgi veren yazar, sonra şairlerinden örnekler göstererek bu sanattaki maharetini ve farklılığını ortaya koymaya çalışır. Şair, “Hoşâ ey feyz-i cûdun eyleyüp zibende dünyâyı/ Kemâl-i lutfun etdi hissemend a'lâ vü ednâyı” [Senin cömertliğinin bolluğu dünyâyı ne güzel süsleyip ihsanının mükemmelliği pek yüksek ve çok aşağı olanı hissedar etti] beytiyle başlayan kasidesini Nevşehirli İbrâhim Paşa'ya takdim etmiş; bunun üzerine kendisinin ilmî derecesi yükseltilmiştir. Nedim, ilim ve irfan sahiplerinin koruyucusu olan Kaptan Mustafa Paşa

için de kaside yazmıştır. Bu kasidenin girizgâhı (nesib kısmı), makale sahibine göre, eski edebiyatımızın en parlak girizgâhıdır. Sanatkârın ruhu burada görülebilir. Bu şiirde sade, açık bir dil, gül, sümbül, çimen, lâle, kadeh, bir de istek ve ümit güneşi vardır... Şair sonra kasideye girer, yani medhiyeye geçer. Nef'î'nin kasidelerinde gördüğümüz gibi kelimeler birbiriyle çarpışmaz. Şairin ilham perisi, Sâdâbâd'ın lâle ve güzel kokulu gül bahçelerinde dolaşır. Nef'î'nin hayal ufuklarında Tahran'ın gülleri, zümrüt renkli bahçeleri, muazzam kubbe ve köşkerleri yaşadığı hâlde Nedim kendi çevresini yaşatır.

Onun İbrâhim Paşa'yı övmek maksadıyla yazdığı ve “Sepîde-dem ki olup dîde hâbdan bîdâr/ Hurûşa başladı nâgâh serde derd-i humâr” [Sabahleyin göz uykudan uyanıp ansızın başta sersemlik derdi coşmaya başladı] beytiyle başlayan kasidesinin girizgâhı (nesib bölümü), hakkında birçok tenkitlere ve kinamalara sebep olmuştur. Mesela Nâmîk Kemâl, Nedim hakkındaki tenkit yazısında, “Nedîm'in dîvânı [ise] anadan doğma soyunmuş bir güzel kız resmine müşâbihdir. Egerçi erbâb-ı mezâk bir nazarda letâfet-i hüsn ü ânına meftûn olur, lâkin müfsid-i ahlâk olduğu için nedîm-i efkâr etmek câiz değildir” demiştir. [Günümüz Türkçesiyle: “Nedîm'in dîvânı ise anadan doğma soyunmuş bir güzel kız resmine benzer. Gerçi zevk sahipleri, bir bakışta güzellik ve cazibesine âşık olur, fakat ahlâk bozucu olduğu için fikirlerin arkadaşı etmek câiz değildir.”]

Yazar, merhumun temiz ruhu huzurunda tam bir saygıyla baş eğdikten sonra bu fikre katılamayacağını, sanatın başka, ahlâkın başka olduğunu belirtir.

Müellife göre, Nedîm'in kasideleri, gazelleri gibi çok güzel ve akıcıdır. Üslûbu, hislenme ve düşünme tarzı şahsına mahsustur. O, zaten kimseyi taklit etmemiş; ruhunu, ruhunun arkadaşlarını ahenkli bir şekilde ifade etmiştir. “Nef'î' vâdî-i kasâ'idde sühan-perdâzdır/ Olamaz ammâ gazelde Bâki ve Yahyâ gibi” [Nef'î, kasideler tarzında düzgün ve güzel söz söyler. Ama gazelde Bâki ve Yahyâ gibi olamaz] diyen bu şuh, gönül adamı, şen şair, geçmişler arasında üç seçkin şahsiyeti dikkatle okumuş ve sevmiştir. Tertip edilmiş divanının herhangi bir sayfası açılrsa güller, sümbüller, lâleler, herkesi kendisine bağlayan güzeller, kadehler görülür. Bunlar kelime oyuncağı değil, birer gerçektir. Onun asil, soylu, nezih ruhunda yalnız güzellik ve aşk yaşar. Kendisinin kederli günlerinde Fuzûlî, hicranlı zamanlarında Gâlib, neşeli dakikalarında ise Nedim, ruhunun arkadaşı olmaktadır.

Yazısının devamında Nedîm'in gazel ve şarkılarından örnekler vermeye geçen Hasan Saîd Çelebi, ilkin “Bir şeker handeyle bezm-i şevka câm etdin beni/ Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni” [Tatlı bir gülüşle beni şevk meclisine kadeh ettin... Saki! Kadehi yarım sun; beni tamamladın (bitirdin)!] matlayla başlayan şiirini aktarır. Bu gazelin ilk beytinin ikinci mısraı, son beytin ikinci mısraı olarak tekrar edilmiştir. Matlân birinci veya ikinci mısraını aynı gazelde tekrar etmek, şairin o mısraı fevkalâde gerekli bulduğunu gösterir. Nedim, böyle mükemmel gazelleri arasında bazan manzumenin düzgünlüğünü bozan sözler de söyler. Eskilerin lafız sanatlarına çok ehemmiyet verdiğini söyleyen ve Nedîm'in onlara iltifat etmediğini ileri süren yazar, örnek olarak “Mest-i nâzım kim büyüdü böyle bî-pervâ seni/ Kim yetişirdi bu güne servden bâlâ seni” [Naz sarhoşu(gibi olan sevgili)m, seni böyle çekinmesiz, korkusuz olarak kim büyüttü? Seni bu tarzda serviden daha yüksek boylu olarak kim yetişirdi?] beytiyle başlayan gazelini gösterir.

Tezkire yazarlarımız Nedim'den bahsederken onu “ter-zebân”, “tâze-zebân” (yeni dilli) vasfıyla vasıflandırmışlardır. Bilhassa 18. asır tezkire sahiplerinden Sâlim (1099-1156/1688-1743) onun yüksekten uçan yaratılışının, Sâ'ib (öl. 1087/1676?) ve Örfî-i Şîrâzî'nin (963-999/1556-1591) hayalinden önde olduğunu anlatır.

Nedim Dîvânı'nı incelediği zaman bir tahminin dikkat nazarını çektiğini belirten Hasan Saîd Çelebi, bu manzumeye göre edebiyat tarihimizde Nedîm-i “ter-zebân”dan önce bir Nedîm'in daha olduğuna temas eder. Osmanlı edebiyat tarihine hayli vâkıf şair ve yazarlardan Ali Emîrî Efendi (1857-1924), onun isminin Mehmed Nedîm olduğunu, H 1080 (M 1669-70) yılında vefat ettiğini ifade etmiş ve bir matlânı da okumuştur. Makale sahibine göre, bahsettiği tahmin ve duyduğu beyit, Mehmed Nedîm'in de Nedîmimize yetişecek derecelerde bir şair olduğunu göstermektedir. Ne yazık ki kendisi divanını aramış, bulamamıştır.

Hasan Saîd Çelebi'nin kanaatine, eğer İbrâhim Paşa gibi iş bilir bir vezir Nedîm'i takdir ve himaye etmeseydi, zaman onu da yok ederdi. Kendisi, Fuzûlî'nin Bağdat'ta geçirdiği hayatını, Nef'î'nin feci sonunu, Nesîmî'nin derisinin yüzülüşünü, kısacası hakikat ve sanat uğrunda son

güzelliğinden mahrum kalanları hatırladıkça derin nefretler hissetmektedir. İşte bu değer bilirlüğün bulunmayışı, daha doğrusu cehalet, birçok olgun kişiyi öldürmüş; yalnız öldürmekle kalmamış, onların irfan yadigârlarını da mahvetmiştir. Bahsettiği bu durum, kendi zamanında da değişmemiştir. En değer bilir bir üstadın bile iltifat sahası, hadiselerin eşliğinden istikbalin harimine uzayıp gidememektedir.

Yazara göre, Nedîm'in nazmı ne kadar güzelse nesri de o derece akıcıdır. Bunu bilen İbrâhim Paşa, Mevlevî şeyhlerinden Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin (1041-1113/ 1631-1702) *Câmiu'd-düvel* adlı çok büyük umumi tarihini tercüme etmesi için Nedîm'e emanet etmişti. Çünkü onun Fars dilini bilmesi gibi Arapçası da mükemmeldi. Mütercim, tercüme ettiği esere *Sahâ'ifü'l-ahbâr* adını vermişti.

Sâdâbâd'da, saraylarda neylerin, tamburların şevk verici nağmeleri arasında Nedîm'in gazellerini, şarkılarını “mâh-rûlar”, “sîmîn-sâklar” terennüm ederlerdi. Şairin bir şarkısından iki dördükle “-sın ey gönül” redifli gazelinden bir beyit nakleden ve H 1143 [M 1730] yılında kazaen vefat ettiğini belirten yazar, ruhunun hâlâ ruhumuzda ebediyen yaşamakta olduğunu söyleyerek yazısını tamamlar.

Hasan Saîd Çelebi'nin bu yazısında temas etme lüzumunu duyduğumuz birkaç beyanı var. İlki, Nâmık Kemâl'in “Nedîm'in Dîvanı, anadan doğma soyunmuş bir güzel kız resmine benzer. Gerçi zevk sahipleri bir bakışta güzellik ve cazibesine âşık olur; fakat ahlâk bozucu olduğu için onu fikirlerin arkadaşı etmek uygun değildir” mealindeki sözlerine, “Sanat başka, ahlâk başkadır” diyerek katılamayacağını belirtmesidir. Celâleddîn-i Rûmî soyundan geldiğini yazılarının sonunda “İbn Mevlânâ” diye belirten ve onun tasavvufi yolundan gittiğini “el-Mevlevî” kelimesiyle bildiren Hasan Saîd Çelebi, naklettiğimiz itirazıyla sanat eserlerinin ahlâkî değerlere bağlı olma, başka bir ifadeyle belirli manevî sınırlar içinde kalma mükellefiyeti bulunmadığını ima etmiştir. Çünkü “Sanat başka, ahlâk başkadır” demek, edebiyat, müzik, tiyatro, resim gibi sanatların eserlerinde dinî ve ahlâkî esaslara uymanın gerekli görülmediği manasına gelmektedir. Bilindiği üzere Materyalistler, sanat için herhangi bir ahlâkî kaydın olamayacağını iddia etmekte ve bu fikirlerine uygun davranmaktadırlar. Ancak Mevlevîlik gibi İslami, irfani bir yola bağlı olan bir kişi için böyle bir beyan -bizce- çelişkidir. Esasen yazar, diğer bazı yazılarında, “edebiyat”la edeb, başka bir ifadeyle terbiye, ahlâk güzelliği arasındaki sıkı alâkadan ara-sıra bahsederek edebî eserlerin ahlâka aykırı olmaması gerektiğini anlatır. 25 Ocak 1915 tarihli *Donanma* mecmuasında çıkan makalesinin ilk sayfasındaki

“Bir şâire müntehâ-yı maksad

Bir şîşe şarâb u bir semen-had

beytini *Tercî'-i Bend* sâhibinin lisân-ı fesâhatına yakışdıramayız. Edebiyât-ı 'âliyeden maksad bu mudur?! İrân'ın en bedî' te'sîrâtıyla şâhika-i hüsn ü hayâle suüd eden edebiyâtımız, bâzan da pek hasîs te'sîrleriyle süflî derekelere tenezzül eylemişse de gâlibiyeti hüsn ü hayâl cihetinde görmekle bahtiyârız. Yoksa bir iki derbederin şi'r nâmına meydana çıkardıkları yâveleri, hezeyanları urefâ-yı şuarânın sünûhât-ı rûhiyeleriyle bir tutamayız” paragrafı ile son sayfasındaki “Bizim anladığımızı göre edebiyat bir sanat olduğu gibi aynı zamanda ‘edeb’ lafz-ı cemîlinin de cem'idir.” cümlesi, bunun iki örneğidir.

Eskilerin söz sanatlarına çok ehemmiyet verdiği, Nedîm'in iltifat etmediğini söyleyen yazarın, bu fikrine misal olarak naklettiği gazeli iddiasını teyid edici bir numune saymak mümkün değildir. Çünkü gözden geçirildiğinde, o şiirde mecaz, istifham, teşbih, tecâhül-i ârif, teşhis gibi söz sanatlarından faydalandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca makale sahibinin, tezkire yazarlarımızın Nedîm'i “tâze-zebân” diye vasıflandırdıkları manasındaki cümlesinde de düzeltilecek bir taraf var. Çünkü 18. asır tezkire yazarlarından sadece Sâlim onu böyle vasıflandırır. Gözden geçirdiğimiz Safâyî, Bursalı Belîğ, Râmiz tezkirelerinde bu vasıflandırma yoktur. Asıl adı Mehmed olan Nedîm-i Kadîm'in vefat yılı H 1080 değil, Uşşakîzâde Hasîb'in Şakâ'ik Zeyli, Safâyî ve Bursalı Belîğ'in tezkireleri gibi kaynaklarda bildirildiğine göre H 1081(M. 1670)'dir (Ekinci, 2017, s. 631; Çapan, 2005, s. 588; Abdulkadiroğlu, 1999, s. 450). Onun H. 1080 yılında vefat ettiği rivayeti -büyük bir ihtimalle- Seyrekzade Âsım'ın (öl. 1086/1675) *Zeyli-i Zübdetü'l-eş'âr* adlı tezkiresinde, “Sahn-ı cennette Nedîmâ ol nedîm-i kudsiyân” mısraının karşılığı olarak anılan rakamın sehven gösterilmesinden ileri gelmiştir. Hâlbuki bu mısra ebced hesabına göre 1081 senesini belirtir.

Hasan Saîd'in divan şairleri hakkındaki yazılarından biri de Mehmed Rauf'un müdürü olduğu *Süs* adlı “haftalık edebî hanım mecmuası”nın 5 Nisan 1340 (5 Nisan 1924) tarihli 43. sayısında çıkmıştır.

“Leylâ Hanım ve Şiirleri” başlıklı bu yazısında, Şeyh Gâlib, Nâyî Osman, Esrar, Fasîh gibi Galata Mevlevîhanesi’nde medfun Mevlevî şairlerden bahis açan yazar, sözü Leylâ Hanım’a getirmekte (öl. 1264/1847) ve onun aynı mekânda bulunan mezar taşı yazısını nakletmektedir. Bundan sonra şairenin hayatına dair Fatîn Efendi’nin H 1271 (M 1855) yılında İstanbul’da basılmış *Tezkire-i Hâtîmetü'l-eş'âr* adlı tezkiresinden naklen kısaca bilgi veren müellif, nerede okuduğunu hatırlamadığı bir fikrayı da anlatır.

Leylâ Hanım’ın Arap harfleriyle basılmış divanını okuyup incelediği anlaşılan makale sahibi, bu eserin ihtiva ettiği çeşitli şiirlere umumi olarak temas eder. Tahminen elli- altmış sayfaya ulaşan o divanın yarısı na’t, mersiye, medhiye türünden şiirler ve cülûs, vefat tarihleriyle doludur. Galata Mevlevîhanesi’nde medfun bulunduğu ve divanında açıkça anıldığına göre Leylâ Hanım, o vakitler bu dergâhın postunda oturan Kudretullah Efendi’ye bağlanarak Mevlevî olmuştur. Fatîn Tezkiresi’nde de söylendiği üzere bir haftalık bir dünya hevesinden birdenbire maneviyat ve dervişlik yoluna girmiştir. Gazellerinde gizli bir aşkın izlerine ara-sıra rastlanmaktadır. Fakat sonuç olarak hepsinden de geçmiş, yalan ve geçici dünyanın zevklerini çoktan kalbinden silmiş ikinci derecede bir nâzîmedir. Saîd Çelebi, Leylâ Hanım Dîvânı’ndan seçtiği “Geceler etdiğim âh etmedi âgâh seni/ Âh ü feryâddan âgâh ide Allâh seni” matla‘lı gazeli naklederek yazısını tamamlar.

Sonuç

Hasan Saîd Çelebi, II. Meşrutiyet’ten sonra Türk edebiyatı tarihi, Osmanlı âlim, mutasavvıf, şair ve yazarları hakkında dergi ve gazetelerde yazılar yayımlamış edebî şahsiyetlerden biridir. Onun gayesi, ülkemizde batı kültür ve edebiyatına alâkanın arttığı, Türk milletinin mazisindeki ilmî ve edebî şahsiyetlere rağbetin azaldığı bir zaman diliminde Muallim Nâcî, Fâik Reşad gibi seleflerinin izinden giderek geçmiş asırlarda yaşamış, birtakım değerli eserler meydana getirmiş ilim, irfan sahibi büyükleri yeni nesillere tanıtmaktır. Millî bir gayretin ve yazıldığı yılların edebiyat tarihi araştırmaları yönünden çetin şartları göz önünde tutulunca hayli yorucu bir emeğin mahsulü olduğu söylenebilecek bu metinlerde dalgınlık, hafıza yanılması, anılan zaman diliminde kütüphanelerden faydalanmanın zorlukları, dizgicilerin dikkat eksikliği gibi sebeplerden dolayı yanlış ve karıştırmalara da ara sıra rastlanmaktadır. Yine bu yazılarda müellifin ruh hâli yahut yıllar içinde fikirlerinin değişmesi misali faktörlerin sonucu olarak yer yer çelişkiler de dikkat nazarını çekmektedir. Mesela Saîd Çelebi, 18. asır Osmanlı şairlerinden Koca Râgıb Paşa (öl. 1176/ 1763) hakkında yazdığı ve 1 Şubat 1329 (14 Şubat 1914) tarihli *Lem‘a* dergisinde yayımlanan yazısında, kendi kanaatine edebiyatın yalnız aşkla ilgili şeyler, hayaller, tasvirlerden ibaret olmadığını, aynı zamanda çevrenin bayağı şeylerini görmek, insan ruhunu ahlakî karanlıklardan kurtarıp aydınlatmak ve arıtmak için şiirler, mensur yazılar yazmanın tasvire, hayale, olağanüstü aşka her yönden tercih edildiğini anlatır. 12 Kânûn-ı Sâni 1330 (25 Ocak 1915) tarihli *Donanma* gazetesinde çıkan makalesinde ise Nâbî’nin şiirlerinde hassasiyet ve hayalden ziyade fikrin hâkim olduğunu, hikmetli sözlere düşkün bulunduğunu, bir “devr-i fikrî” şairi olarak tanındığını belirttikten sonra şu değerlendirmeyi yapar: “San‘at i‘tibâriyle o rütbe-i ibtilâyî doğru bulamayız. Çünkü şi‘r başka, hikemiyyât başkadır.”

Yazarın aynı yazı içinde birbirini nakzettiği, biribiriyle çeliştiği söylenebilecek cümlelerine de rastlanabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, müellif, “Yeni Bir Makâle Münâsebetiyle Yeni Bir Eser” başlıklı yazısının bir paragrafında, ahlaki akımların çökmeye yüz tuttuğu bir sırada fikrî, dinî şiirlerin o cemiyetin ruhundan fişkırlarak çıktığını, Nâbî, Sünbülzâde Vehbî gibi nâzımların ahlakî, dinî manzumeler meydana getirdiğini ifade etmekte; aynı makalenin başka bir paragrafında batı ekolünün kökleri (Nevşehirli Damad) İbrâhim Paşa devrinde başlamış olsaydı, edebiyat tarihimizin birkaç Nedîm’le şerefleneceğini, Nâbî’nin hiçbir zaman bir Nedîm olamadığını söyledikten sonra Osmanlı edebiyat tarihinin Nedîm devrini bir “devr-i inhitât” (gerileme, çöküş devri) olarak kabul ettiğini ileri sürmektedir. Bu gibi noksan, yanlış ve nadiren görülen çelişkilerine rağmen söz konusu çalışma semerelerinin 1910-20’li yılların okuyucularına Türk Edebiyatı ve tasavvuf tarihinin birtakım ileri gelen şahsiyetlerini tanıtmaya yaradığını, çağımızda da araştırma mahsulü edebî yazılara ilgi duyan kişilerin zevkle okuyabileceği metinler olduğunu söylemek mümkündür.

Nâyîler edebî cemiyetinin edebiyata dair görüşleri üzerinde 1912’de Avrupa’dan kendi millî tarih ve edebiyatımızı tanıma lüzumuna dair kanaatler edinerek yurda dönen Yahyâ Kemâl’in belli bir derecede

tesirli olduğu bilinmektedir. Hasan Saîd Çelebi, 16-20. asırda yaşamış âlim, şair ve yazarlar hakkında makaleler yayımlayarak çağının edebî şahsiyetlerinin -Batı edebiyatı yanında- onlardan da faydalanmasını hedeflemiştir. Böylece Yahyâ Kemâl'in kendisine yöneltilen bir tenkide karşı cevaben söylediği gibi, "kökü mâzîde" bulunan "âti" (gelecek) olma gerekliliğini belirten Çelebi'nin millî edebiyata yabancı kalmayıp ondan beslenme yolundaki görüşlerinin, haleflerinden Sezai Karakoç'a ait edebî fikirlerle benzerlik gösterdiğini ileri sürmek mümkündür. Mevcut yayımın tamamlayıcı bir parçası sayılabilecek olan bu çalışmanın gayelerinden biri de Hasan Saîd'in yazılarını dergi ve gazete sayfalarında unutulmuşluktan kurtarıp günümüz edebiyatseverlerinin alâka ve dikkatine sunmaktır.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, A. (1999). *İsmail Belîğ, nuhbetü'l-âsâr li-zeyli zübdeti'l-eş'âr*. AKM Başkanlığı Yayınları.
- Aclûnî, İsmâil bin Muhammed. (1418/1997). *Keşfü'l-hafâ ve müzülü'l-ilbâs amme'stehere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*. Beyrut.
- Ahmed Kemal, (1331). *Vatan yavrularına ninni*. İstanbul.
- Ahmed Muhtar. (1311/1893). *Şâir hanımlarımız*. Matbaa-i Safâ ve Enver.
- Ahmed Remzî el-Mevlevî. (30 Aralık 1919). Hâmûşân-ı mevleviyeden Şeyh Süleymân Efendi. *Alemdâr*, (379-2679), 3.
- Aksoy, H. (2016). Şemseddin Sivasî ve mevlidî. (M. Akkuş Ed). *Mevlid Külliyyâtı* (C. 2. s. 261-354)
- Akün, Ö. F. (1988). Ahdî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 509-514). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyüz, K. vd. (1958). *Fuzûlî, Türkçe divan*. TTK Basımevi.
- Albayrak, S. (1996). *Son devir Osmanlı uleması*. C. I-V. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Ali Cânîp. (25 Mart 1915). İzahdan âzâde bir mes'ele. *Donanma*, 38.
- Ali Kemâl (26 Kânûn-ı evvel 1329/8 Ocak 1914). İstîzâh ve izâh. *Peyâm*, 1.
- Ali Kemâl. Âsâr-ı münteşire. (10 Temmuz 1330/23 Temmuz 1914). *Sabâh*, 4.
- Altunmeral, M. (2021). *Sahâ'if-i eslâfıdan- Hasan Saîd el-Mevlevî'nin divan şairleri üzerine yazıları*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Canım, R. (2000). *Latîfî, tezkiretü's-şu'arâ ve tabsıratü'n-nuzamâ (inceleme-metin)*. AKM Başkanlığı Yayınları.
- Ceyhan, Â. (2010). Kanuni'nin bir gazelinin yankıları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 33-60.
- Cumhuriyet*. Ölüm. (Ekim 1935), 5.
- Çakır, M. S. (2020). *Yahyâ Nazîm divanı*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâyî Efendi, tezkire-i safâyî (nuhbetü'l-âsâr min fevâ'idi'l-eş'âr)*. AKM Başkanlığı Yayınları.
- Çapanoğlu, M. S. (1942). *Neyzen Teyfik hayatı ve eserleri*. Çığır Kitabevi.
- Dervîş Kerîm Necâtî (26 Teşrîn-i Sâni 1335/26 Kasım 1919). Bir tavzih. *Alemdâr*, (345-2645), 3.
- Donuk, S. (2017). *Hadâ'iku'l-hakâ'ik fî tekmeleti's-şakâ'ik, Nev'îzâde Atâyî'nin şakâ'ik zeyli*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ekinci, R. (2017). *Uşşâkîzâde İbrâhîm Hasîb Efendi, zeyli şakâ'ik, Uşşâkîzâde'nin şakâ'ik*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ekinci, R. (2019). *Fâik Reşâd, Eslâf, terâcim-i ahvâl, terâcim-i ahvâl-i meşâhîr*. DBY Yayınları.

- Fâtıma Aliye. (11 Kânûn-ı Sâni 1316/24 Ocak 1901). Nâmdârân-ı zenân-ı İslâmiyân. *Mâlûmât*, (272), 649-652.
- Fersahoğlu Eroğlu, A. (2010). Habibzâde Ahmet Kemal'in kahramanlık temalı ninni şiirleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (44), 157-181.
- Gibb, E. J. W. (1905). *A history of Ottoman poetry*. London.
- Göztepe, Y. ve Yıldırım, Y. (2017). *Şemseddin Sivasî, menâzilü'l-ârifin*. Sivas Belediyesi.
- Hakimiyeti Milliye* (20 Ağustos 1930). Edebiyat muallimleri kongresinde dün de edebiyat tarihi münakaşası oldu. 1-2.
- Hasan Hüsnî en-Nakşebendî. (8 Kânûn-ı Sâni 1338/8 Ocak 1920). Mevlevîlik ve Nakşebendîlik-İbn Mevlânâ Hasan Saîd Çelebi Efendi'ye. *Alemdâr*, (388-2688), (11), 3.
- Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Revnakoğlu Arşivi, nr. 57.
- Hasan Saîdü'l-Mevlevî (2 Teşrin-i Evvel 1329/15 Ekim 1913). Sahâ'if-i eslâfdan- Nâbi. *Büyük Duygu*, (19), 311-313.
- Horata, O. (2006). Nedîm-i kadîm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 513-514). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Hazret-i Mevlânâ Muhammed Veled (28 Kânûn-ı Evvel 1338/28 Aralık 1919). Hindistan'da mevlevîlik ve mevlevîhâneler, İbn Mevlânâ Hasan Saîd Çelebi Efendi'ye. *Alemdâr*, (377-2677), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd (12 Kânûn-ı Sâni 1330/25 Ocak 1915). Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyeye dâ'ir âsâr üzerinde mütâleât 4. *Donanma*, (78-30), 477-479.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd (23 Şubat 1330/8 Mart 1915). Edebî sütunlar: yeni bir makâle münâsebetiyle yeni bir eser. *Donanma*, (84-36), 577-576.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd (27 Teşrin-i Evvel 1330/9 Kasım 1914). Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyeye dâ'ir âsâr üzerinde mütâleât. *Donanma*, (67), 298-301.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd (8 Kânûn-ı Evvel 1330/21 Aralık 1914). Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyeye dâ'ir âsâr üzerinde mütâleât 3. *Donanma*, (73), 394-396.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd . (4 Eylül 1329/17 Eylül 1913). Bâkî. *Büyük Duygu*, (17), 283-285.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd . (9 Kânûn-ı Sâni 1329/22 Ocak 1914). Râgıb Paşa. *Lem'a*, (4), 37-40.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd Hasan Saîd. (10 Teşrin-i Sâni 1330/23 Kasım 1914). Târih-i Edebiyât-ı Osmâniyeye dâ'ir âsâr üzerinde mütâleât 2. *Donanma*, (69), 331-334.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd Münâzara-i hâdisât. *Ceride-i Süfiyye* (17 Temmuz 1330/30 Temmuz 1914), 56-58.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Fâik Reşâd Bey. *Sabâh* (29 Haziran 1330/12 Temmuz 1914), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (1 Kânûn-ı Sâni 1341/1 Ocak 1925). Esrar ibtilâsı. *Yıldız*, (5), 9-11, 18.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (1 Şubat 1329/14 Şubat 1914). Râgıb Paşa. *Lem'a*, (5), 49-51.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (1 Şubat 1341/1 Şubat 1925). Tarikatlar. *Yıldız*, (6), 10-11, 14.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (1 Teşrin-i Sâni 1335/1 Kasım 1919). Sohbet-i edebiyye- unutmamaklığımız lâzım gelen sîmâlar: merhûm Şehâbeddîn Süleymân. *Alemdâr*, (320-2621), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (13 Kânûn-ı Evvel 1335/13 Aralık 1919). Edebî hâtıralara dâ'ir. *Alemdâr*, (362-2662), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (16 Kânûn-ı Evvel 1329/29 Aralık 1913). Sabrî-i Şâkir. *Büyük Duygu*, (24), 297-300.

- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (18 Eylül 1329/1 Ekim 1913). İzzet Monla. *Büyük Duygu*, (18), 297-301.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (18 Kânûn-ı Sâni 1329/31 Ocak 1914). Esrâr Dede. *Büyük Duygu*, (26), 421-426.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (2 Teşrîn-i Evvel 1329/15 Ekim 1913). Nâbi. *Büyük Duygu*, (19), 311-313.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (2 Teşrîn-i Sâni 1329/15 Kasım 1913). Yavuz Sultân Selim. *Büyük Duygu*, (21), 343-346.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (20 Kânûn-ı Evvel 1335/20 Aralık 1919). Son mecmûalar. *Alemdâr*, (369-2669), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (20 Mart 1919). Edebiyât târihi: Ahmed Nedîm. *Nedîm*, (10), 149-151.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (23 Cemâziye'l-evvel 1337/24 Şubat 1919). Rûh-ı irfânıma- gazel. *Edebiyât-ı Umûmiye Mecmûası*, 5 (108), 1368.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (27 Kânûn-ı Evvel 1329/9 Ocak 1914). Nâ'îlî-i kadîm. *Lem'a*, (3), 27-28.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (28 Teşrîn-i Sâni 1329/11 Aralık 1913). Gavgâ-yı üdebâ. *Büyük Duygu*, (23), 375-376.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (29 Teşrîn-i Sâni 1335/29 Kasım 1919). Diyâr-ı İslâm'da mevlevîhâneler. *Alemdâr*, (348-2648), 4.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (3 Hazîran 1338/3 Haziran 1922). Nur Baba münasebetiyle. *İleri*, (1555), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (3 Kânûn-ı Evvel 1335/3 Aralık 1919). Diyâr-ı İslâm'da mevlevîhâneler. *Alemdâr*, (352-2652), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (31 Kânûn-ı Evvel 1335/31 Aralık 1919). Şûrâ-yı devlet a'zâ-yı kirâmından müşid-i îmân ve irfânım Reşâdetlü Muhammed Veled Çelebi Efendi hazretlerine. *Alemdâr* (380-2680), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (4 Temmuz 1329/17 Temmuz 1913). Bir ihtifâl. *Rübâb*, 2 (67), 384-385.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (5 Nisan 1340/5 Nisan 1924). Leylâ Hanım. *Süs*, (43), 4.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (6 Mart 1330/19 Mart 1914).. Bursalı Belîğ. *Safahât-ı Şi'r ü Edeb*, (1), 10-12.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (9 Kânûn-ı Evvel 1329/22 Aralık 1913). Nâ'îlî-i kadîm. *Lem'a*, (2), 19-20.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Belîğ. *Peyâm* (10 Mart 1330/23 Mart 1914), 3-4.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Bir Mübâhese. *Cerîde-i Sûfiyye* (30 Kânûn-ı Sâni 1329/12 Şubat 1914), 364-366.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Cevrî. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (24 Nisan 1330/7 Mayıs 1914), 166-168.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Hasb-i hâl. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (10 Temmuz 1330/23 Temmuz 1914), 342-342.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Hasb-i hâl. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (3 Temmuz 1330/16 Temmuz 1914), 325-326.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Hayâlî. *Peyâm* (13 Şubat 1329/26 Şubat 1914), 2-3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. İzâh. *Cerîde-i Sûfiyye* (24 Temmuz 1330/6 Ağustos 1914), 106-108.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Lügat-ı Talyan. *Peyâm* (8 Nisan 1332/21 Nisan 1916), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Medresetü'l-meşâyih münâsebetiyle. *Peyâm* (23 Kânûn-ı Sâni 1329/5 Şubat 1914), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Medresetü'l-meşâyihâ dâ'ir. *Peyâm* (3 Nisan 1330/16 Nisan 1914), 6-7.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Meslek mukaddesdir. *Cerîde-i Sûfiyye*, (10 Temmuz 1330/23 Temmuz

- 1914), 42-44.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Mu'terizlerimizin anlayanlarına.... *Ceride-i Süfiyye* (20 Şubat 1329/5 Mart 1914), 395.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Nef'î' vâdîsinde bir hasb-i hâl. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (19 Hazîran 1330/2 Temmuz 1914), 293-294.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Nevres-i Kadîm. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (3 Nisan 1330/16 Nisan 1914), 117-119.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Ninninin ehemmiyeti. *Sabâh* (5 Eylül 1331/18 Eylül 1915), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Sultân Selîm-i Sâlis. *Peyâm* (12 Hazîran 1330/25 Haziran 1914), 4-5.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Şeyh Azîz Mahmûd Hüdâyî- 1. *Sabâh* (3 Hazîran 1330/16 Haziran 1914), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Şeyh Azîz Mahmûd Hüdâyî- 2. *Sabâh* (9 Hazîran 1330/22 Haziran 1914), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Şeyh Mehmed Mısrî-i Niyâzî- 1. *Sabâh* (2 Mayıs 1330/15 Mayıs 1914), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Şeyh Mehmed Mısrî-i Niyâzî- 2. *Sabâh* (3 Mayıs 1330/16 Mayıs 1914), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Şeyh Şemseddîn-i Sivâsî. *Sabâh* (10 Mayıs 1330/23 Mayıs 1914), 3.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Şu mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler. *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* (1 Mayıs 1330/14 Mayıs 1914), 187-188.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Tasavvuf, izâh, istîzâh. *Sabâh* (24 Mayıs 1330/6 Haziran 1914), 2.
- İbn Mevlânâ Hasan Saîd. Vecdî. *Peyâm* (31 Mart 1330/13 Nisan 1914), 4.
- Çinde. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (2000). *Son asır Türk şairleri*. AKM Başkanlığı Yayınları.
- İpekten, H. vd. (1988). *Tezkirelere göre divan edebiyatı isimler sözlüğü*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kemâl (1303). *Tahrîb-i harâbât*. Matbaa-i Ebü'z'-Ziyâ.
- Köprülüzâde. M. F. (Kânûn-ı Evvel 1329/Aralık-Ocak 1913-14). Bizde târîh ve müverrihler hakkında. *Bilgi Mecmuası*, 185-196.
- Köprülüzâde. M. F. Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye. *Tasfir-i Efkâr*, (26 Teşrin-i Sâni 1329/9 Aralık 1913), 2.
- Kurnaz, C. (1995). *Muallim Nâcî, Osmanlı şairleri*. MEB Yayınları.
- Kutluk, İ. (1989). *Kınalı-zade Hasan Çelebi, tezkiretü'ş-şuarâ*. TTK Yayınları.
- Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî (1338/1922)*. Matbaa-i Bahriye.
- Leylâ Hanım (1260/1844). *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Bulak.
- M. Edîb (13 Mart 1330/26 Mart 1914). *Musâhabe-i edebiyeye- edebiyât-ı hâzıra*. *Yeni Hisler*, (1), 1-3.
- M. Ekrem. Osmânî şâireleri -3- Mîhrî Hanım *Peyâm* (8 Mayıs 1330/21 Mayıs 1915), 5.
- Macit, M. (1994). *Nedim divanı (inceleme- tenkidli metin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Macit, M. (2017). *Şah İsmail, Hatâyî dîvânı*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Manisalı Hoca-zâde Saîd Ali. (3 Kânûn-ı Sâni 1336/(3 Ocak 1920). Avnî bey merhûmun gayr-ı matbû' eş'ârı, "İbn Mevlânâ Saîd Çelebi Efendi'ye ithâf. *Alemdâr*, (383-2683), 2.
- Mehmed Zihnî (1294-95/1878-79). *Meşâhîrü'n-nisâ*. Matbaa-i Âmire.

- Mevlânâ (1995). *Mesnevî*. (V. İzbudak. Çev.). (A. Gölpınarlı. Haz.). MEB Yayınları.
- Nâmîk Kemâl. 432 numeromuzdaki cevabın zeyli. *Tasvîr-i Efkâr* (27 Cemâziye'l-âhir 1283/6 Kasım 1866).
- Nef'î, Sîhâm-ı Kazâ*, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Yazma Bağışlar, 7274/9020. İÜ Nadir Eserler Ktp. TY, 511.
- Niyâzî-i Mısrî, Dîvân-ı Niyâzî*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_K.405.
- Sabâh*. Cihâd-ı Ekber- Mevlevîlerin dünkü ictimâi (22 Safer 1333/9 Kânûn-ı Sâni 1915), s. 1.
- Sabâh*. Şundan bundan. (23 Hazîran 1913), 3.
- Sabâh*. İrtihâl. (5 Rebü'l-evvel 1333/21 Kânûn-ı Sâni 1915), 3.
- Sabâh*. Tedfîn, (6 Rebü'e'l-evvel 1333/22 Kânûn-ı Sâni 1915), 3.
- Sadi (1991). *Gülistan* (H. İlaydın. Çev.). MEB Yayınları.
- Son Posta*. Kıymetli bir lise muallimini kaybettik. (28 Ağustos 1935), 2.
- Süer, F. R. (2017). *Şemseddîn-i Sivâsî dîvânı*, H Yayınları.
- Süleymân Nazîf (5 Kânûn-ı Evvel 1335/5 Aralık 1919). Bir îzah- Diyâr-ı İslâm'da Mevlevîhânelere dâir. *Alemdâr*, (354-2654), 2.
- Şafak, Y, Öz, Y. (2007). *Feridun Nâfîz Uzluk'a gönderilen mevlevî mektupları*. Tekin Kitabevi Yayınları.
- Şafak, Y. Şahabettin Uzluk'un kaleminden son dönemde yaşamış Konyalı mevleviler. <https://www.semazen.net/son-donemde-yasamis-konyali-mevleviler-yakup-safak/> adresinden 14.03.2025 tarihinde alınmıştır.
- Şehâbeddin Süleyman. (6 Mart 1330/19 Mart 1914). Nâyîler- yeni bir gençlik karşısında. *Safahât-ı Şiir ve Fikir*, (1), 3-6.
- Şevket, Hüseyin. (2023). *Yavuz Sultan Selim divanı- Türkçe manzum tercüme*. (Y. Aydemir, F. Yerdemir. Çev.). H Yayınları.
- Tanman, M. B. (1991). Aziz Mahmud Hüdâyî külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 340-43). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tanyıldız, A. (2017). Metnin tekâmülü açısından Fuzûlî'nin bir gazeline bakış. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 1 (1), 33-45.
- Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre divanı tenkitli metni II*. Kültür Bakanlığı.
- Türk, V. (2021). Türkiye'de Ali Şir Nevâyî çalışmaları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (52), 403-441.
- Ulusoy, M. Ş. (2021). *Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî dergâhı, gülzâr-ı Mısrî*. (M. Kara, S. Gültaş, S. Akay. Haz.). Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Vâmîk Şükrü. Eski Osmânlılar- Mehmed Hayâlî, *Peyâm* (27 Şubat 1329/12 Mart 1914), 6.
- Vassaf, Hüseyin. *Sefîne-i evliyâ*. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309.
- Yavuz Sultan Selim Divanı* (1946). (A. N. Tarlan. Çev.). Ahmet Halit Kitabevi.
- Yıldırım, Y. (2013). *Osman Şems Efendi, hayatı, eserleri ve dîvânı (metin-inceleme-tahlil)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Ziyâ Paşa (1311/1894). *Mukaddime-i harâbât*. Matbaa-i Ebü'z-ziyâ.

EKLER: Hasan Saîdü'l-Mevlevî'nin Bazı Edebî ve Tasavvufî Yazıları**Metin Neşrinde Tutulan Yol:**

Hasan Saîd'in yazıları Latin harflerine aktarılırken Arapça, Farsça ibarelerin aslı harfleriyle yazılması tercih edilmiş; müellif veya dizgiciden ileri gelen yanlışlar düzeltilmiştir. Aynı metinlerde yapılmış alıntılar kaynaklarıyla karşılaştırılarak -varsa- onların hataları da tashih edilip rastlanan noksanları köşeli parantez içinde eklenerek giderilmiştir. Makalelerin sahibi Saîd Çelebi'ye ait dipnotlar, asıl metinlerde olduğu gibi [] işareti içinde ve aynı rakamlarla verilmiş; tarafımızdan düzeltme, tercüme, açıklama gibi maksatlarla eklenen dipnotlarsa baştan sona kadar devam eden sıra numarasıyla gösterilmiştir. Yazar veya dizgiciden ileri gelen hatalı bilgiler dipnotlarda belirtilerek düzeltilmiştir. Hicri veya Rumi tarihlerin Miladi karşılıkları da [] işareti içinde belirtilmiştir.

ŞEYH MEHMED MISRÎ-İ NİYÂZÎ**-1-**

Malatya'ya tâbi Soğanlı-nâm mahalde tulû' eden bu necm-i hakikat, cihân-ı irfâniyâta¹ nây-ı kudûsinden nûrlar, feyizler saçan Hazret-i Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin şâhrâh-ı füyûzâtında Osmanlı lisânının bedî'alarıyla saltanatgâh-ı şî'r ü edebimizin meşhûr bir rûkn-i âşıkî ve belki dördüncü bir nûr-ı zekâsıdır.²

Anadolu'nun; pür-âşk u nûr ve İlâhî semâlarında Cenâb-ı Mevlânâ ve Muhyiddin-i Arabî'nin bıraktıkları nûrânî kehkeşânlardan, lâhûtî ilhâmât-ı âşıkânelerinden mütezevvik ve mütenevvir olan isti'dâd-ı fevkalâdesi, evvelâ kendisinin pîşvâyân-ı sûfiyyeden Şeyh Sinân Ümmî'ye intisâbını ve mukaddimât-ı sûfiyyeyi ahza sâ'ik olmuştur.

Bir müddet Bursa'da Abdal Dervîş'e inşâ olunan zâviyede ikâmet etdikden sonra o vakitler pek meşhûr olan Mısır dârü'l-füyûzâtına şitâbân olmuş ve orada Mısır-ı kadîm ve Arab ulûm-ı felsefiyyesinden, âbidât-ı medeniyesinden, bedâiy'-i tabiatın, Nil'in sevdâkâr, yeşil vâdilerinden, eski Nev-Eflâtûnî İskenderiye mektebi an'anâtından hakâyık-ı eşyâ ve mükevvenât hakkında o bârika-i zekâ pek çok ilhâmlar cezbetmiştir.

Vatanına avdetinde memleketini başka nazarlarla tahlile çalışmış; şöhreti bütün Anadolu ve Rumeli[']ye yayılmıştı. Taraf-ı pâdişâhîden Edirne'ye dâvet olunduğunu sâhib-i tezkire Safâyî "Yigirmi nefer sûfi-i sâfi-kulûb ile önlerince kudûm-ı şevk-lüzûm çalınarak -beyt-:

طبل باز تو چو آواز کند
مرغ دل سوی تو پرواز کند

mefhûmunca âşıkân-ı sâdikân ve sûfiyân-ı müştâkân fevc fevc Solak Çeşmesi'ne istikbâle çıkub Edirne'ye dâhil oldu. ilh." cümleleriyle hikâye ediyor. Sadrâzam Köprülüzâde Ahmed Paşa, hakkında hürmet edip berâberce İstanbul'a getirmiştir.^[1]

İstanbul'da bir müddet ikâmetden sonra yine Edirne'ye giderek bâzı tezkirelere atfen Câmî'-i Atîk'de, o zamânlar serzede-i zuhûr olan seferin müşkilâtı hakkında beyân-ı mütâlea eylesmesinden ve bâzıları dahi zâhir ve bâtın münâkaşâtından dolayı rikâb-ı hümâyûn kâ'im-makâmı Osmân Paşa tarafından câmiden ihrâc edilerek Limni'ye nefyedildiğini rivâyet ediyorlar.

On iki sene kadar Limni'de ikâmet etdikden sonra afvölunarak yine Edirne'ye gelmiş ise de o zamânın âlûde-i cehl ü ihtirâs muhîtlerinde, o hengâme-i fetretde azimkâr bir faaliyetle tevhîd-i halka, Hakk'a çalışan bu rûh-ı müstesnâ tekrâr Limni'ye nefyedilmiştir.

Artık Limni'de faâliyet-i rûhiyye ve vücûdiyesini bizzarûre te'lifâta tahvile mecbûr olmuştu. Bu sıralarda bülbül-i rûhu tarabgâh-ı hakikate pervâz etmiştir.^[2]

Muâsırlarından şâir Nazîm Efendi:

Pervâz idince adne didim Nazîm târîh³

Cân-ı azîz-i Mısırî bir kumrı gibi uçdı

جان عزیز مصری بر قمری کیبی اوچدی

1105⁴ [M 1694]

¹ Bu kelimenin "irfânına" olabileceği, dizgici yanlışından dolayı "irfâniyâta" şeklinde çıktığı da tahminen söylenebilir. O takdirde işaret edilen tamlama, "cihân irfânına" biçiminde okunup yazılacaktır.

² Bu kelimenin "...güneşidir" manasında "zükâsıdır" şeklinde okunması da mümkündür. Fakat cümle başında Niyâzî-i Mısırî'nin "necm-i hakikat" (hakikat yıldızı) olduğu söylendiğinden biz anılan kelimeyi "zekâsıdır" biçiminde okuyup yazmayı tercih ettik.

^{[1][1]} Yedikule civârında tarikat-ı Sünbülüyye'den Hacı Evhadüddin Dergâhı'nda bir müddet ikâmet buyurmuşlar ve fakîr dahi postnişîn-i dergâh Hacı Hasan Vefâ Efendi delâletiyle hücre-i 'âlîlerini ziyâret eyledim.

^{[2][2]} İki sene evvel, pederimin Limni'de bulunması fakîrin de Limni'ye azîmetimi icâb ettirmişti. O zaman Niyâzî-i Mısırî'nin münzeviyâne ve ihtişâmdan ârî hâbgâhı huzûrunda, rûhâniyet-i kudsiyesi karşısında en ulvî neşvelerle ser-mest olmuşdum.

³ Bu mısra, makalede sehven "Pervâz idince ademe didim târîh" biçiminde çıkmış; *Yahyâ Nazîm Divanı*'nda ise "Pervâz idince adne didim Nazîm târîh" şeklindedir. (Çakır, 2020, s. 424). Biz kıtada kullanılan aruz kalıbına da uygun olan ikinci şekli tercih ettik.

redifli uzun manzûme-i târihiyesini inşâd eylemiştir.

Niyâzî; Cenâb-ı Mevlânâ'dan, Muhyiddîn-i Arabî'den ahz ettiği ilhâmât ile müftehirdir. Bu iftihâr-ı mânevîsini Arabî yazdığı şu manzûme bize bildirir:

Hazret-i Mevlânâ'nın:

قد اشرفت الدنيا من نور حميانا

redifli gazel-i 'âlîlerine:

قد اشرفت الدنيا بالشمس ومولانا

فالشمس لها بدر والبدر سويدانا

والبحر لها قطر والقطر لنا بحر

والدّر لها نجم والنجم ثريانا

العلم بلا درس كالعرش بلا كرس

فالصدر لهالوح واللوح محيانا

والعلم لها حال والحال لها وصل

والوصل لها جذب والجذب حميانا

من كان له شوق او اعطشه عشق

فليأته عطشانا يسترجع ريانا

الذلة سلطاني والوصلة عرفاني

من كان به حياً فهو به احيانا

قد اشرق محى الدين ذاالقلب بهذ الدين

اذ جاءك يا مصرى كالشمس لمولانا⁵

redifli manzûme ile Cenâb-ı Mevlânâ'nın gazellerinde şeklen hiçbir fark yok gibidir. Fakat maânî i'tibâriyle pek mühim farklar vardır. Sırf tasavvuf olmak üzere yazılan bir manzûmenin ibtidâsında, nefehât-ı nây-ı Mevlânâ, hakikat karşısında inleyen bir rûhiyeti görürüz.

Niyâzî, ilmin ki ilm-i mânevînin ders ile olmadığını ve aynı zamanda arşda da tahtadan kürsü bulunmadığını ve o ilmin dahi hâl ile, hâlin kâl ile değil vasl ile, vaslın da cezebât-ı rûhâniye-i aşkıyye ile husûl-pezîr olacağını söylüyor. Makta' beytinde yine Muhyiddîn-i Arabî'ye, Hazret-i Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'ye olan revâbıtını izhâr ediyor.

Bugün ilm-i kütüb erbâbınca, hattâ müsteşriklerin indinde bile mâlûmdur ki ehl-i tasavvufun ve be-tahsîs Hazret-i Mevlânâ ve Muhyiddîn-i Arabî'nin, o dehâ-yı hârikulâdeleri her zaman ukûl-ı beşeri hayretlerde bırakıyor. Bu cümleden olarak pek çok hakâyık ve hâdisâtı bizlere kable'z-zuhûr bildiren Cenâb-ı Muhyiddîn, Niyâzî-i Mısırî'nin Malatya'ya tâbî' Soğanlı'da tevellüd edip kendi ismine mensûb bir tarikatın müessis ve pişvâsı olacağını "Ankâ-yı Muğrib" ismindeki risâle-i 'aliyyelerinde (سيأتى رجل من هذه الطريقة العلية كان اسمه موافقاً لاسمنا وهو)⁶ sözleriyle yedi yüz sene mukaddem haber veriyor.

Tasavvufun ibdâât-ı hârikulâdesine dîger bir misâl olmak üzere Cenâb-ı Pîr'in *Mesnevî-i Şerif*lerinde mikroplara dâ'ir olan işârât-ı 'aliyyelerini tenvîr-i muharrerât için derc ediyorum:

ذّرّه ها ديدم دهانشان کرده باز

ور بگويم خوركي كردد دراز⁷ ilh.

⁴ Bu tarih mısraından Niyâzî-i Mısırî'nin vefat ettiği H 1105 yılının elde edilebilmesi için "gibi" kelimesi iki yâ (y) ile, yani kiyyi şeklinde yazılacak; ayrıca anılan mısradaki harflerin ebced hesabına göre gösterdiği 1106'dan 1 çıkarılacaktır. Çünkü söz konusu mısradaki "bir... uçdı" kelimeleriyle l'in çıkarılacağı ima edilmiştir. (Tarih mısraının yazılışı ve gösterdiği yılın izahı için bk. Ulusoy, 2021, s. 89).

⁵ "Dünya Şems ve Mevlânâ ile aydınlandı. Şems(Güneş)in bir dolunayı vardır ve bu dolunay bizim süveydâ(kalbimizin ortasındaki siyah nokta)mızdır. Denizin bir damlası vardır ve bu damla bizim için bir denizdir. İncinin bir yıldızı vardır ve yıldız bizim Süreyya'mızdır. Derssiz bilgi, koltuğu olmayan bir taht gibidir. Kalpte bir levha (yazı) var ve o levha bizim hayatımızdır. İlmin bir hâli, hâlin de bir kavuşması vardır. Kavuşmanın bir cazibesi vardır ve bu cazibe bizim sevgimizdir. Kimin bir şevki, hasreti varsa veya o aşka susamışsa, ona gelsin de susuzluğunu gidersin. (Allah'ın huzurunda) zilletim, benim sultanımdır (gücüm, kuvvetim, itibarımdır) ve kavuşma benim irfanımdır. Kim onda diri ise o en dirimizdir. Muhyiddîn, bu din ile gönüllerde parladı. Ey Mısırî, Şems'in Mevlânâ için gelmesi gibi o sana geldi..." (Bu şiirin Türkçeye tercümesi esnasındaki yardımı için Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Sebati Işkın'a teşekkür ederiz).

⁶ "Bu yüce tarikattan, ismi ismimize uygun bir adam gelecek. O, Muhammed el-Mısırî el-Melâti el-Basalî'dir; benim irfanıma vâris olacak."

⁷ "Zerrelere gördüm: Hepsi ağızlarını açmışlar. Gıdalarını söylesem söz uzar gider." (Mevlâna 1995, c. III, s. 3).

mükâşefât-ı dâhiyâneleri tasavvufun îzâh ve tefsîrden müstağnî delilidir. İşte Niyâzî-i Mısrî dahi ilhâmât-ı tasavvufu eşyâ ve mükevvenâtın künh ü hakikatini görüyor ve müşâhedâtını lisân-ı şî'r ile, sâde ve açık olarak bize bildiriyor.

Bir kısım hükemâ ve felâsife eserden müessiri istidlâl ederler ve bir kısmı dahi müessirden âsârı istidlâl ile muhâkeme ederler. Binâen aleyh sûfiyyede bu âlem, bir âlem-i hayâldir, fânîdir. Yâni:

فانیست جهان در او وفا نیست

باقی همه اوست جمله فانیست⁸

Fânî olduğu gibi kâzibdir. Yalnız Bâkî vücûd-ı mutlakdır. O vücûd-ı mutlak ve Bâkî ki âlem-i hayâl mevcûd değil iken vardı. O bi-zâtihî mevcûddur. Bütün mükevvenât vücûd-ı mutlakın, yâni müessir-i hakîkinin âsârıdır. Kemâl-i mutlak, cemâl-i mutlak hep vücûd-ı mutlakta râcî'dir. Binâen aleyh cemâl-i mutlakın bâzılarınca her şeyde tecellî ve zuhûru tabîidir. Avâlim zâten hâdisdir. Kadîm olsaydı hâdis olmaması icâb ederdi. Binâen aleyh kadîm yalnız vücûd-ı mutlakdır. Sâ'ir görünen bütün mevcûdât hâdisdir.

Eflâtun'un "hüsn-i mutlak" nazariyesiyle ehl-i tasavvufun mütâleâtı beyinde pek mühim râbitalar vardır. Eflâtun, "hüsün" bi-zâtihî mevcûddur [der]. Onun nazarında her şey "hüsün"dür. ilh. Ve o "hüsün"ü hüsn-i mutlak sûretiyle kabûl eder. Zâten bilumûm ehl-i tasavvufun pek çok manzûmelerle anlatdıkları "kûn" hilkat-i avâlîme râcî'dir. Fakat hepsi de "vücûd-ı mutlak"ı tasdik ile berâber başka başka muhâkemeler icâd ederler. Bâzı ehl-i tasavvuf indinde "mantık" yanıtıcı bir âletdir. Hele mâkulât dahi aynıyle böyledir.

Tevhîdin kâl değil hâl ile olacağını haber veren Niyâzî-i Mısrî kezâ aşkı da bizim telakkimiz gibi bilmez. Onun pîş-i tefekküründe bir "cemâl-i mutlak" vardır. İşte o da ona âşıkdır. Bâzan "cemâl-i mutlak"ı her şeyde mütecellî görür. Tabîidir ki herkes göremez. Cenâb-ı Pîr dahi:

هرکسی از ظنّ خود شد یار من

از درون من نجست اسرار من⁹

nükte-i garrâsıyla o hakikat nûrunu her ferdin göremeyeceğine mânâ-yı tâlî i'tibâriyle işâret buyuruyorlar. Yâni:

Suâl-i rü'yetin¹⁰ âşık cevâbı len terânîdir¹¹

Tecellî nûrına müstağrak u hayrân olandan sor

mefhûmunca Cenâb-ı Mûsâ'ya işâret olunuyor. Niyâzî bu avâlimin bir "âlem-i hayâl" olduğunu ve binâen aleyh ondan mütecerred bulunduğunu bakın nasıl anlatıyor:

Bahr içinde katreyim bahr oldu hayrân bana^[3]

Ferş içinde zerreyim arş oldu seyrân bana

Dost göründü çün ıyân kalmadı bir şey nihân
Tûfân olursa cihân bir katre tûfân bana

Sûretde nem var benim sûretdedür mâdenim
Kopsa kıyâmet bugün gelmez perîşân bana

Kâf-ı dil ankâsıyım sırrın âşinâsıyım
Endişeler hâsıyım ad oldu insân bana

Niyâzî'nin dilinden Yûnus durur söyleyen
Herkes çün cân gerek Yûnus durur cân bana
Burada Niyâzî:

Dost göründü çün ıyân kalmadı bir şey nihân
Tûfân olursa cihân bir katre tûfân bana

sözleriyle kâ'inât-ı mer'iyasını kendi mevkiyle mütenâsib görmüyor. Kâ'inât birbirine girse, tûfân olsa, kıyâmetler kopsa kendisine ne perîşânî ve ne de teessür geliyor. Çünkü tûfânı bir katre görüyor, rûhiyeti o kadar büyük ki bahr içinde bir katre olmakla berâber bahirleri kendine hayrân görüyor. Çünkü "sır"- âşinâdır. O "sır" ki "sırr-ı vahdet"dir. Mutasavvifenin mevzûu budur, bu "sır"da her şeyi görürler ve söylerler. Fakat hepsi de "sırr-ı vahdet"e hakıyla âşinâ olamaz. Eğer âşinâ olsaydı şimdiye kadar milyonlarca Niyâzîler, Yûnuslar zuhûr ederdi.

⁸ "Dünya fânîdir; onda vefa yoktur. Ebedî kalıcı O'dur. Her şey fânîdir." (Nev'î-zâde Atâyi'nin *Şakâ'ik Zeyli*'nde bildirdiğine göre, bu Farsça beyit, 16. asrın ikinci yarısında "sultânü'ş-şuarâ" unvanıyla tanınan Bâkî'nin yüzüğünde yazılıdır. Donuk, 2017, s. 1174).

⁹ "Herkes kendi zannınca benim dostum oldu ama kimse içimdeki sırları araştırmadı." (Mevlâna 1995, c. I, s. 1).

¹⁰ Bu kelime, yazının Arap harfli aslında sehven "rivâyetin" şeklinde çıkmıştır. Vezin ve manayı göz önünde tutarak onu "rü'yetin" şeklinde düzelttik.

¹¹ "Beni (kat'iyyen) göremezsin" manasındaki ibare, Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görme isteğine karşılık gelen İlahi cevapta geçer. (Kur'an, A'raf Suresi, 7/143).

^[3] Niyâzî'nin matbû' ve müretteb dîvânından me'hûz olan bu manzûmede veznen pek çok karışıklık vardır. Kısmen diğer manzûmeleri de böyledir. Meselâ bu manzûme bahr-i remelden kabûl edilince taktî' edilirse vezindeki noksânı derhâl zuhûr eder. Hâlbuki vezni hecâminin on dörtlüsüne pek muvâfik geliyor.

Niyâzî, Yûnus'a, pek meclûbdur. O meclûbiyetini de "Yûnus durur cân bana" [demek] sûretiyle gösteriyor. Her ikisinde meslek i'tibâriyle fark yokdur. Zâhir nokta-i nazarıyla ikisi de Halvetiyye'dendir. Fakat lisânen, hissen aralarında fark varsa da:

"Cümlenin maksûdı bir ammâ rivâyet muhtelif"dir.

Niyâzî-i Mısri Hazretlerinin; rûhunun, meşreb-i sûfiyânesinin inkişâfına, cûş u hurûşuna sebep, meşâhîr-i sûfiyyeden Bedreddîn-i Simâvî'nin "*Vâridât*" ismindeki eseridir. O eser için:

Cân kuşunun her zamân ezkârdır *Vâridât*

Akl ü hayâlin hemân efkârdır *Vâridât*

İşidince adını duydu cânım dadını

Bildirmeğe âriflerin esrârıdır *Vâridât*

Ol dürr-i yek-dânenin kadri bilinmez anın

Bu dil-i vîrânenin mi'mârıdır *Vâridât*

Gerçi kütüb çok yazar ilm-i ledünden haber

Cümlesi bir bâğçedir gülzârıdır *Vâridât*

Muhyiddîn [ü] Bedreddîn etdiler ihyâ-yı dîn

Deryâ Niyâzî *Fûsûs* enhârıdır *Vâridât*

Bu medhiye iki mühim ehl-i tasavvufa karşı yazılmış bir manzûmedir. Görülüyor ki "*Vâridât*" hakkında Niyâzî-i Mısri bütün hissiyatını söylüyor ve makta' beytiyle de Muhyiddîn-i Arabî'nin, Bedreddîn-i Simâvî'nin peyrevân-ı irfâniyâtından olduğunu imâ ile tasavvufun dîne pek çok hizmet etdiğinden bahsediyor, fakat hecâî vezin ile. Şâirin, müdhîş ve rûhî bir heyecân içinde bulunduğu ve âdetâ lisânının bütün mevcûdiyetini bile unuttuğu görülüyor. Çünkü cûş u hurûş ve istiğrâk içindedir.

Niyâzî'nin lisânı emsâli sûfiye ve mutasavvife gibi pek açıktır. Fakat bütün ehl-i tasavvufda bâzan vezin kelimeler[e] kurbân olur. Bi'l-akis edebiyât-ı Osmâniyede ise kelimeler vezne kurbân olur.

Sabâh gazetesi, 2 Mayıs 1330 (M 15 Mayıs 1914), nr. 8857, s. 3.

ŞEYH MEHMED MISRÎ-İ NİYÂZÎ

-2-

Dünkü makâlemde eş'âr-ı sûfiyye hakkında ve Niyâzî-i Mısri hazretlerinin üslûbundan bahsetmişdim. Görülüyor ki Niyâzî'de esâs şekle gâlibdir. Hâlbuki âsâr-ı Hazret-i Mevlânâ'da ise şekil ile esâs, âheng ile rûh, his, imtizâc etmiştir ki yalnız kendilerine has bir meziyet-i hârikulâdedir. Meselâ:

سرمست جام عشقم بی باده و پیاله
گفتم زمن چه خواهی گفتا که سوز ناله

ای منطقی بی دین عمرت گذشته ضایع
فکرت بقول شارح خاطر سوی مقاله

دیگر حکیم کافر لعنت بر اعتقادش
گفتم بتو حوادث بر دهر کن حواله

مفتی قلم گرفته اینجا ضمان نباشد
قاضی بفکر مانده کین بیع شد اقاله

من این و ان ندانم سرمست شمس دینم^[1]

مطرب بزم نوایی ساقی بده پیاله^[2]

Arz ettiğim noktaya Cenâb-ı Pîr'in bu nefis gazel-i 'âfilere şâhid ve delîldir. Bu üslûb-ı nazm şarkda Hazret-i Mevlânâ ile başlamış ve yine kendileriyle ufûl etmiştir.^[2] Çünkü pek çok mukallidler zuhûr etmişlerse de muvaffak olamamışlardır. His, âhenk, rûh hep birleşmiştir. Cenâb-ı Mevlânâ'ya üslûben pek çok peyrevler zuhûr ettiği gibi fikren de bu zamâna kadar devâm eden Osmânlı tasavvufu, dünkü makâlemde arz ettiğim gibi hep

[1] Yâhûd: "câm-ı aşkam".

[2] "1. Ben içki ve kâse olmaksızın aşk kadehinin sarhoşuyum. Dedim ki 'Benden ne istiyorsun?' Dedi ki 'Yanma ve inilti...' 2. Ey dinsiz mantıkçi, ömrün zayı olup geçti. Zihninin şarihini sözüyle, düşüncenin söz tarafına doğru... 3. Öteki kâfir filozof(a) gelince), onun inancına lânet!.. Sana söylüyorum, hâdiseleri zamana havale et... 4. Müftü, kalem tutmuş; orada kefillik olmaz. Kadı fikir bakımından (geride) kalmış; bu yüzden alış veriş fesh oldu. 5. Ben onu, bunu bilmem... Din Şems'inin /güneşinin sarhoşuyum. Ey çalgıcı, bir nağme çal; ey saki bir kadeh ver!.."

[2] Edebiyatda bu üslûba "Nev-Eflâtûnî" itlâk olunuyor.

ilhâmâtı, füyûzâtı yine Hazret-i Mevlânâ'dan almışlardır ki âsâr ile sâbitdir. Yûnuslar, Niyâzîler, Bayrâmîler, Nesîmîler tamâmiyle oraya merbûtdur. (İleride bunlar hakkındaki tedkîkâtımı da kârîn-i kirâma arz edeceğim). Niyâzî-i Mısrî'de de bu râbita tamâmiyle câygirdir. Fakat esâs i'tibâriyle. Şeklen hiçbir râbita yokdur. Çünkü o eşkâl-i nazmı istediği gibi kullanmıştır. Şâyed müretteb ve matbû' divânı olmasa idi tevzîn ve tashîh-i nazmda ve tefrikde pek çok müşkilâta tesâdüf olunacaktı.

Niyâzî, musaffâ ve nâlân bir rûhiyyeti tavsîf için “devre-i sûfiyye” ile neler söylüyor:

Ey gönül [gel] ağılama zârî zârî inleme
Pîrden aldım haberi ol bî-nişân sendedir

Sendedir dostun ili sende açılır gülü
Söyler bu cân bülbülü gül-i handân sendedir

Gezmegil bahr u berri kendinde iste sırrı
Cism ü cânâ hükmeden gizlî sultân sendedir

Anladınsa sen seni bildinse cân ü teni
Gayri ne var ey gönül cân ü cânân sendedir

Ten tahtıdır bu cânın cân tahtıdır cânânın
Ey Niyâzî şübhesiz ol Bî-mekân¹³ sendedir

Bu manzûme Cenâb-ı Mevlânâ'nın:

“مکانم لامکان باشد، نشانم بی نشان باشد”

gazelinden mülhem olduğu zâhirdir. Fuzûlî'ye yazdığı¹⁴ canlı bir nazîre-i sûfiyânelerini dahi derc edeceğim:

Rumûz-ı enbiyâyı vâkîf-ı esrâr olandan sor
Ene'l-hakk sırrını cânân geçüp¹⁵ ber-dâr olandan sor

Yürü var ehl-i tecrîdi alâ'ik ehline sorma
Anı cân ü cihânı terk edüp deyyâr olandan sor

Gehî kahr ü gehî lütfun [kemâlin]¹⁵ bilmek istersen
Fenâ-ender-fenâda yoğ olup hem var olandan sor

Dilâ bu *Mantıku't-tayrî* fesâhat ehli anlamaz
Anı ancak ya Attâr u yahud Tayyâr olandan sor

Anadan doğma gözsüzler kemâhî görmez eşyâyı
Niyâzî vech-i dildârı ulû'l-ebâr olandan sor

Fuzûlî cânânını soruyor, fakat Niyâzî hakîkati soruyor ki beyinlerinde fark budur. O haste-i hicrân ü cânândır; Niyâzî, haste-i hakîkatdir. Durdine dermân arar, yine derdi kendine dermân olur. Çünkü Bedreddîn-i Simâvî gibi müstesnâ bir tefekkürle insanı iyiliğe sevk eden melâ'ike, fenâliğe sevk eden şeytândır diyor. Zâten sûfiyyede nefis-i emmâre, tesvîlât-ı shehevâniyye ve şeytâniyyedir. Demek ki fenâlık bi-zâtihi mevcûddur. Onun ref'i, nefsin tasfiyesiyle kâbil olur. Nitekim Niyâzî:

Dermân arardım derdime derdim bana dermân imiş
Bürhân arardım aslıma aslım bana bürhân imiş

Sağı solu gözler idim dost yüzünü görsem deyü
Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş

Öyle sanurdum ayırıyam dost gayrıdır ben gayrıyam
Benden görüp işideni bildim ki ol cânân imiş

Savm ü salât ü hacc ile sanma biter zâhid işin

¹³ Makalede “bî-gümân” şeklinde olan bu kelime, *Niyâzî Divânı*'nda “Bî-mekân” şeklindedir (*Divân-ı Niyâzî Kudûse Sirruhu'l-âli*, ts., s. 22). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

¹⁴ Fuzûlî'nin anılan gazeli, “Şifâ-yı vasl kadrin hecr ile bîmâr olandan sor/ Zülâl-i şevk zevkin teşne-i didâr olandan sor” beytiyle başlar. (Akyüz v. dğr., 1958, s. 208).

¹⁵ Irak'da berdâr edilen cânım-ı sûfiyyeden meşhûr Hallâc-ı Mansûr hazretlerine işâretidir.

¹⁶ Bu noksan kelime, Niyâzî-i Mısrî Divânı'nın yazma ve basma nüshalarına bakılarak tamamlandı. (*Divân-ı Niyâzî Kudûse Sirruhu'l-âli*, ts., 32; *Divân-ı Niyâzî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Ktp. Bel_Yz_K.405, vr. 22a).

İnsân-ı kâmil olmağa lâzım olan irfân imiş

Kanda gelir yolun senin ya kanda varur menzilin
Nerden gelip gitdiğini anlamayan hayvân imiş

Mürşid gerekdir bildire Hakk'ı sana hakka'l-yakîn
Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş

Her mürşide dil verme kim yolunu sarpa uğradır
Mürşidi kâmil olanın gâyet yolu âsân imiş

Anla hemân bir söz dürür yokuş değildir düz dürür
Âlem kamu bir yüz dürür gören anı hayrân imiş

İşit Niyâzî'nin sözün bir nesne örtmez Hak yüzün
Hak'dan 'ıyân bir nesne yok gözsüzlere pinhân imiş
Ne kadar sâf ve sâde görüyor. Ve hakîkate, Hakk'a o kadar takarrüb etmiş ki bu manzûmeler âdetâ lisânından
değil, rûhundan bir su gibi çağlıyor. Hele:

Sen seni bilmekdir ancak pîre ülfetden garaz

Noktayı fehm eylemekdir ilm ü irfândan garaz

matla'lı gazeli dahi ilimden garaz, kâl ü kavîl hakkında birçok dedikodu olmayıp hakîkat-i insâniyyeyi bilmekdir
diyor. Fakat devlet ve menâsib-i dünyeviyye ile husûl-pezîr olamayan şu bilgi ancak mâsivâdan tecerrüdle, yâni
ser-âmedân-ı eslâf-ı Mevleviyye'den Hemdem Çelebi Efendi'nin:

Mâsivâdan el çeküp mahlûkdan ümmîdi kes

Zikrin olsun her nefes Allâh bes bâkî heves

hakîkatine mutâvaatla ve aynı zamanda Cenâb-ı Fahr-i Âlemin “الفقر فخرى 16” hadîs-i 'âlisine inkiyâd ile:

Nefsini bilen irermiş bir tükenmez devlete

Fakr-ı fahrîdir Niyâzî bil o devletden garaz

Ekser-i sûfiyye ve mutasavvife nazm ü nesirde hitâblarını zâhidlere, yâni ilm-i zâhirî erbâbına tevcih ederler.

Müsebbibi de zâhir ve bâtin münâkaşâtıdır. Çünkü sûfiyye ve mutasavvife halîmdir. O hilmiyeti ulemâ-yı zâhire,

bî-sûd kıyl ü kâlleriyle ihlâlâ çalışırlar. Onlar da bi'l-mecbûriyye hitâblarını oraya çevirirler ve mâzûrdurlar.

Nitekim dîvânının ibtidâlarında Arabî yazdığı manzûmesinde ilmin kâl ile değil, hâl ile olduğunu söyleyen ve

lâhûtî bir semâ-yı hakîkatde pervâz eden Niyâzî-i Mısrî:

Zâhidâ sûret gözetme içeri gel câna bak

Vechi üzre gör ne yazmış defter-i Rahmân'a bak

Mushaf-ı hüsnünde yazmış *Kul Hüvallah* âyetin

Gel inanmazsan varup da mekteb-i irfâna bak

Çeşmini gösterdiğince âşıkın cânın alır

Leb[l]erin açdıka cân nefh eyleyen cânâna bak

Âteş-i ruhsâr ile yanmış kararmış çehresi

Harf libâsından soyunan nokta-i üryâna bak

Hep mülâzım kulluğunda bu cihânın şehleri

Kapusunda pâdişahlar kul olan sultâna bak

Âlem anun hüsnünün şerhinde olmuş bir kitâb

Metnin istersen Niyâzî sûret-i insâna bak

Nokta-i nazar-ı fakîrânemce Hazret-i Niyâzî'nin rûhiyet-i umûmiyesini, ihtisâsât-ı âşıkânesini bu gazel icmâl
ediyor. O fesâhat, o mânâ hele:

Harf libâsından soyunan nokta-i üryâna bak

berceste-i mütefekkirânesiyle:

Metnin istersen Niyâzî sûret-i insâna bak

bedî'a-i garrâsı, garrâ olduğu kadar bâlâdır.

Vazîfe-i sâlik hakkında ne kadar tatlı nasîhatleri vardır:

¹⁶ “Fakirlik ben övüncümdür. Onunla iftihar ederim.” mealinde bir hadis rivayet edilir. Hadis âlimlerinin araştırmalarına göre bu hadis, “mevzu”, yani asılsız ve uydurmadır. (Aclûnî, 1418/1997, c. II, s. 113).

Sâlikin mürşidine hıdmeti şâhâne gerek
redîfiyle başlayan manzûmede:

Bu bâğın bülbülü aşk odına pervâne gerek
gibi rûh-firîb ve derd-âşinâ müfredler de vardır. Tasavvufda erbâb-ı kemâl nûr-ı vahdete takarrüb etdikce
zindegânî-i rûh ile mevcûdât alâ'ikimî şahıslarında mecmû' bulurlar. O bir zevkdir, neşvedir, öyle bir neşve ki
herkese nasîb olmaz:

Ol benim kim vâkıf-ı esrâr-ı ilm-i Âdemim
Kâşif-i genc-i hakikat hem hayât-ı âlemim

Bende mahfî oldu gaybü'l-gaybın esrârı hemîn
Bendedir sırr-ı emânet ana kenz-i mübhemim

Ben cemâl-i Hakk'ı cümle şeyde zâhir görmüşem
Bu merâyâyâ anun-çün bakdığımca hurremim

Her sözüm miftâh-ı kufl-i küntü kenz¹⁷ olmuş durur
Hem dem-i İsâ ile her bir nefesde mahremim

Cümle mevcûdâtı verdim ben vücûd-ı Vâhid'e
Zât ü esmâ vü sıfâtın ile hâlâ hem-demim

Yerde gökde her ne kim var bağludur başı bana
Âşikâra vü nihâna ben¹⁸ tılısm-ı âzamım

Ben o Mısıri'yim vücûdum mısırına şâh olmuşum
Hâdisim gerçi velî mânide sırr-ı akdemim
Vâkiâ bu manzûme şer'-i zâhiri nokta-i nazarıyla tuğyânkâr ise de bir de Cenâb-ı Mevlânâ'nın:

¹⁹ عاشقان از مذهبها جداست

²⁰ عاشقان از ملت و مذهب خداست

buyurduklarına nazaran zâhir i'tibâriyle Niyâzî'ye bir şey demekde hakkımız olamaz. Hele şu matla' ne kadar
hoş ve tâbir-i mahsûsuyla cemiyetlidir:

Âşinâ-yı aşk olandan âh ü zâr eksik değil
Keşti-i bahre demâdem rûzgâr eksik değil
zarâfet-i sûfiyânesini:

Gir semâ'a zikr eylegil yana yana Hû deyü
Er safâ-yı aşk-ı Hakk'a yana yana Hû deyü

Hep erenler Hû ile kaldırdılar cân perdesin
Açdılar gözlerin anda yana yana Hû deyü
[z]arâfet-i²¹ edîbânesini:
Devredüp geldim cihâna yine bir devrân ola
Ben gidem bu ten serâyı mahvola vîrân ola

Cüş idüp ummân-ı [cân] cismim gemisin dağıda
Yerler altında tenim toprak ile yeksân ola
sözlerini vâkiâ zâhiri tefekkürle doğru bulamaz isek de Hurûfilik gibi tasavvufda pek mühim te'sîrât ikâ²² eden
bir cereyâna koca ehilden (?) Niyâzî'nin işâretini bu nokta ile te'lif edebiliriz:

¹⁷ “Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi istedim. Yaratıkları beni bilmeleri için yarattım.” mealinde bir kudsi hadis rivayet edilir. İbn Teymiyye, bunun Hz. Peygamber'e ait bir söz olmadığını, sahih veya zayıf bir dayanağının bilinmediğini anlatır. Zerkeşi, Hâfiz İbn Hacer, Süyûtî gibi hadis âlimleri de söz konusu rivayet hakkında ona uymuştur. Bununla birlikte Aliyyü'l-Kârî, “Ben cimleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım” (Zâriyât, 51/56) mealindeki ayetten faydalanarak söz konusu rivayetin manasının doğru olduğunu ifade eder. (Aclûnî, 1418/1997, c. II, s. 173).

¹⁸ Yazıda bu kelimeden sonra “ki” vardır. Vezni aksattığından onu giderdik.

¹⁹ Bu mısra, *Mesnevi*'de عاشقان از همه دینها جداست şeklinde dir.

²⁰ “Aşk şeriatı, bütün dinlerden ayrıdır. Âşıkların şeriatı da Allah'tır, mezhebi de.” (Mevlâna, 1995, c. II, s. 135).

²¹ Bu kelime makalede “arâfet-i” şeklindedir. Biz onun iki beyit önceki “zarâfet-i sûfiyânesini” tamlamasına benzer biçimde “zarâfet-i edîbânesini” olabileceği fikrindeyiz. “arâfet-i” yazımının dizgici yanlışlığı olduğunu düşünerek onu böyle onarma yönüne gittik.

²² Metinde ikâ kelimesi iksâ şeklinde yazılmıştır.

Dağıla terkîbim otuz iki harf ola tamâm
Nokta-i sırrım kamunun cevherine cân²³ ola

Her kim ister bu Niyâzî derdmendi ol zamân
Sözlerini okusun kim sırrına mihmân ola

Bir göz ki anun olmaya ibret nazarında
Ol düşmenidir sâhibinin baş üzerinde

Kulak ki öğüt almaya her dinlediğinden
Akıt ana kurşunu hemân sen deliğinden

Ol nefha ki âdem demidir âdemî iste
Ol demle Niyâzî irilür menzil-i dosta

müfredleri de hikemiyât-ı sûfiyyede behre-i 'âlîlerini gösteren hakâyıkdandır. Nâm-ı 'âlîlerine mensûb olan tarikat-i Mısıriyenin pîşvâsıdır. Şi'rleri avâm ve havâss ve urefâ ve fuzalâ indinde fevkalâde muhteremdir.

Tefsîr-i Fâtiha ve tefsir-i Mevâ'id gibi te'lifâtı vardır. Ber-vech-i mârûz dîvânî mürettebdir, güzel bir tâlik hattıyla matbû'dur. Hulâsa; dikkat buyurulacak olursa bizim ehl-i tasavvuf ve mutasavvifinin meslekleriyle Avrupa'nın son felsefesi beyninde âdetâ hiçbir fark yok gibidir. Ve ihtimâl şarkdan süzölmüşdür.

Bir vakitler zîr-i teshîrimizde şâdân olan Limni'yi ziyâretimde hisseylediğim neşve-i rûhânîye mukâbil bugün Bahr-i Sefid'in emvâc-ı zulm ü ihtirâsiyle çalkanan ve rûhâniyet-i Hazret-i Mısıri'yi bile her dakika nâlân eyleyen feleğe yine Niyâzî'nin :

Âşinâ-yı aşk olandan âh ü zâr eksik değil

terâne-i gam-nisârıyla ağlar ve bu nâciz makâlemi de gençliğe bir nidâ-yı edebî ve intikâmî olmak üzere ihdâ eylerim.

Sabâh gazetesi, 3 Mayıs 1330 (16 Mayıs 1914), nr. 8858, s. 3.

ŞEYH ŞEMSEDDİN-İ SIVÂSÎ

Havârîk-ı kudretin meşâhîr-i erkânından olan bu şems-pâre-i irfân, Anadolu'nun semâ-yı lâciverdîsi altındaki ulk-ı irfânîyâtı, Tokat muzâfâtından Zile'de 926 [M 1520] târihinde tulû' ile tenvîr eden bir bârika-i dirahşândır.[1]

Feyyâz-ı Hakîkînin bu cilvezâr-ı şu'ûna bahşetdiği zümürürdîn gülistânlarda, muattar tarhlarda sûr-ı şi'r-i hakîkat ile, nefîr-i âh ü enînle ağlayan bu şâir-i tasavvuf, bedâyi'-i tabîatın sevdâkâr ve hülyâdâr melikelerinden, garîb ve bî-nevâ muhitinin erguvânî, sâf ve pür-sükûn semâlarından, eslâf-ı izâmından mevrûs ilhâmât-ı aşk ile âlem-i istiğrâk içinde yaşamıştır.

Semâ-yı bedâyi'-de pervâz eden rûhu, hakîkat şâhikalarının zirvelerinden diyâr-ı Rûm'un rûhiyetini, ihtisâsâtını, garâmîyâtını, sevdâvî ve pür-aşk hayâtîyâtını bütün dekâyıkıyla tahlil etmiş ve saltanatgâh-ı şi'r ü efkârını Sivas'da cem' eylemiştir.

Diyâr-ı Rûm'un üç şems-i şâsaa-pâşî vardır ki birincisi hem-rûh-ı Cenâb-ı Mevlânâ Hazret-i Şems-i Tebrîzî, ikincisini muâsır-ı Fâtih Sultân Akşemseddîn ve üçüncüsü dahi tamâmîyle Anadolu rûhiyetinin nâkılı olan ber-vech-i mârûz Şems-i Sivâsî'dir. Mukaddemât ve muahharât-ı ulûmu Şeyh Kâmil Muslihuddîn'den taallüm etmişse de daha ziyâde tenevvür ve taharrî-i hakâyık ve dekâyıka müstaid olan hilkat-i hârikulâdeleri, Tokat'a muvâsalatını istihbâr eylediği Abdülmecîd-i Şîrvânî'nin bezmgâh-ı füyûzâtına şitâbân olmağa sevk etmiştir. Abdülmecîd-i Şîrvânî, Yûnus Emre'min "Bu yol uzakdır/ Menzili çokdur/ Geçidi yokdur/ Derin sular var"²⁴ terennümât-ı ârifânesiyle i'tizâr etmişse de Cenâb-ı Mevlânâ'nın:

کر تو سنگ و صخره و مرمر شوی

چون بصاحب دل برسی گوهر شوی²⁵

hakîkat-ı ulviyyesine tamâmîyle âgâh ve şâhrâh-ı Mevlânâ'da emsâli gibi bir peyrev-i sine-sâf olan Hazret-i Sivâsî, i'tizâr-ı mesrûdu tebdîle muvaffak olarak, bildiklerini terk eyleyerek maddî ve mânevî müşârün ileyhe teslim olmuştur.[2]

Sultan Muhammed-i Sâlis²⁶ zamân-ı saltanatında İstanbul'a gelerek tedrîsât ile meşgûl olmuş ve bu sıralarda Şeyhülislâm Hoca Sâdeddîn Efendi'yle dâhil-i huzûr-ı şehriyârî olarak ileride Eğri Seferi'nin tehdâdüsü ve

²³ Bu kelime Niyâzî-i Mısıri Dîvânı'nda "kân" şeklindedir. (*Dîvân-ı Niyâzî Kuddise Sirruhu'l-âli*, ts. s. 74).

[1][1] İsimleri Ahmed, pederleri Ebü'l-berekât Muhammed, mahlasları Şemsî, şöretleri Kara Şems'dir.

²⁴ Bu son kelime, makalenin aslında sehven "vardır" şeklinde yazılmıştır. Söz konusu mısra, *Yunus Emre Dîvânı*'nda (Tatçı 1990, s. 95) "Derin sular var" biçimindedir. Biz divandaki kaydı tercih ettik.

²⁵ "Kadı taş ve mermer bile olsan gönül sahibine erişersen cevher olursun." (Mevlâna, 1995, c. I, s. 57).

[2][2] Hazret-i şeyhin fenn-i mûsikîye âşinâ oldukları da tezâhür ediyor.

asâkir-i Osmâniyenin muzafferiyeti tebşîrâtını arz eylediklerinde pâdişâh hazretleri kürklerini arkalarından çıkarıp şeyh-i müşârün-ileyhe ihdâ buyurmuşlardır. Hicaz'dan avdetlerinde Eğri Seferi ser-zede-i zuhûr olmakla birçok müridânıyla bilfiil harbe iştirâk etmişlerdir. Muahharan Sivas'a avdetle hayât-ı umûmiyelerini te'lifâta hasretmişlerdir.

Âsâr-ı şî'riyelerinden:

Li'llâhi'l-hamd virildi İslâm'a Şevket-i lâ ilâhe illâ'llâh
Gayrı edyâna olmadı hâsıl Şöhret-i lâ ilâhe illâ'llâh

matla'lı hecâi tevhidleri meşhûr olduğu gibi:

Kapuna geldi âsiler şefâat yâ Resûlallah
Suçımı bildi²⁷ kâsiler şefâat yâ Resûlallah
redîfîyle başlayan naat-ı şerîfinde;
Garîk-ı bahr-i isyânım harîk-ı nâr-ı hicrânım
Fakîrim zâr ü giryânım şefâat yâ Resûlallah
gibi selîs ve açık müfredler de vardır.

Sâhib-i tezkire Latîfi Efendî birçok "mevlid" gördüğünü hikâye ederek en ziyâde Süleymân Çelebi'nin mevlid-i meşhûruna meclûb olduğunu söyler. Ez-cümle Şems-i Sivâsî'nin tanzîm eylediği mevlid, Anadolu'da tasavvuf te'sîrâtı dolayısıyla gayr-ı matbû' olmakla beraber²⁸ pek meşhûrdur ki şâyân-ı tedkîkdir: Mukaddime:

Ey Hudâvend-i Azîm²⁹ pâdişâh
Yirde gökde senden özge yok İlâh

Yoğ iken eşyâyı icâd eyledün
Kün didün mâmûr u âbâd eyledün

Sakf-ı merfû³⁰ yaratdun bî-sütûn
Döşedün altına arzı fevk-ı nûn ilh.

Olmak istersen Resûle âşinâ
Vir salâtı bul anunla rüşenâ

Dâ'imâ dilden geçerdî bu hayâl
Kim koyam bu yüzde ben de bir misâl

Çünkü ilhâm oldı bana bu makâl
Düşdü destümden kalem dil oldı lâl
Bunlar hep ibtidâdır. Asıl mevlide şimdi başlıyor:
Söylegil ey andelîb-i hoş-sadâ
İt bize şâh-ı Hicâzîden nevâ[3]

Mâni³¹ gülzârına çün buldun sebîl
Hoş akıt dilden zülâl-i Selsebîl

Ol nübüvvet gonçesinden aç dehân
Neşr kıl âlemlere itr-ı beyân ilh.

Süleymân Çelebi'nin mevlidiyle bu mevlid beyninde gâyet mühim bir fark vardır. O da şâirin verâ-yı tefekkürât[ın]da hâkim olan tasavvufdur: İtme³² Şems[i] kulunı yâ Rabbenâ

²⁶ Bu kelime, makalede -muhtemelen yazarın hafıza yanılması yüzünden- "Râbi" şeklinde yer almaktadır. Şemseddîn-i Sivâsî, Sultan IV. Mehmed (saltanatı 1648-1687) değil, III. Mehmed (1595-1603) devrinde İstanbul'a geldiğinden anılan yanlış "Sâlis" şeklinde düzelttik.

²⁷ Bu kelime; makalede sehven "bildire" şeklinde çıkmış; *Şemseddîn-i Sivâsî Divânı*'nın tenkitli metninde ise "bildi" şeklindedir. (Süer, 2017, s. 174). Biz şiirde kullanılan aruz kalıbına da uygun bulduğumuz bu ikinci kaydı tercih ettik.

²⁸ Şemseddîn-i Sivâsî mevlidinin Arap harfleriyle müteaddit baskısı vardır. Bunlardan bazılarının basım yılı belli, bazılarının belirsizdir. Baskı yılı tahminen belli olanlardan biri, Meşihat-i İslâmiyye Tedkik-i Müellefât heyetinin 26 Eylül (1)328 (9 Ekim 1912) tarihli kararıyla basımına izin verilen on beş sayfalık metindir. Makale sahibinin bu baskılardan haberdar olmadığı anlaşılıyor.

²⁹ Bu kelime Şemseddîn-i Sivâsî mevlidinin bazı nüshalarında "tüvânâ" şeklindedir.

³⁰ "Sakf-ı merfû" tamlaması "yükseltilmiş tavana" (Tür Suresi, 52/5) mealindeki âyette geçer.

³¹ Tarikat-ı Şemsîyye, Halvetiye-i Aleviyyedendir. Yahyâ-yı Şîrvânî'ye, Abdülmecîd-i Şîrvânî, Şeh Kubâd-ı Şîrvânî, Muhammed Rukiyye, Yûsuf Mahdûm ile veyâ Muslihüddin Halîfe, el-Hâc Hızır, Habîb-i Karamânî ile muntehî olur.

³² Makalede sehven "Yâni" biçiminde çıkmış olan bu kelime, Şemsî Mevlidî'nde "Ma'ni" şeklindedir. (Aksoy, 2016: 276). Biz mevlid metnindeki kaydı uygun bularak tercih ettik.

Rûz-ı mahşerde Habîbünden cüdâ

Dahi cümle mü'minîni yâ Kerîm
Lütfuna müstağrak eyle yâ Rahîm

Meclis ehli lutf idüp yâd ideler
Kabrimin vîrânın âbâd ideler

Şehr-i Sivas oldı bu nazmuma câ
Cümleye şâfi' ola nûru'l-hüdâ

Maamâfih sarâhat-i edâ ve ifâde i'tibâriyle Süleymân Çelebi'nin mevlidi daha açıktır. Buraya kadar arz etdiğim eş'âr tamâmiyle mütâbaat-ı eslâfdan mütevelliddir. Şems-i Sivâsî'nin tefekkürâtını, mahsûsâtını, felsefesini şimdi göreceğiz:

Derd-i aşka düşmeyen dermâna olmaz âşinâ
Cevre mahrem olmayan ihsâna olmaz âşinâ

Cân ü başın saklayanlar tâ ebed bigânedür
Cânı isâr itmeyen cânâna olmaz âşinâ

Çâh-ı hissetden per-i himmetle a'lâya uzan
Katre deryâ olmadan ummâna olmaz âşinâ

Ârif olmak ister isen gel nedânem dersin al
Bildigin terk itmeyen irfâna olmaz âşinâ

Sofra gibi sürmeyen yüzün yire her subh u şâm
Cânib-i Hak'dan gelen mihmâna olmaz âşinâ

Tâlibâ ko gafleti şevk ile gir tââtına
Zevk-ı dîni duymayan îmâna olmaz âşinâ

Şemsiyâ şem'-i ruh-ı cânâna vir her varunı
Bâl ü perin saklayan pervâne olmaz âşinâ

Şu gazel; mevcûdâta, eşyâya, ilme, irfâna hakkıyla âşinâ olduğunu gösteriyor. Bu irfâna vusûl vâkıâ kâl ile, kânûn ile, nizâm ile değilse de islâh-ı nefis ve tasfiye-i rûh için eâzım-ı sûfiyenin vaz' etdikleri nazariyâta da bigâne olmamak icâb eder. Halvetiye'de, onların tasnîfâtına nazaran dört etvâr vardır. Tavr-ı evvel, kelime-i tevhid ile başlar. "Saded", "emmâre", "seyr ilallâh", "nûr-ı ezrak", tavr-ı sâni, lafza-i Celâl ile "kalb", "levvâme", "seyrullah", "nûr-ı ahmer"dir. Tavr-ı sâlis, ism-i Hû ile "rûh", "mülhime", "seyr alellâh" "nûr-ı asfer"dir. Tavr-ı râbi', ism-i Hakk ile "sır", "mutmainne", "seyr maallâh", "nûr-ı ebyaz"dir ki "mürşid-i kâmil" mertebesi demektir ve en mühim nokta burasıdır. (Vâkıa; herkes bu tasnîfe bigânedir. Fakat bunlar nazariyâtdır. Âgâh olmak için ameliyât bilmek, kâl ile değil, hâlât-ı mesrûdeyi hâl ile görmek lâzımdır ki, derdest-i îzâhdır). Mutasavvifeden olmak ayrı bir şey ve ehl-i tasavvuf olmak da ayrıdır. Mutasavvife "mübtedî"dir. Fakat ehl-i tasavvuf "nokta-i vahdet"e yaklaşmış veyâ görmüş vâsıl-ı "insân-ı kâmil" olmuştur. Fakat adedi bahre nisbetle katre kabîlindedir:

Vâsıl olmaz kimse Hakk'a cümleden dûr olmadan
Kenz açılmaz şol gönülde³³ tâ ki pür-nûr olmadan

Sür çıkar gayrı gönülden tâ tecellî ide Hak
Pâdişâh konmaz sarâya hâne mâmûr olmadan

Mûtû kable en temûtu³⁴ sırrına mazhar düşen
Gördi anlar haşr u neşri nefha-i sûr olmadan

Mest olanların kelâmı kendüden gelmez velî
Pes ene'l-hak nice söyler kişi Mansûr olmadan

³² Bu kelime yazıda "yine" şeklindedir.

³³ Bu kelime makalede "gönülden" şeklindedir. Biz manayı ve Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı'nın tenkitli neşrini (Süer, 2017, s. 226) göz önünde tutarak onu "gönülde" şeklinde düzelttik.

³⁴ "Ölmeden önce ölünüz." Hâfız İbn Hacer bu sözün hadis olarak sabit bulunmadığını, Aliyyü'l-Kârî ise sûfi sözleri arasında yer aldığını belirtir (Aclûnî, 1418/1997, c. II, s. 384).

Mest olan mestâne geldi tâ ezelden tâ ebed
İçdiler aşkın şarâbın âb-ı engûr olmadan

Dost cemâlin³⁵ Kâbesini kıldı âşıklar tavâf
Yirde Kâbe gökyüzünde Beyt-i Mâmûr olmadan

Bir acâyib³⁶ derde düşdi bu dil-i Şems[i] müdâm
Hakk'a makbûl olmak ister halka menfûr olmadan
Bu gazelde de gâyet muciz bir seyyâliyet, samîmiyet vardır. Hayâtın, bu şûrişgâh-ı ezelinin bir felsefesidir. Fakat tasavvuf düşüncesiyle. Hele bu manzûme acebâ üç yüz sene evvelki lisan mıdır, bedî'alar mıdır?
Gel gülşen-i tevhîde şu bülbül gibi yâ Hû
Nâlân olup Allah diyelim Hû diyelim Hû
Göz yaşı ile gülbün-i aşka verelim su
Giryân olup Allah diyelim Hû diyelim Hû

Mânend-i sabâ nağme edip nefha-i Rahmân
Olsun çemen-i dilde maârif güli handân
Bâğ-ı melekûta per açıp etmeğe seyrân
Perrân olup Allah diyelim Hû diyelim Hû³⁷ ilh.

Bir neş'e-i mâneviyye ve bir neşve-i rûhiye görülüyor. Bu bir âlemdir. Öyle bir âlem ki lâhûtidir. “Neşve-i vahdet” ile sermest olanlara bütün huzûzât-ı dünyeviyye nâr-ı dûzah görünür. Herkesde az çok bir heyecân-ı bedî'î olabilir. Fakat başka başka cilvelerle tecellî eder. Şems-i Sivâsî'de heyecan, aşkıdır. Fakat rindâne cilvelerle mütecellî görürüz. O, bâzan Mollâ Câmî Hazretleri gibi her şeyden bir nidâ-yı aşk, bir feryâd-ı istiğrâk duyar:

Câmî'nin:

چيست می دانی صدای چنگ و عود

انت حسبی انت کافی یا وودود38

dediği gibi o da:

Mâni-i ilm-i ledünn irfân içinde gizlidir
Şübhesiz nûr-ı Hudâ îmân içinde gizlidir

Yokdurur var da degül yâ vardurur yok da degül
Lâ-mekân ol perde-i imkân içinde gizlidir

Zulmet-i³⁹ inkâra çekmiş nefsün ey zâhid seni
Nitekim şems ü kamer zulmân içinde gizlidir

Gel berü zâhid harâbât ehlin inkâr eyleme
Ârif-i billâh olan insân içinde gizlidir

Şemsiyâ bahr-i hakikat gevheridür sözlerüm
Katredür sûretde gör ummân içinde gizlidir
Nokta-i irfânı insânda görmek kadar en büyük bir neşve-i rûhânî hisseden bu coşgun mütefekkir, ayn[ı] hâletle kâ'inâtı daha üryân olarak tahlil ediyor.
Asr-ı ahîr tefekkürât-ı felsefiyesiyle tasavvuf muhtelif noktada birleşebiliyor da yalnız hilkat-i avâli[m]i bir “kuvvet” telakkî eden nokta ile birleşemiyor ve birleşemez de. Maamâfih ehl-i tasavvuf bütün hâdisâtı enfûsî ve mânevî nokta-i nazarla tâmîk ederler. Çünkü rûhun varlığına kâ'ildirler. Tabû bunlar da heyecânâta tâbi'dir. Pek âşikâne olan bu manzûmeyi de okuyalım:
Göster cemâlün şem'ini yansun oda pervâneler
Devlet degül mi âşika ma'sûka⁴⁰ karşı yanalar

³⁵ Bu kelime, makalede “küyunun”, *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*'nda “cemâlin” şeklindedir. (Süer, 2017, s. 227). Biz gazelde kullanılan aruz kalıbına da uygun olan “cemâlin” kelimesini tercih ettik.

³⁶ Bu kelime *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*'nda “devâsız” şeklindedir. (Süer, 2017, s. 227).

³⁷ Bu şiir, *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*'nda bulunmamakta; 19. asır mutasavvıf şairlerinden Osman Şems'in (1229-1311/ 1814-1893) divanında (Yıldırım, 2013, s. 619) yer almaktadır.

³⁸ “Çeng ve udun sesi nedir biliyor musun? “Ey Vedûd (salih kullarına sevgi, merhamet ve rızası çok Rabbim), sen bana yetersin, kâfi gelirsin.” (duası)...

³⁹ Bu kelime, makalede “Zulmetin”, *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*'nda ise “Zulmet-i” şeklindedir. (Süer, 2017, s. 193). Divandaki kaydı daha uygun bularak öncekine tercih ettik.

Ey hâli çok rânâ güzel yağmaladun gönlüm evin
Pek bağla aşk zencirin boşanmasun divâneler

Ben meye tevbe itmezem ağyâr elinden içmezem
Kudret yedünle sun bize dolu dolu peymâneler

Mescid ile medreseyi terk eyledik zâhidlere
Hakk'a ibâdet itmege yiter bize meyhâneler

Cevr ü cefâ itmen ile⁴¹ Şemsî seni terk eylemez
Seni seven âşıkların hâşâ senden usanalar

Kezâ bu manzûmede bütün heyecânâtı yalnız bir râbîta-i mâneviyyede, aşkda buluruz. Mescidler, medreseler bile nûş-ı câm-ı hakikate tercih olun[m]uyor. Eş'âr-ı sûfiyyede mecâz, kinâye, îhâm en mühim avâmil-i fikriyyededir. Hele Sivas rûhiyetini yegâne tasvîr eden bu gazel-i âbdâr u gül-fâm dahi herhâlde şâyân-ı kayd ü tezkârdır:

Cânân ilinün güllerinün bâğı görindi
Dost ikliminün lâlesinün dağı görindi

Envâr-ı Muhammed doğuban tutdı cihânı
Şakku'l-kamerün mu'cize parmağı görindi

Yâküb'a bugün Yûsuf'ınun kokusu geldi
Eyyüb'a dahi sıhhatinün çağı görindi

Kaygu gicesi geçdi kamu kalmadı korku
Vuslat gününün gündüzünün ağı görindi

Aşkunla⁴² bugün Şemsi yine vecde irişdi
Var ise hayât âbının irmağı görindi

Bu samîmiyet-i edâ ve beyânı o pür-âhenk Nef'î'mizde, şûh Nedîm'imizde görebilir miyiz? Kemah garâmîyâtının en zî-hayât nâkılı olan "Zeyneb" türküsü gibi bu da serâpâ millî terennümât-ı sûfiyyemizdendir ki Anadolu'nun göbeğinden gürül gürül nebeân eden bir Osmanlı zihniyetinin mahsûl-i âbdârdır; Osmanlı bedâyi'-i felsefiyesidir.

Derdün ne be hey âşık bîçâre neden oldun
Bir yirde karârın yok âvâre neden oldun

Bir gonce sevüp ey dil hâr-ı gama mı düşdün
Gül gibi bu gülşende sad pâre neden oldun ilh.

Dikkat edilecek olursa hakîkati sûfiyye ve mutasavvife kadar nakleden hiçbir şey yoktur. Bizde "tasavvuf", hâl-i hâzırının sukût-ı maddî ve rûhîsi gibi pek fenâ telakkî olunuyor. Hâlbuki ehl-i tasavvuf ve mutasavvifinin etdiği hidemâtı cildlerle ifâde edemeyiz. Tasavvuf, yalnız tevhîd-i Hak değil, tevhîd-i halkdır. Sâniyen ibtidâî dimâğları envâr-ı irfân ile tenvîr etmişdir. Ez-cümle tarikat-ı Şemsiyye Anadolu zihniyetinin mahsûlü olması hasebiyle hayât-ı irfâniyeden ziyâde revâbıt-ı siyâsiyyeyi⁴³ tevlid eylemişdir. Diğer tarikatlar da böyledir. Sad hezâr teessüf ki pek çok makâlâtında yazdığım gibi bugün rûhâniyet-i Şemsî huzûrunda ne derecelerde mütezevvik isek bugünkü sukût-ı elîm karşısında da öylece müteellim olmakdayız.

Tarikat-ı Şemsiyye'nin pîşvâsidir. "Hallü'l-meâkîd, Zübdetü'l-esrâr, Menâzilü'l-ârifîn"⁴⁴ nâmlarındaki eser-i 'âlîleri meşhûrdur. 1006 [M 1597] târihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemişlerdir. Sivas'da medfûndur, türbe-i münifeleri ziyâretgâhdır. Şâyân-ı teessürdür ki divânları matbû' değildir. Hâlbuki gönül, bâis-i feyz u şeref-i Osmâniyân olan müşârûn ileyh gibi nevâdir-i eslâfın âsâr-ı 'aliyyelerini her zamân ve her yerde görmekte neşve-yâb ü bahtiyâr olmak isterse de:

"Felekde baht utansın bî-nasîb erbâb-ı himmetden"

⁴⁰ Bu kelime makalenin Arap harfli aslında sehven "şem'inle" şeklinde çıkmış; *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*'nda ise "ma'sûka" şeklindedir. (Süer, 2017, s. 192). Biz divandaki kaydı tercih ettik.

⁴¹ Bu kelime makalede sehven "itmeklige" şeklinde çıkmış; *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*'nda ise "itmen ile" şeklindedir. (Süer, 2017, s. 192). Manayı göz önünde tutarak divandaki kaydı tercih ettik.

⁴² Bu kelime, *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*'nda "Aşk ile" şeklindedir. (Süer, 2017, s. 266).

⁴³ Bu kelime, yazıda tahminimize göre dizgici yanlışından ötürü "siyâsiyyesi" şeklindedir.

⁴⁴ Bu eser adı, makalede sehven "Menâzilü'l-irfân" şeklinde çıkmıştır. *Şemseddîn-i Sivâsî*'nin anılan eserinin ismi *Menâzilü'l-ârifîn*'dir. (Göztepe ve Yıldırım, 2017).

feryâdını izhârda acebâ hakkımız yok mu?..

Hâmiş: Mısrî-i Niyâzî Hazretlerine dâ'ir neşrettiğim makâleme Mehmed Şemseddîn Efendi tarafından gönderilen varaka hakkındaki mütâleât ve cevâbımı gelecek makâlemde izâh edeceğim. İ. H. S. *Sabâh* gazetesi, 10 Mayıs 1330 (23 Mayıs 1914), nr. 8865, s. 3.

TASAVVUF, İZÂH, İSTİZÂH

Tasavvuf ne demektir? Bâzı mütekaddimîn ve lugaviyyûn, sâliklerinin sûf denilen bir nevi' kumaşı telebbüs etdiklerinden dolayı yâ-yı nisbî ilâve ederek sûfî deyip tasavvuf da bu kelimedenden iştikâk etmişlerdir.

Garblılarda tasavvufun mukâbili "mysticisme"dir. Esrâr-ı İlâhiyye ve mârifetullâh tahsîli mukâbilinde dahi "mysticite" kelimesini kullanırlar. Onlarca hükemâ-yı Yunâniye'den Eflâtûn'un "Neo-P[la]tonisme" meslek-i felsefinin netice-i istihâlesidir, ihtisâsât-ı dîniyye ile mahlût bir felsefedir. Vâkıâ on yedinci asra kadar tasavvuf Avrupa'da pek ziyâde îcrâ-yı ahkâm eylemiştir. Hattâ Almanya'da kiliselerde o asrın bir meslek-i felsefisi gibi kabûl edilmiş, İngiliz meşâhîrinden İskot Ersiren ve Fransız ekâbirinden Sen Bernar, Jerson gibi kimseler hep bu meslekle hayât-güzâr oldular. Tabîî Avrupa'nın bugünkü felsefesi de bizce "mysticisme"nin istihâlesi ve pek çok nikâtda mülhemâtı olmak icâb eder.

Mütekaddimîn-i mütefekkirine göre tasavvuf sâfiyetden bi'l-istikâk tasfiye-i ahlâkdir. Diyorlar ki en doğrusu da budur, şu hâlde "moralisme" yâni "ahlâkiyyûn" mesleğiyle mühim cihetlerde alâkası vardır. Fakat o kelime de tamâmiyle muhît olamaz. Binâen aleyh tasfiye-i rûh u kalb demek olan târif-i ahîri biz de kabûl ediyoruz.

Ahlâk ve efkâr, hasâ'is-i rûhâniyeden mâdûd olduğu cihetle esrâr-ı tabiiyyât ve tecelliyât-ı Rabbâniyyeye kesb-i vukûf dahi rûhun, kalbin, huzûzât-ı şehvâniyyeden, alâ'ik-ı dünyeviyyeden tamâmiyle musaffâ ve mütecerred olmasıyla kâ'imdir. O zaman avâlimden müessir-i hakîkiyi taharrî ve mârifetullâha vukûf bir dereceye kadar mümkün olabilir. Tamâmiyle mutahhar ve müzekkâ olanlara bir cihân-i nûrânî münkeşif olur, o gönüller de nazargâh-ı Kibriyâ olurlar. Mutasavvifeden Emrâh'ın:

Aşkın eseri aşîka ilhâm-ı Hudâ'dır

Bir neş'e-nümâdır

Tahkîk gönül şehrine bir nûr-ı ziyâdır

Minhâc-ı hüdâdır

Bir dil ki bilir aşk-ı hakikat haberinden

Söyler eserinden

Elbetde o dil beyt-i nazargâh-ı Hudâ'dır

Kâl ehli cüdâdır ilh...

mütezâdı ne kadar latîfdir. Vâkıâ aşk-ı hakîki ilhâm-ı Hudâ'dır, fakat o aşkın tenevvür ve tekemmülü de ahlâki fezâyih ve kabâiyihden tecerrüd ile kâ'im ve bûd u nâbüdu müsâvî görerek izhâr-ı bî-nişânî ile dâ'im olduğunu bilmektedir. Şu hâlde tasavvuf, hânkâh-ı dilde bir zevk-ı nûrânî ve bir neşve-i ulvî olduğundan bu ezvâk ve envâr ile mütezevvik ve mütenevvir olamayanların mâneviyât-ı tasavvufdan zevk-yâb ve neşvemend olmaları bir emr-i muhâl değil midir?

Mükevennâtın bir sûret-i cismâniyesi olduğu gibi bir de sûret-i mâneviyesi vardır. İnsanlar da böyledir. Maddiyât ile imrâr-ı hayât olunamaz. Bilakis maddiyât füyûzât-ı mâneviyât ile husûl-pezîr olur. Şu hâlde "havâss-ı cismâniyye" delâletiyle kâ'inât-ı maddiyâtı ve "havâss-ı rûhâniyye" ile de avâlim-i mâneviyâtı müşâhede edeceğiz. Fakat rûhdaki zulümâtın, kalbdeki şübehâtın ref'iyle hakâyık-ı eşyâ münkeşif olur. Merfû' olmazsa hakâyık ve avâlim inhisâf içinde mestûr kalır. "Sûfiyye"ce "Hakk", "halkı"; "halk", "Hakkı" müktaiz olduğu gibi "Allah" "âlemsiz", "âlem", "Allah'sız" olamaz. Rûh "mâneviyât" ile; cesed "maddiyât" ile kâ'im olduğundan rûhiyâtı "mâneviyât" ile, maddiyâtı "tabiiyyât" ile mezcederek tefekkür ve taharrî-i hakîkatle avâlim ve hakâyıkı anlamak, inkişâfât-ı vicdâniyye ve keşfiyât-ı kalbiyye ile âsârın bilâ-müessir, esbâbın bilâ-sebebe zuhûrunu muhâl görüp âsâr ve esbâbın fânî ve müessir ve müsebbibin bâkî olduğuna îmân ile merâtib-i irfâniyâtı kat' ve asıl vuslat-ı hakîki ile pür-nûr olmak irfândır. İşte bu irfâna vusûl pek kolay olan şeylerden değildir. Görülüyor ki tasavvuf en ziyâde ahlâkiyâtda, vicdâniyâtda îcrâ-yı hükmediyor.

Hükemâ, istidlâli, urefâ, istikmâli nokta-i nazar addederler. Fakat şu var ki hükemâda muhâkemât-ı akliyye ve ilmiyye senedât makâmında[ır]. Hâlbuki urefâ yâni sûfiyye nazarında mâkûlât ve mantık her zaman câ-yı kabûl olamaz. Onlarda bir zevk, neş'e, neşve vardır. Demek isterim ki evvelkiler nazârî, berikiler hem amelî ve hem zevkî ve hem vicdânî olmakla beyinlerindeki fûrûk müstağnî-i îzâhdır.

Cenâb-ı Fahr-i Kâ'inât Efendimiz (s.a.[v.]) İslâmiyet'in yalnız zevâhirini değil bevâtınını da ikmâle me'mûr buyurulmuşlardır. Şu nokta-i mühimmeyi pîş-i tâmîka alınca ulemâ-yı İslâm'ı da ikiye taksîm icâb eder ki birisi mesâ'il-i asliyye-i i'tikâdiye ve mesâ'il-i fer'iyye-i amelîyyenin ta'lîmine me'mûr olan "ulemâ-yı zâhire", diğeri ise gerek i'tikâdâtın ve gerek ibâdâtın gavâmız-ı bâtniyesini tâlîm ile ahlâkiyâtı tasfiyeye, irfâniyâtı istikmâle me'mûr olan "ulemâ-yı bâtne"dir.

Evvelkilere "mütekellimîn", sonrakilere "mutasavvifîn" de tesmiye olunur. Binâen aleyh İslâmiyet'de tasavvufa "hikmet-i hakâyık" bi't-telakkî yâni "felsefe-i İslâmiyye" diyeceğiz. Maamâfih bu tesmiye şahsî değil bilakis umûmidir.

Bazı mütesallifler İslâmiyet'de tasavvuf yokdur diye iddiâ ederlerse de iddiâlarını mesrûdât-ı mârûza ile tevfiik mümkün müdür? Nasıl olur da her şeyi zevâhiriyle muhâkeme edebiliriz? Herhâlde bevâtınımı da bilmek icâb eder. Husûsiyle İslâmiyet'i hurâfelerle değil envâr-ı hakîkiyât ile tarsîn etmek tabîidir.

Tasavvufun hidemâtına gelince, bunu uzun uzadıya ifâde etmekle bitiremeyiz. Evvelen tasavvuf gâye-i kudüsinden ziyâde mevzûât-ı ibtidâiyyesiyle halkımızı gerek rûhen ve gerek ahlâkan islâh ve terbiye etmiştir. Tasavvuf hiçbir zamân atâlet ve cehâlet olamaz. O hâl, bugünkü hâl-i pür-melâlidir ki mâziye şümülû yokdur. Tasavvuf te'sîrât-ı mâneviyesiyle berâber te'sîrât-ı siyâsiyeyi de hâ'izdir. Aynı zamânda tevhid-i Hak olduğu gibi tevhid-i halkdır. Sâniyen Hak ve hakikati bütün vuzûh ve fesâhatiyle bizlere bildiren bi'l-umûm mütefekkirlerimiz hep bu sâyede yetişmişlerdir. O mutasalliflerden bâzısı da mezheb tefrikalarını tasavvufa haml ile garîbeler ihtirâ ederler ki nûr-ı tasavvuf o gibi şevâ'ibden her zaman muarrâ ve müberrâ olduğu kadar da muallâdır. O tefrikât bilakis cereyânât-ı tasavvufu halkın tashih-i efkâr ve ahlâk edememesinden mütevelliddir. Çünkü Hakk'ı ve hakikati tanıyanlar vezâ'if-i insâniyeti bilenler demektir ki bu hizmeti de yukarıdan beri arz etmiş vech ile tasavvuf ifâ etmiştir.

Âsardan müessiri istidlâl ile diyebilirim ki Cenâb-ı Muhyiddîn-i Arabî, Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Hacı Bektâş-ı Velî, Hacı Bayram Velî, Ömer Halvetî gibi pişvâyân-ı sūfiyyenin himemât-ı mâneviye ve hidemât-ı ilmiyelerini inkâr, güneşi inkâr ile müsâvidir. Yalnız İslâmiyet'i ihyâ değil insâniyeti i'lâ eden mütefekkirin-i sūfiyye ile iftihâr bütün İslâmlara vecîbedir. Bugün Cenâb-ı Mevlânâ'nın *Mesnevî-i* kudsileri bi'l-umûm Avrupa lisânlarına nakledilmiştir. Hattâ ekâbir-i garbdan bir zât-ı 'âlî-kadr, o dâhî-i müşârün-ileyhin hayât-ı husûsiye ve ilmiyeleriyle tamâm otuz sene iştigâl etmiş ve muazzam bir eser vücûda getirmiştir. Acebâ bizde değil otuz sene -hakîki ehl-i tasavvufdan gayrı- otuz gün iştigâl etmiş kim vardır? ^[1]

Garîbi şurası, gözüne tek bir cam takıp âdâb-ı dîniyye ve milliyemize eğri bakan, refât ü güftârını Frenklere benzeteceğim diye tasallüf şaşkınlı olanlar, âbâ ve ecdâd-ı ilmiyemizi hiç olmazsa Avrupa'dan sorsalar ne kadar a'lâ olur. "Hüsn-i taklîd"dir. Zâten her millet kendisinden mânen ve maddeten muallâ olanlardan istikmâl-i kemâlât eylemesi bir emr-i zarûrîdir. Hâlbuki bizde böyle midir? Ne Avrupa'dan, ne de kendimizden soruyoruz. Herkesde bir tasallüfdür gidiyor.

Bir zamânlar "Hârûnu'r-reşîd" âsâr-ı Yunâniyyeyi Arabcaya nakl için Yunanistan'dan birkaç mütercim celb etmişti. Tercüme ve nakil işleri hitâm bulunca merkûmlar Bağdad'da kalmağı arzû ederler. O vakit Hârûnu'r-reşîd merkûmları huzûruna kabûl ederek "Bize bal lâzım idi, balı aldık, arılara lüzûm yokdur" cevâb-ı pür-savâbını verip merkûmâtı memleketlerine iâde etmiştir ki bizlere de lâzım olan garbın o bi-şümâr kemâlâtıdır, âdât ve i'tikâdâtı değildir.

Muhtelif makâlâtımda izâh etmiş gibi mülkümüzde tasavvuf bugünkü şekliyle biliniyor. Pek hatâ-âlûd bir mugâlatadır. Bilâ-pervâ diyebilirim ki o feyyâz ve pür-i'câz tasavvuf ve sūfiyye ve mutasavvife bugün sad⁴⁵ hezâr te'ellüm ve te'essür, bir sūtre-i cehl ile mestürdür. Şimdi gülistân-ı tasavvufun anber-feşân gülleri yerine mugaylân görüp kokluyoruz. O hadîkâlardan bülbül terânelerine mukâbil lalakalar işidiyoruz. Bir nidâ-yı felâh olmak üzere bekâ-yı mevcûdiyetleri için ciğerlerimizden kopan feryâdları izhâr etmiş zamân, bir sürü dedikodular şöyle dursun pek âmiyâne, baş ve göz yararcasına itâblara mârûz kalıyoruz. Maamâfih 46 *الحق يعلوا ولا يعلى عليه*.

Elbetde bir fecr-i saâdet ve hakikat doğacaktır. O zamân bir vakitler bütün âfâk-ı kâ'inâtı hârîka-feşân sadâ-yı irfâniyâtıyla lebrîz-i aşk u şevk eden mütefekkirînimizin, dühâtımızın o pür-i'câz lâhûtî terennümâtını yine işideceğiz. Fakat bütün saâdetleri vatanımızda, milliyetimizde arar isek o güneş o sūretle tulû' edecekdir.

Zannedersen tasavvufu târif edebildim. Yalnız şunu ilâve ederim ki târifâtıma derbeder, sefil manzaralar, o kıyâfetdeki serseriler misâl olamaz.

□

Eâzım-ı eslâfi kârîlerime bildirmek üzere açmış bu çığırda bir iki makâle neşretmişdim. Ez-cümle Şeyh Mısrî-i Niyâzî Hazretlerine dâ'ir yazmış makâleme Şemseddîn Efendi'den mevrûd mektûba gelince: O zât bana, Mısrî-i Niyâzî'nin şuraya gidip buraya geldiğini, çoluğu, çocuğu olduğunu, hulâsa hayât-ı şahsiyesini yazmış ve bunları neden dercetmediğini soruyor. Maksadımız, terâcim-i ahvâlden ziyâde mülkümüzde, mesleğimizde [zuhûr] eden bu gibi eâzım-ı millet-i Osmâniyyeyi tanıtdırmak ve hayât-ı ilmiyeleriyle göstermekdir. Zâten yevmî bir gazetede bundan ziyâde tafsilât ve tatvîlât kâbil-i tecvîz olmadığından kârîlerin mazhar-ı afvları olacağına eminim.

Mısrî-i Niyâzî'nin Şeyh Sinân Ümmî'den tarîkaten mücâz olduğunu gayr-ı matbû' Hüseyin⁴⁷ Ayvansarayî'nin "*Terâcim-i Ahvâl-i Meşâiyih*"-nâm risâlesinde ve bir de Nazmî Efendi'nin mârûf "*Hediyyetü'l-ihvân*"-nâm eserinde okudum. Maamâfih Şeyh Hüseyin Efendi'den tarîkan mücâz olması da muhtemeldir. □

[1][1] Şark yâni Osmânî meslek-i felsefisi Hazret-i Mevlânâ ile başlar. Müşârün ileyhden sonra gelenler aynı âhengîn mukallididir. Bu taklîd tabîî nazariyât i'tibârîyle olduğundan diğerlerinde ayrı ayrı neşveler vardır. Bâzılarının da şahıslarına mahsûs mesleği görülür.

⁴⁵ Metinde kelime sehven "sadr" şeklinde yazılmıştır.

⁴⁶ "Hak daima yücedir. Ona üstün gelinemez." (Buhârî, "Cenâ'iz", 79).

⁴⁷ Bu isim makalenin aslında sehven "Mehmed" şeklindedir.

İstîzâha gelince: Killet-i âsâr yüzünden çektiğimiz müzâyakaya bir de kütübhanelere ahîren gönderilen “tâmîm” inzimâm eyledi. Onda her kârî kırâat edeceği kitâbdan beş sahîfeden ziyâde istihrâca me'zûn değilmiş. Çünkü birçok kimseler kitâbları ba'de'l-istinsâh tab' etdiriyorlarmış. Hâlbuki bu hak Evkâf'a âid imiş.

Evvel-i emirde her kârî tâbî' değildir. Velev ki tâbî' olsa matbû'un fevâ'id-i maddîsi tâbî'e râcî' bulunmaktan ziyâde füyûzât-ı mâneviyesi efrâd-ı millete âiddir. Şu hâlde Evkâf bir matbaa ihdâs ederek âsârı tab' etdirsin. Yoksa erbâb-ı mütâleanın hukûkunu tahdîde bir mânâ veremem.

Sâniyen birçok kütüb-i nâdire Müessesât-ı İlmiye ve Vakfiye İdâresi tarafından mimlenmiş. Kimseye vermedikleri gibi şeref-i kırâat dâ'ire-i mezkûreden uzun muâmelelerle istihsâl⁴⁸-i ruhsata tâbî' imiş. Diyebilirim ki Zeyd'in borcundan Amr'ın mes'ûl olmaması ne kadar tabîi ise bir sârikın tahrîbâtından bütün efrâd-ı milletin mânen zarar-dîde olması gayr-ı muhik bir keyfiyettir. Kâr-âşinâ, ehliyetli insanlar bulunduruldukca sirkatin vukû'u mümkün müdür? Evkâf, kitâbların muhâfazasına me'mûrdur; bunu başka sûretle te'vilde mânâ görülemiyor. Çünkü millet nâmına küşâd olunmuş müessesâtdır. Bu bâbda merci'-i âidinin nazar-ı dikkatini celbi irfân-ı memleket nâmına vecîbeden addeylerim.

Sabâh gazetesi, 24 Mayıs 1330 (6 Haziran 1914), nr. 8879, s. 2.

ŞEYH AZİZ MAHMÛD HÛDÂYÎ

-1-

Âlem-i İslâm'ın Osmânlı saltanatgâh-ı irfâniyâtında pîşvâyân-ı irfânın⁴⁹ en mârûf ve zî-nüfûz bir rûkn-i feyz-feşânî da müşârûn ileyh hazretleridir. Emsâl-i 'âlî-tebârları gibi kendileri de Anadolu'muzun uhrevî, sâf, semâ-yı mînâ-fâmı altında bülbüllerin tevhdikâr nagamâtı, güllerin pür-füsûn menâzır-ı bedîası karşısında Koçhisâr'da 950 [M 1543-44] târihinde tulû' etmişlerdir.^[1] Mukaddemât-ı ulûm-ı zâhireyi vatanlarında ba'de't-tahsîl evvelâ İstanbul'a, bâdehu Edirne'ye giderek meşâhîr-i ulemâdan Nâzırzâde'nin halka-i tedrîsâtında tekml-i ulûm eyleyip meslek-i kuzâta sülûk ile Şâm-ı Şerîf ve Mısru'l-Kâhire mevleviyetleriyle tekrîm edilmişlerdir.

Kâhire'de irfâniyât şâhikalarından geçen sabâh-ı feyz-bârın âlûde-i aşk u hicrân nefehât-ı mâneviyesinden cezb etdiği mukaddemât-ı ilhâmât ile:

Seher vaktin ne bilsün huftegân-ı pister-i gaflet

Füyûzât-ı sabâhı haste-i hicrân olandan sor

bedîa-i latifesinin ifâde etdiği hakîkatin hastası olmuşlardı. Berâ-yı tedâvi-i mânevî Seyyid Muhammed Merdâşî'nin ser-âmedân-ı ashâbından Şeyh Kerîmüddîn-i Halvetî'nin bezmgâh-ı mâneviyâtına şitâbân olarak adese-i aşk u zühd ile tasavvufun ummân-ı musaffâsını rûhen rû'yete muvaffak olabilmişlerdi. O zamân derûnî bir ataş-ı hakikatle hakâyıkı anlamak için Perverdigâr-ı kâ'inâtın bahşetdiği isti'dâd-ı fevkalâdeleri cûş u hurûşa gelmişti.

Zâten Mısır, pek çok urefâ-yı İslâm'a cevelângâh olması ve hıttâ-i mübârekeye kurbiyeti dolayısıyla bir karârgâh-ı mütefekkirin idi. Hattâ o zamânlar bile Eflâtûn'un İskenderiye medrese-i felsefiyyesi harâbelerinden, sütunlarından o dâr-ı irfânın an'anâtı büsbütün mahvolmamış, okunuyor ve işitiliyordu. Esâsen hakîkati idrâke müsâid olan bir dimâğ, bir rûh, cemâdâtın bile cezb-i mâneviyât edebilir. İşte Hazret-i Hüdâyî'de bu keşf-i hakâyık ve dekâyık nûrları, çerâğları uyanmışdı. Şeyh Kerîmüddîn-i Halvetî delâletiyle Kâdiriyye, Şâzeliyye, Çeştiyye, Arûsiyye⁵⁰ ve sâ'ire gibi turuk-ı irfâniyenin mâneviyyâtından da haberdâr ve hissemend olmuşlardı.

Avdetlerinde Bursa'da Ferhâdiye Medresesi'ne müderris olarak bu sırada bir îşâret ve dâvet-i rûhiyye ile meşâhîr-i meşâyih-ı Halvetiyye'den Şeyh Üftâde^[2] Hazretlerine ahz-ı füyûzât ederek kâfile-i urefâya iltihâk etmişlerdir. 980 [M 1572-73] yâhûd 984 [M 1576-77]. Bu sıralarda şeyh-i 'âlî-tebârları Hazret-i Üftâde, irtihâl-i dâr-ı bekâ buyurdıkları cihetle bir müddet Sivrihisâr'da ikâmetden sonra yine Dersâdet'e gelerek Üskûdar'da Mehmed Paşa Câmii kurbunda mücâhedât ile dem-güzâr olmuşlar ve 1003 [M 1595]⁵¹ târihlerinde⁵² nâm-ı 'âlîlerine mensûb olan dergâh-ı şerîfi binâ etmişlerdir.

Tasavvuf, kâl ile değil hâl ile zevkî, rûhânî ve aynı zamânda da vicdânîdir. Şu hâlde havâss-ı rûhâniye ile münkeşif olacak bir hâlet-i mâneviyedir. Binâen aleyh hakkıyla mutasavvıf olabilmek için en ziyâde hassâs olmak icâb eder. Bununla berâber mütefekkir olmak da lâzımdır. Maamâfih kesbî olamaz, nesebî de ola[ma]z herhâlde:

“Elde isti'dâd olunca kâr kendin gösterir”

mazmûnunca isti'dâd, daha doğrusu tevfiikât ve tecelliyât şartdır. Binâen aleyh fazla-i hassâsiyet meyl-i şâiriyyeti tevliid edeceğinden bi'l-umûm sûfiye ve mutasavvife şâirdirler. Fakat hepsinde bir heyecân-ı aşk görülemez. Bâzıları hisseder fakat ihşâs edemez. Zâten maddî bir nokta-i nazara mehdûf olmayan âsâr-ı sûfiyye ve

⁴⁸ Bu kelime makalenin aslında “istihsâlâ” şeklinde yazılmıştır.

⁴⁹ Bu kelime “urefânın” şeklinde de okunup yazılabilir.

[1][1] İsm-i 'âlîleri Aziz Mahmûd, mahlasları Hüdâyî, pederleri Fazlullah, büyük pederleri de Mahmûd Efendi'dir.

⁵⁰ Makalenin aslında bu isimden sonra Şâzeliyye tekrar edilmiştir. Biz bu mükerrer adı giderdik.

[2][2] Silsile-i tarikatleri Şeyh Üftâde, Hızır Dede, Hacı Bayram Velî hazarâtıyla Şeyh Hamîd-i Aksarâyî'ye muntehî olur.

⁵¹ Makalede Aziz Mahmud Hüdâyî tekkesinin H 1007 (M 1598-99) yılında bina edildiği belirtilmişse de bunun yanlış olduğu anlaşılmalıdır. Söz konusu dergâhın inşâsı H 1003 (M 1595)'de tamamlanmıştır (Tanman, 1991, s. 340).

⁵² Bu kelime metinde sehven “târihlerinden” şeklinde yazılmıştır.

mutasavvife, târîh-i edebiyât-ı Osmâniyemizde en parlak sahâ'ifi teşkil eder ki az çok onlarda bir hâssa-i şahsiyet mer'î olmakla pâyende olurlar.

Hazret-i Hüdâyî'nin:

Hudâ'ya hamd minnet evvel ü âhir

Ki oldur zâhir ü bâtında zâhir

Zuhûrî perde olmuşdur zuhûra

Gözi olan delîl ister mi nûra ilh.

mukaddime-i tevhîdiyyesi, nazariyât-ı sûfiyye ile eşkâl-i nazma bürünmüşdür. Sâde, açık bir tevhîdden ibâretidir.

Fakat:

Gördünse cânân illerin Bülbül haber virgil bize

Kokdunsa yârin güllerin Bülbül haber virgil bize

Feryâd idersin rûz ü şeb Bu derdüne n'oldı sebep

Güliden ne eylersin taleb Bülbül haber virgil bize

Aşkıyla sermest olduğun Güliden nice bûy aldığın

Anda ne hâlet bulduğun Bülbül haber virgil bize

Güliden dikenden bendi kes Allah bes bâkî heves

Uşşâka olup dest-res Bülbül haber virgil bize

Pervâne-veş yak bâl ü per Tâ kalmaya senden eser

Vuslatda kalmazsan eger Bülbül haber virgil bize

Yok eyleyüp hep varını Buldun mu sende⁵³ yârin

Keşf eyleyüp esrârını Bülbül haber virgil bize ilh.

manzûmesi, tasavvufî bir gâye üzerine binâ edilmekle berâber, oldukça sarîh bir eser-i hassâsiyettir. Zâten bir şâiri ne ziyâde meşgûl eden muhî-i mer'isindeki mevcûdâtın mâverâsında müstetir inceliklerdir ki bunu görmek, hissetmek kadar rûhiyyet-i şâiri mest eden bir şey yoktur. İşte Hazret-i Hüdâyî de bahârın şûh bir bülbülünden bir hakîkati işitiyor, hissediyor; ne kadar latîf ve sâde olarak bize nazmediyor:

Dost ile itdiğün ahdi unutm

Gel gönül dost illerine gidelüm

Sakın bu vîrân evde vatan tutma

Gel gönül dost illerine gidelüm

Kudretimüz yetdügünce eşelüm

Pervâz idüp yüce iller aşalum

Senünle dost illerine düşelüm

Gel gönül dost illerine gidelüm ilh.

Bu manzûmede de bir rûh-ı âşinâî ve tekerrürler vardır. Fakat şikeste, mücerred bir rûhiyyetin feryâdkâr mahsûlüdür. “Dost ili”nden murâd, visâlgâh-ı hakîkî değil midir? Bunu bir Osmânî rûhuyla, şivesiyle, letâfetle söylüyor. Meselâ:

Sakın bu vîrân evde vatan tutma

mısrâyla kâ'inâtın fânî olduğuna işâret ediyor. Acebâ fânî değil midir? Evet:

فانیست جهان دراو وفا نیست

باقی همه اوست جمله فانیست⁵⁴

Maamâfih bülbülünden, güliden, pervânededen, dost ilinden, hep alâyıktan tecerrüd edince:

N'eyle[ye]yim dünyâyı Bana Allâh'ım gerek

Gerekmez mâsivâyı Bana sultânım gerek

Ehl-i dünyâ dünyâda Ehl-i ukbâ ukbâda

Her biri bir sevdâda Bana Allâh'ım gerek ilh.

redifli tevhîd-i hecâsinde gâye-i kudsîsini bütün sarâhatiyle söylüyor. Sûfiyye demek mütefekkirin demektir.

Fakat onlar mevcûdâtın, o Cemâl-i Mutlak yâni vahdet-i vücûdu, daha açığı Bâkî-i Mutlakı tefekkür ederler.

Bu da arz etdiğim gibi neş'e ile, neşve ile, zevk ile kâ'imdir. Bu zevki, neşveyi, neş'eyi ta'rîf edemeyiz. Çünkü⁵⁵ ⁵⁵ لم يُعرف Binâen aleyh bu zevki tatmak için Cenâb-ı Pîr'in *Mesnevî*-i kudsîlerindeki:

⁵³ Bu kelime “sen de” şeklinde de okunup yazılabilir. Biz “Kendini bilen Rabbini bilir” sözüne işâret edilmiş olabileceğini düşünerek onu “sende” biçiminde okuyup yazmayı tercih ettik.

⁵⁴ “Dünya fânîdir. Onda vefâ yoktur. Ebedî kalıcı daima O'dur. Her şey fânîdir.”

⁵⁵ “Tatmayan bilmez.”

گر تو سنگ و صخره و مرمر شوی
چون بصاحب دل رسی گوهر شوی⁵⁶

berceste-i garrâsına vukûf ile bir sâhib-i dil ve kemâl olanlara mülâkî olmak ve onlarla teşerrûf ve tefeyyüz etmek şarttır. “Mürşid-i kâmil” demek de budur. Urefâdan bir zât:

“Ne bilsün nefisine mahkûm olan ahkâm-ı tevhîdi
Bu sırr-ı vahdeti sen aşinâ-yı cân olandan sor

Bulur gavnâs-ı mânâ bahr-i dilde çok güher ammâ
O dür-i cevher-i cânı dili ummân olandan sor”

diyor. Demek ki her şeyi ehliinden sormak lâzımdır. Husûsiyle bir nâ-suhanverden edebiyât sormak ne kadar garîb olursa, bir câhilden, mukallid sūfiden hakâyık ve dekâyık su’âl de o derece garîb ve mugâlata-âlûd olur. Yâni:

“Rumûz-ı aşkı iklîm-i dile sultân olandan sor”

müfâdıncâ ehliinden sorulmalıdır. O zaman “insân-ı kâmil” tecelliyâtı zuhûra gelir. Fakat asıl müteessir olduğumuz cihet, bugün erbâb-ı kemâlin meslek-i sūfiyyede bulunamamasıdır. Hâlbuki sūfiyye ve mutasavvifinin vâris-i irfâniyât ve kemâlâtı olan zevât-ı kirâmı ayne’l-yakîn görmek isterdik. O kemâlât başka şekillere girerek âharın eline geçmiştir. Maamâfih Sâdi-i Şirâzi’nin söylediği gibi:

هر بی‌شبه گمان میر که خالیست
شاید که پلنگ خفته باشد⁵⁷

tesellisi mâkes-i feryâdımız oluyor da onun için biraz sükût ediyoruz.

Hazret-i Hüdâyî’nin eserlerinde devrinin sükûn-ı muvakkatini de hissederiz. Her ne kadar sūfiyyeden iseler de yine buldukları zamânın âhengini mümkün mertebe hissetmeleri icâb eder. Çünkü her şâir kâ’inât-ı mer’îyesinden mütehassis olur. Bir emr-i tabîidir. Misâllerini ikinci makâlemde izâh edeceğim.

Sabâh gazetesi, 3 Haziran 1330 (16 Haziran 1914), nr. 8889, s. 3.

ŞEYH AZİZ MAHMÛD HÛDÂYÎ

-2-

Bundan evvelki makâlemde “Her şâir kâ’inât-ı mer’îyesinden mütehassis olur” demişdim. Bu telakkî bir emr-i i’tibârî değil tabîidir. Nef’î’yi o derece cûş u hurûşa getiren, kasîdelerinden, eserlerinden şiddet hissettiren, tabîatına hâkim muhîti olduğu gibi Hazret-i Hüdâyî’yi -bir gâye-i mânevî tâkîb etmekle berâber- sâkin gösteren yine mensûb olduğu devirdir. Muâsırlarından Nazîm⁵⁸ heyecân-ı şâiriyeti yalnız atebe-i celîle-i Peygamberîye yazdığı kasîdelerinde hissetmiştir. Meselâ:

Girândır çeşm ü dilde hâb-ı gaflet yâ Resûlallah

Meger bîdâr ide subh-ı hidâyet yâ Resûlallah

matla’lı kasîde-i tavîlesinde şâirin bütün şahsiyetini makta’ beyti cem’ eder:

Günehkârım günehkârım günehkârım Nazîm-âsâ

Şefâat kıl şefâat kıl şefâat yâ Resûlallah

Demek ki târîh-i Osmânîdeki edvârın rûhiyetini, tâkîb edilen gâyenin envâi i’tibârîyle şâirler naklediyorlar.

Tasavvufda “mebde”, “neş’et-i asliyye”yi bir “devre-i sūfiyye” ile gösteren Hazret-i Hüdâyî’nin:

Ezelden aşk ile biz yana geldik⁵⁹

Hakikat şem’ine pervâne geldik

Tenezzül eyleyüp vahdet ilinden

Bu kesret âlemin seyrâna geldik

Geçüp fermân ile bunca avâlim

Gezerken âlem-i insâna geldik

Fenâ buldı vücûd-ı⁶⁰ fâni mutlak

Bırakdık katreyi⁶¹ ummâna geldik

⁵⁶ “Katı taş ve mermer bile olsan, gönül sahibine erişirsen cevher olursun.” (Mevlânâ, 1995, c. I, s. 57).

⁵⁷ “Sen her ormanı boş zannetme; belki de bir kaplan uyumaktadır.” (Sadî, 1991, s. 24).

⁵⁸ Nazîm (öl. 1139/1727), 17. asrın ikinci ve 18. asrın ilk yarısında yaşamıştır; Aziz Mahmud Hüdâyî’nin çağdaşı değildir.

⁵⁹ Bu mısra, makalede “Ezelden biz aşk ile yana geldik”, H 1340 (M 1921-22) yılında Matbaa-i Bahriye’de Arap harfleriyle basılmış *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*’de ise “Ezelden aşk ile biz yana geldik” (s. 89) şeklindedir. Biz anılan mısramın divandaki kaydını tercih ettik.

⁶⁰ Bu kelime, makalede “vücûdî” şeklinde yazılmıştır. Ancak mana gereğince tamlama yapılması lazımdır. Anılan kelime, *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*’de de “vücûd-ı” biçimindedir.

⁶¹ Bu kelime yazıda “katre-i” şeklindedir. Biz onu, *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*’deki kaydı da göz önünde tutarak “katreyi” biçiminde düzelttik.

redifli manzûme-i ârifâneleri felsefî bir nazar-ı tahlîlden geçmiş bedâyi'-i 'âfîlerinden bulunduğu gibi:

Geçüp âhir bu kesret âleminden

Hüdâyî halvet-i sultâna geldik

maktayıyla da bunca uşşâkın netice-i âh ü zârı, perestişkâr-ı iştîyâkâtı olan bâb-ı saâdet-me'âb-ı Risâlet-penâhiye işâret ediyor. O makâm-ı muallâ ki bi'l-cümle fukarâ, urefâ, fuzalânın karârgâh-ı rûhiyetleri değil midir? İşte:

Kudûmün rahmet ü zevk u safâdır yâ Resûlallah

Zuhûrun derd-i uşşâka devâdır yâ Resûlallah

matla'lı kasîdelerinden de rû-nümâdır. İkinci mısra'daki, "zuhûrun" yerine "tulû'un" kelimesi alınsa imiş, şeref-i Risâlet-penâhî ile daha mütenâsib olurdu. Çünkü mânevî bir lisândan, mânevî bir idrâkden zuhûr gibi cemâdâta ve sâ'ireye münhasır olan bir kelimenin istihdâmı, insicâm-ı kasîdeye bizce hâlel îrâs eder. Edebiyâtda hiçbir zamân esâs şekilden, şekil esâsdan ayrılamaz. İşte bu gibi kelime hatâlarından, fikrî adem-i insicâmdan muarrâ ve ra'nâ bir eser varsa, o da Hazret-i Mevlânâ'nın âsâr-ı umûmiyeleridir. Hissin âhengiyle kelimelerin kendilerine mahsûs olan âhenkleri, o derece imtizâc ile yek-⁶²rûh olmuştur ki maânî-i bâtnâsına dikkat edilmeden eserin rûhu derhâl bütün belâgat ve safvetiyle tecellî eder.

Maamâfih urefâ cezbe ve istiğrâk âlemlerinde, neşvelerinde dünyâ ile münâsebetdâr olan kelimelere ehemmiyet vermezler. Bu sebepten zuhûr da hoşdur, tulû' da hoşdur. Zâten söyleten nedir? Aşk değil midir? Aşk, a'yân-ı basîretin bütün avâlim ve hakâyika açılması, ervâhın cemâdâtdan tecerrüdüyle semâ-yı bi-pâyân-ı mânevîyâtda, avâlim-i nûrânîyâtda tayerân etmesidir. Tabîi bu da mecâzî ve hakîkî olmak üzere iki kısma münkasimdir. Mecâziler garâmiyyâtı, hakîkiler ilâhiyâtı gâye ittihâz ederler. Rûhların önündeki perde-i inhisâf mübeddel-i inkişâf olursa hassâsiyet tecellî eder ki bu tecellî hakîkate insanları îsâl eden en doğru yollardan ise de bâzı sûfiyye ve mutasavvife indinde mâkûlât kadar gayr-ı makbûl olur. Çünkü onlar hakâyıkı büsbütün başka sûretlerle "keşif" ederler. O keşif yalnız "ilhâm" tarîkiyle tevârüd eder. Saydığım neşveler, neş'eler o tevârüd demlerinde, tecelliyât-ı ezeliyenin in'ikâs dakîkalarında hâsıl olur:

Tıynet-i Âdem'de konmasa eger sevdâ-yı aşk

Cenneti bir dâne satmazdı ol dâna-yı aşk

Kenz-i mahfiden zuhûra geldi eşyâ lâ-cerem

Bâd-ı hubb ile temevvüc itdi çün deryâ-yı aşk

Tâlib-i didâr olup ayılmaya tâ haşre dek

Kim ki nûş ide ezel bezminde ger sahbâ-yı aşk

Aşk [ü] müşğ⁶³ olmaz nihân anı bilür halk-ı cihân

Âşık-ı bîçâreye mümkün midür ihfâ-yı aşk

Bülbülün hâlin bilenler gûş iderler nâlesin

Bir gül-i bi-hâr içündür bunca hûy ü hây-ı aşk

Aşk-ı Şîrîn oldu feryâdına Ferhâd'ın sebep

Çün nice dâna-yı Mecnûn eyledi Leylâ-yı aşk

Ey Hüdâyî hâlet-i aşkı ne bilsün her meges

Kulle-i Kâf-ı hakîkat murgıdır ankâ-yı aşk

Bu aşk, bir aşk-ı hakîkidir. Zâten câm-ı hakîkatden mest olanlar hiçbir zaman mecâza meyletmezler. İşte Hazret-i Hüdâyî de aşkın bütün heyecânâtını hissederek o hislerle mütehasis olmuştur. Ekâbir-i sûfiyyeden Eşrefzâde Rûmî Hazretlerini:

"Benüm ol dâ'imü'l-bâkî göründüm sûretâ insân"

dedirten aşkı, mecâzî telakkî edip de zâhirî mânâ verecek olursak yanılırız. -İleride müşârün ileyh hakkında da bir makâlem vardır.-

Âşıkın maksûdı ol mahbûb-ı bihemtâ imiş

Himmeti gâyet bülend ü matlebi bâlâ imiş

Kâf u nûn iklimi⁶⁴ ankâsın şikâr itse n'ola

Rûh-ı ârif⁶⁵ şâhbâz-ı Kâf-ı istiğnâ imiş

⁶² Bu kelime, asıl metinde sehven "pek" şeklinde çıkmıştır.

⁶³ "Aşkla müşk gizlenemez" atasözüne göre aşk koku gibidir, gizlenemez. Anılan kelime metinde sehven مشق (meşk) şeklinde yazılmıştır.

⁶⁴ Bu kelime, makalede "iklîmin", *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*'de (s. 83) ise "iklîmi" şeklindedir. Biz, *Hüdâyî Divânı*'ndaki kaydı tercih ettik.

Nûr-ı pâk-i Hakk'ı hakkıyla şühûd it ey gönül
Bunda yârin görmeyen yarın dahi a'mâ imiş⁶⁶

Gayra bakmaz dâ'imâ sırrı⁶⁷ serâyın pâk ider
Sâdıknın zîrâ murâdı Hazret-i Mevlâ imiş

Kâbe kavseyini geçüp iriş serây-ı vahdete
Sırr-ı ev ednâ⁶⁸ Hüdâyî cümleden a'lâ imiş
matla'ındaki mahbûbdan maksad, hüsn-i mutlak yâni cemâl-i mutlakdır. Yoksa mânâ-yı zâhiresi hiç değildir. Biraz evvel arz etdiğim gibi esâsen âsâr-ı sûfiyyede maânî-i zâhireye bakılacak olursa aldanırız. Çünkü zâhir olan şeyler mükevvenât ve cemâdâtır. Bunlar ise fânîdir. Binâ'en aleyh sûfiyyece maksad fânî değil Bâkî-i Mutlakdır. Bu sebeben onlar zâhire ehemmiyet vermezler; meslekleri her şeyin bâtını, hakîkatidir. Bâzı kûtehbînân-ı ümmet, sûfiyye ve mutasavvifeye türlü türlü isnâdâta bulunurlar ki neş'e-i bâtını anlayamadıklarından mütevellid bir cehl, bir zulmetdir. Nitekim tevârih-i sûfiyyede bu cehlin pek çok tahrîbâtını, zulümlerini görüp de ağlamamak kâbil değildir. ^[1] İşte Hazret-i Azîz'in matlûbları da "sırr-ı ev ednâ"ya âgâh olmaktadır:

Mevlâm senin âşıkların Devrân iderler Hû ile
Yolunda[ki] sâdıkların Cevlân iderler Hû ile

Aşkın şarâbından içüp Fânî alâyıktan geçüp
Vaslın hevâsından uçup Seyrân ederler Hû ile

Arzûlayıp dost illerin Kokmağa mânâ güllerin
Açup muhabbet yolların Meydân iderler Hû ile

Bülbül gibi aşk bâğına Kim düşe şevk ırmağına
Derd ü muhabbet⁶⁹ dâğına Dermân iderler Hû ile

Gör bülbülün sevdâsını Gül şevkine gavgâsını
Silüp⁷⁰ gönüller pâsını Handân iderler Hû ile

Güller tutar elde varak Bülbüller okurlar sebak
Her şeyde görüp nûr-ı Hak İz'ân iderler Hû ile ilh.

Bu manzûme de yine tasavvuf gâyesine doğru yazılmışdır. Meselâ "aşkın şarâbından" terkîbini mânâ-yı zâhiresine haml edemeyiz. Çünkü:

"Mecâza meyleder mi mest olan câm-ı hakîkatden"

müfâdıncı o şarâb-ı aşk, câm-ı hakîkate işâretidir. Sûfiyye her şeyden geçmiş, makâmât-ı akl ü irfâna suûd etmiş eâzımdır. Şevâ'ibden dâ'imâ muarrâdır. Çünkü nûrâniyete münkalib olmuşlardır.

Serd etdiğim misâl ve tafsîlâtından müstebândır ki sûfiyye ve mutasavvife, bâdî-i emirde halkı alâ'ik-i maddiyâtdan tecrid ile avâlim-i mâneviyâta sevk etmişdir. Vâkiâ ne mâneviyâtsiz ve ne de maddiyâtsiz imrâr-ı hayât gayr-i mümkündür. Fakat sûfiyyenin ibtidâ'î bir hâlde bulunan halkımız üzerindeki te'sîrâtı her hâlde pek çok fevâ'idî intâc etmiş ve ahlâkiyât ve vicdâniyât üzerinde büyük büyük hizmetlerini vücûda getirmiştir.

Bidâyet-i teşekkülât-ı Osmâniyyeden beri hâdisât-ı hâriciyye ve gavâ'il-i dâhiliyyenin müteselsil bir sûrette imtidâdı, insanları mübâreze-i maddiye içinde bırakmışdır. O insanlar rûhen bir tasfiyeye, inzivâyâya, kemâlât-ı mâneviyyeye muhtâc idiler. Çünkü maddiyât ile bütün dimâğlar yorulmuş, mâneviyâta şitâb ihtiyâcı rû-nümün olmuşdu ki bu hizmeti ber-vech-i mârûz, sûfiyye ve mutasavvife gerek lisânen ve gerek âsâren ve gerek şî'ren

⁶⁵ Bu kelime, makalede "âşık", *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*'de (s. 83) ise "ârif" şeklindedir. Biz bu iki farklı kayıttan *Hüdâyî Dîvânî*'nda olanını tercih ettik.

⁶⁶ Bu mısradâ, şu mealdeki âyetin hatırlatıldığı söylenebilir: "Bu dünyada kör olan ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırıştır" (Kur'an, İsrâ, 17/72).

⁶⁷ Bu kelime, makalede "sırrı", *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*'de (s. 83) ise "sır" şeklindedir. Biz, *Hüdâyî Dîvânî*'ndaki kaydı tercih ettik.

⁶⁸ Bu beyitte şu mealdeki âyete işâret edildiği anlaşılmaktadır: "İki yay arası kadar, hatta daha yakın oldu" (Kur'an, Necm, 53/9).

^{[1][1]} İntişârı kuvve-i karîbeye gelen bir eserim bu gibi mebâhisi bütün dekâyıkıyla ihtivâ edeceğinden kârîlerime şimdiden beyân-ı mâlûmâtı muvâfik-ı hâl gördüm.

⁶⁹ Bu kelime, makalede "muhabbet", *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*'de (s. 119) ise "mihnet" şeklindedir. Biz şiirde kullanılan ölçüyü göz önünde tutarak yazıdaki kaydı tercih ettik.

⁷⁰ Bu kelime, makalede "Açup", *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*'de (s. 119) ise "Silüp" şeklindedir. Biz *Hüdâyî Dîvânî*'ndaki kaydı tercih ettik.

ifâ etmiştir. Muhtelif zamânlarda söylediğim gibi tasavvuf bugünkü şekl-i garîbi değildir. Büsbütün değişmiştir. Çünkü esâs, yâni⁷¹ halka hakâyık ve dekâyıkı 72 *على قدر عقولهم* müfâdınca tâlim ve tefhîmdir. Bu cihet bırakılmış da fer'iyâtda kalınmıştır. Şimdiki tekâyâ ıslâh edilirse lâ-yuad ve feyyâz istifâdelerin zuhûra geleceği bence bedihîdir.

Hazret-i Hüdâyî, Sultân Ahmed-i Evvel Hazretlerinin de şeyhi idi. Pâdişâh üzerinde pek çok te'sirâtı vardı. Zâten sarây cevârî-i ecânbın galebesinden dolayı o Osmânlılara hâs olan sâfiyetini bizzarûre tebdil etmişti. Bu sebebden pâdişâh hazretleri bir ihtiyâc-ı mânevî [ve] rûhî ile şeyh-i müşârün-ileyhe mürtebit olmuşlardı. Hazret-i Hüdâyî pâdişâhı hakkıyla dâ'ire-i irşâda çekmişlerdi. Hattâ:

Nasihatdur selâtîn ü mülûke
Hemân ancak degül ehl-i sülûke

Hakk'a tâat ide halka adâlet
İki cânib bile ola riâyet

Adâlet bâ'is-i kurb-ı Hudâ'dur

Nitekim zulm iden Hak'dan cüdâdur ilh.

manzûmesiyle her zamân adâleti tavsiye ile şîme-i sûfiyyeyi izhâr etmişlerdir. *Mektûbât-ı Hüdâyî*, pâdişâh hazretlerine ve sâ'ireye yazılmış mektûblardan ibâretidir. Tedkîk etdim, her sahîfesinde adâleti iltizâmın meziyyât-ı mâneviyyeden bulunduğunu dekâyıkıyla yazmışlardır. Pek çok müridânı vardı. Hikâyât-ı meşhûredendir ki pâdişâh hazretleri müşârün ileyhe pek çok hedâyâ göndermişler, kabûl etmemiş. Bunun üzerine aynı asır meşâhîr-i ricâlden Şeyh Abdülmecîd-i Sivâsî⁷³ Hazretlerine hedâyânın adem-i kabûlünü söylediklerinde, şeyh-i müşârün-ileyh cevâben “Hüdâyî bir ankâdır. O hediyeler, mâsivâ ile memlû lâşedir; ankâ, lâşeye tenezzül eder mi?” demişler. Bir müddet sonra yine bir mikdâr hedâyâ Şeyh Abdülmecîd-i Sivâsî'ye gönderilmiş, icâbât-ı tecellî makbûl olmuş. Bu defâ bu hâli pâdişâh, Hazret-i Hüdâyî'den sorunca cevâben “Şeyh Sivâsî bir bahirdir. Çirkâb-ı mâsivâ ile o bahr mülevves olmaz” buyurmuşlardır. Bir gazelinin⁷⁴ daha yazıp makâleme hâtîme veriyorum:

Hâzin-i esrâr-ı lâhût ol ki sultânlık budur
Kenz-i lâ-yefnâyâ mâlik ol begüm hânlık budur

Tavk-ı tâat bağlayup ifrît-i nefsin boynuna
Âsaf-ı akla riâyet kıl Süleymânlık budur

Kalb-i âdem mazhar-ı envâr-ı Hakk olduğuna
Secde-i şükr eylemezsen ayn-ı şeytânlık budur

Sidre-i irfân-ı Hakk'ın müntehâsın bulmağa
Âlem⁷⁵-i vahdetde cevân et ki insânlık budur

Kâbe kavseyin'in Hüdâyî fehm idüp⁷⁶ cem'iyetin

Vâsıl ol sırr-ı ev ednâyâ⁷⁷ müselmânlık budur

İnsanlığın, kemâlâtın icâbâtını gösteren bu manzûme-i ârifâneleri da şâyeste-i tebcil ve âzâde-i tefsîrdir.

Tarîkat-ı Celvetiyyenin pîşvâsıdır. *Vâkıât-ı Hüdâyî*, *Tecelliyât-ı Hüdâyî*, *Mektûbât-ı Hüdâyî*, *Nefâ'isü'l-mecâlis*, *Hulâsatü'l-ahbâr*, *Tarîkat-ı Muhammediyye*, *Tarîkatnâme* namlarıyla ve daha pek çok âsâr-ı 'aliyyeleri vardır. Dîvânları matbû'dur.

ترك دنيا ايله دى محمود افندى گوچدى آه

(Terk-i dünyâ eyledi Mahmûd Efendi göçdi âh)

mısrâından müstebân olduğu üzere 1038 [M 1628] târihinde murg-ı rûhu sükûngâh-ı hakîkate pervâz eyleyip Üsküdar'daki dergâh-ı 'âlilerindeki türbeye defnedilmişlerdir. Ziyâretgâh-ı avâm ve havâsıdır.

⁷¹ Bu kelimenin aslının “mânâ” olduğunu, dizgici yanlışlığından dolayı “yâni” şeklinde çıktığını tahmin ediyoruz.

⁷² “İnsanlara akılları miktarınca söz söyleyin.” (Hadis âlimleri bu hadisin senedinin zayıf olduğunu belirtir). (İnsanların seviyelerine göre davranmayı tavsiye eden başka bir rivayet: Ebû Dâvud, “Edeb”, 20).

⁷³ Makalede “Şeyh Şemsî-i Sivâsî” şeklinde belirtilen bu isim, Abdülmecîd-i Sivâsî olmalıdır (Hüseyn Vassâf, c. III, s. 257). Hadise, muhtemelen hafıza yanılması yüzünden Şemsî-i Sivâsî ile alâkâlı olarak anlatılmıştır.

⁷⁴ Bu şiir, Hüdâyî'nin matbu divânında bildirildiği gibi, “Muhibbî” mahlasıyla yazdığı şiirler hacimli bir divan teşkil eden “Kânûnî Sultân Süleymân Hân Hazretlerine nazîredir.” (Ceyhan, 2010, s. 44-45).

⁷⁵ Bu kelime, makalede “İlm-i” şeklinde çıkmıştır. Biz onu Hüdâyî Divânına göre (*Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*, 1340, s. 69) “Âlem-i” biçiminde düzelttik

⁷⁶ Bu kelime, makalede “eyleyüp” şeklinde yazılmıştır. Biz Hüdâyî Divânı'nı ve aruz kalıbını göz önünde bulundurarak onu “idüp” şeklinde düzelttik.

⁷⁷ Bu ibare, makalede “Sırr-ı ev ednâyâ vâsıl ol” şeklindedir. Biz divandaki kaydı tercih ettik.

Sabah gazetesi, 9 Haziran 1330 (22 Haziran 1914), nr. 8895, s. 3.

FÂİK REŞÂD BEY^[1]

Teceddüde doğru bir gâye ile mâzîsinden uzaklaşmakla inkılâb-ı edebî ihzârına, ibdâ'ına çalışan bir devr-i edebî görülür ki Şinâsî mekteb-i edebîni âgûş-ı feyzinde yaşatmış ve târîh-i edebiyâtımızda son devr-i edebî addedilmiştir. İşte o mekteb-i edebîni en muhafazakâr erkânından, en zî-hayât muakkıblerinden bir uzvu da müşârûn ileyh idi. Ufûlünü gazetelerde görünce Şeyh Gâlib'in:

“Dem-be-dem eflâke çıkısın âhlar feryâdlar”

berceste bilâ-ihyâr dudakları[m]dan 78 dökülerek tercümân-ı hissiyâtım oldu. Üstâd Ekrem'in ufûlünden mütehasıl yaralar değerli, halûk⁷⁹ bir uzvun daha elem-i gaybübetiyle tazelendi. Zâten gidenlerin yerleri boş kalıyor. En elim bir felâket de budur. Fâik Reşâd Bey merhûm o mekteb-i edebîni üslûbunu, an'anât-ı bedâiyî'ni hâmil bir yâdigârı idi. Hüsn-i ahlâkı, safvet-i efkârı mezziyât-ı mahsûsasından idi. Hatta bir iki sene evvel kaba bir tecâvüze mârûz kalmış⁸⁰; hilmiyyeti, safveti, terbiyesi icâbâtı olarak sükût ile mukâbeled bulunmuşdur. Meşhûr meseldir, tesâdüm-i efkârdan bevârik-ı hakikat doğar 81 ki insânlar mekârim, mehâsin, mehâlât i'tibârıyla bu hakikate muhtâcdır. Lâkin edebiyât ser-nâme-i bülendi tahtında vukû' bulacak her türlü münâkaşât ve intikâdâtın edeb ve nezâketden hârice çıkması bi't-tabî' doğru bir şey olamaz. Binâen aleyh müsinn olanlara hürmetin elbet bir hikmete müstenid bulunduğunu da piş-i iz'âna, im'âna almak icâb eder.

Ulemâ-yı İslâmiyyeden meşhûr *Tefsîr-i Kebîr* sâhibi Fahreddîn-i Râzî bir gün esnâ-yı tadrîsde ağlamağa başlayınca şâkirdânı esbâbını istizâh etmişler. Fahreddîn-i Râzî, “Bu zamâna kadar doğru bildiğim ve sahîh olarak bi't-telakkî hüküm ve amel etdiğim bir mes'elenin bu def'a hatâ olduğunu anladım, sıhhatini bulduğum hâlde yine kendimi zabtedemiyorum” cevâbına karşı şâkirdânı izhâr-ı hayret ederek “Mâdâm ki sıhhat-i mes'eleye dest-res oldunuz, ağlamağa lüzûm var mıdır?” istizâh-ı mükerrerine “Evet, ile'l-ebed ağlamağa, ye'se hakkım vardır. Çünkü doğru bulduğum mes'elenin bir müddet sonra yine hatâ olmadığı mâlûm mudur!” cevâbını vermişdir. Şununla da sâbit oluyor ki ilm ü irfân ve kemâlât-ı beşeriyye, sinlerin terakkîsiyle mebsûten mütênâsib oluyor.

Binâen aleyh, Fâik Reşâd Bey merhûm zaman görmüş, devir sürmüş, hayâtını tâ dem-i ihtizârına kadar tettebbu' ve mütâleâta hasretmiş, tabî pek çok hatâları da tecrübelerle, tashihlerle ikmâl eylemiştir.

Mezziyât-ı ilmiyyesinden birisi de lisân-ı Osmâniye olan vukûfudur. Evâ'il-i hayâtında mükemmel bir sûrette Arabî ve Fârisî tahsîl ederek Muallim Nâcî medrese-i lisâniyesinin en mühim erkânından olarak tanınmışdı.

“Lugat-ı fasîhden efdaldır galat-ı meşhûr”

diyenlere karşı pek şiddetli mukâbeleler gösterir; lisânın, edebiyâtın, fesâhat ve belâgatını muhafaza ve tasarrufa ciddiden ihtimâm ederdi. İşte o ihtimâm, edebiyât-ı Osmâniyedeki vukûf ve ihâtasını kuvvetlendirmiş ve târîh-i edebiyâtı idrâk ettirmişdir. Bence de öyledir. Osmânî edebiyâtını, târîh-i edebiyâtını idrâk etmek, hissetmek evvelen Arabî ve Fârisînin lâyıklı bir tahsiline, sâniyen o idrâkin tenevvür ve inkişâfı için elsine-i sâ'ire tahsiline hiç olmazsa nazariyât-ı cedîdeye vâkıf olabilecek bir derecede Fransızca bilmeğe vâbestedir.

Târîf eylediğim mezâyâyı hâmil muhterem bir zâtı irâ'e ile iftîhâr ederim. O da üstâd-ı muhterem Rızâ Tefvîk Beyefendi'dir. Târîh-i edebiyâtı başka sûretlerle tedkik eden Şehâbeddîn Süleymân ve Köprülüzâde Fuad Beylerin de şahıslarına mahsûs kıymet ve mezâyâlarını da zikredebilirim. Edebiyâtı ve târîhi anlamak için lisâna ne derece lüzûm varsa târîhe, fûnûn-ı sâ'ireye vukûfun, tasarrufun derece-i lüzûmu da müstâğnî-i îzâhdır. Bir müdakkikde daha başka havâssın da lüzûmu inkâr olunamaz. Ez-cümle hassâs olmak, nüfûz-ı nazar sâhibi bulunmak, zamân görmek oldukça vâzih bir vaziyet-i ictimâiyyeye mâlik olmak, az çok diyâr-be-diyâr gezmek şerâ'it-i mühimmedendir.

^[1] Zilhicce 1267 [M Eylül/ Ekim 1851] târihinde büyük pederi Es-seyyid İhyâ Efendi'nin Kabasakal'daki konağında tevellüd etmiştir. Pederleri, alay emînlerinden İzmirlî Hacı Tâhir Efendi'dir. İbtidâ Bâb-ı Seraskerî Mülgâ Muhâsebe Kalemîne mülâzemeten dâhil olarak 1280 [1863] senesinde büyük pederi İhyâ Efendi'nin mümeyyiz bulunduğu dîvân kalemîne ve 1282 [1865] târihinde hâriciye mektûbî kalemîne ve birkaç sene sonra Humus tahrîrât müdürlüğüne tâyin edilmiştir. Bir müddet sonra bi'l-isti'fâ Dersâadet'e gelerek 1296 [1878] senesinde Takvîm-i Vekâyi' baş muharrirliğine tâyin edilmiş ve 1298 [1880] sene-i Rûmiyyesinde Diyarbekir ve 1301 [1883]'de Van ve 1302 [1884]'de Yanya maârif müdürlükleriyle takdîr edilmiş ve 1309 [1892]'de Matbûât-ı Dâhiliye mümeyyiz-i sânilîğine tâyin kılınarak sırasıyla mümeyyiz-i evvel ve ser-halife ve muâvin olmuştur. İnzimâmen Takvîm-i Vekâyi' Müdürlüğüne tâyin edilmiş ve her iki me'mûriyetin lağvı üzerine ihtiyâr-ı tekâ'üd eylemiştir. Bu sıralarda Dârülfünûn-ı Osmânî Târîh-i Edebiyât muallimliğiyle kadri takdîr edilmiş ve muahharan Kadastro Mekteb-i 'Âlisine kitâbet-i resmîyye muallimi olmuştur. Bu sırada düçâr olduğu hastalıktan rehâ-yâb olamayarak irtihâl-i dâr-i bekâ eylemiştir. Rahmetü'llâhi aleyhi rahmeten vâsia.

⁷⁸ Bu kelime yazının aslında, büyük bir ihtimalle dizgici yanlışından dolayı “dudaklarından” şeklinde çıkmıştır.

⁷⁹ Bu kelime makalede -tahminimize göre sehven- “halûkî” şeklinde çıkmıştır.

⁸⁰ Tahminimize göre, burada Fâik Reşâd Bey'in *Târîh-i Edebîyyât-ı Osmâniyye* adlı eserinin neşrini takip eden günlerde Köprülüzâde Mehmed Fuad tarafından *Tasfîr-i Efkâr* gazetesi ve *Bilgi Mecmuası*'nda, takdirle beraber bazı tenkitlere hedef oluşu kast edilmektedir. (Köprülüzâde Mehmed Fuad, “Târîh-i Edebîyyât-ı Osmâniyye”, 1329/1913, s. 2; Köprülüzâde Mehmed Fuad, 1329/ 1913-14, s. 192-196).

⁸¹ “Mesel”, yani atasözü olduğu söylenen bu cümlelerin, [Nâmık] Kemâl'in 22 Zilka'de 1289 (21 Ocak 1873) tarih ve 98 sayılı *İbret* gazetesinden çıkan “Bârîka-i Hakikat Müsâdeme-i Efkârdan Çıkar” başlıklı yazısından doğduğunu tahmin ediyoruz.

Geçenlerde koca bir hakikat-i târîhiye alt üst oldu. ilâve-i *Peyâm*'da "M. Ekrem" imzâsı tahtında Mihrî Hâtun için yazılan bir makâle⁸², gençlik nâmına muhtâc-ı tashîhidir. Şeyh Gâlib'in şi'rleri Mihrî Hâtun'a verilerek bilâ-pervâ o sûretle tahlîlât yapılmışa kalkışılmıştır. Bir defâ elimizde mi'yâr olarak lisân var, sonra târîh-i edebiyât, sonra târîh, sonra kadınlık var. Lisânın, târîhin hakikatine vâkıf olunsaymış, tabîi bu hatâ zuhûra gelmezdi.

Eslâfımız gâlibâ bunun için şu hakikati teslim etmişler:

Nev-hevesler kim ider tanzîr-i şi'r-i kâmilân

Sohbet-i sadra karışmak gibidir dehlizden

Bu müfred vâkıâ teşebbûsât-i şahsiyyeye mâni' gibi görünüyorsa da tahtında müstetir bir hakikat ednâ mülâhaza ile ser-nümâ-yı zuhûr olur. Çünkü ilm ü irfânın teâlîsi ve terakkîsi, tekemmülü için kesret-i mütâleayı tavsiye demektir. Üstâd-ı muhterem Rızâ Tefkîk Bey bir gün, "Bu mülkde okuyandan ziyâde yazan var" buyurdular. Pek doğru bir hakikat. Gençlik, heves-i tahrîri fazîlet-i mütâleaya tercih ediyor. Soluğu Bâb-ı Âlî Caddesi'nde alan, gazetelere, kütübhanelere sokulanlar muharrir, müdakkik, edib, şâir oluyor. Sonra beri tarafda saçını, sakalını tettebbu' ve mütâleaya uğrunda ağartmış, diyâr-be-diyâr gezmiş fazîletli ve muhterem bir zâta bunamış, câhil diye hücûm olunuyor. Maamâfih bu sîmâlar arasında cidden mümtâz ve câmü'l-ciheteyn gençlerimiz de vardır. Hulâsa berikilere karşı Fuzûlî'nin:

Dehr sermest-i şarâb-ı gaflet itmiş âlemi

Bunca bî-huşun temâşâsına bir huşyâr yok

Halkı medhûş eylemiş hâb-ı şeb-i tûl-i emel

Subh-ı tahkîkın alâmâtına bir bîdâ[r] yok

bedîâlarını âmâk-ı kalbimizden izhâra hakkımız yok mudur?

Bence en büyük kemâl ve saâdet:

Kişi noksânını bilmek gibi irfân olamaz

bercestesinde câmi'dir. Meşâhîr-i İrâniyeden bir zât -zannederim Hayyâm olacak- "İnsânlarda irfân hayât ile berâber doğmuş olsaydı şâirler, hakîmler bu kadar ince sözler söylemezlerdi" demiştir. Binâ'en aleyh ekser gençlerimiz, ilmî bir tettebbuu pencere önünde kırmızı hülyâ, mor deniz gibi tulûât ile tevfkîk ederek kolay bir şey zanniyorlar ki çok yanlışdır. Ben, bir şâiri, bir mutasavvıfı tedkîk için bütün günlerimi husûsî, umûmî kütübhanelerde geçiriyorum. Yine böyle olduğu hâlde her zaman eserlerimin, yazılarımın nevâkıs ve hatâyâsını i'tirâf ile tashihe çalışanlardanım:

Bildiğinden geçmeyen irfâna olmaz âşinâ

bedîâsını düstûr-ı amel ittihâz etmek, zannedersem hepimize lâzım, hattâ elzemdir.

Fâik Reşâd Bey merhûm -arz ettiğim gibi- hakîkî bir terbiye-i ilmiyye ve ictimâiyyeye mâlik idi. Taşradaki âvân-ı me'mûriyetinde ahlâfa bir târîh-i edebiyât vücûda getirmek için bütün hayatını tedkîkâta, taharriyâta, sahîh me'hazlardan istinbât-ı mâlûmâta hasretmişdi. Bu gâye üzerine vaz' ettiği binâ-yı târîh-i edebiyâtı müsveddeleriyle birçok âsâr-ı nefise ve nâdire yapmıştı. İşte o yangın müşârûn ileyhi için için yakmağa başlamış, âkıbet vesîle-i ufûlü olmuşdur ki bizce bir şehîd-i ilm ü irfândır.

İ'lân-ı Meşrûtiyyeti müteâkib şurada burada târîh-i edebiyât-ı Osmâniyyeye dâ'ir üç dört eser intişâr etmişdi. 83Fakat; birisi evzân-ı Osmaniyyeden bî-haber bir mütâleanın mahsûlü, diğeri âsâr-ı şuarâda adem-i sıhhat gibi nakîsaları muhtevî idi. Hulâsa mükemmel bir eser vücûda getirilemedi. Bunun üzerine merhûmun Dârülfünûndaki târîh-i edebiyât takrîrlerinin tab'ı kadir-şinâs şâkirdânı tarafından ricâ edilerek son *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyyesi* bu vechle vücûda geldi. Nef'î'ye kadar yazılan eser-i mezkûr, hitâm bulmamakla berâber elimizde şimdiki hâlde en mükemmel, en sahîh bir eserdir. On iki devre taksîm edilmiş olan eser, altıncı devirde kaldığından bâzı kıymet-şinâsân-ı edeb husûsiyle mahdûm-ı 'âlîleri Hâriciyye Terceme Müdürü Âgâh Beyefendi taraflarından vukû' bulan ısrâr üzerine ikmâlini der-uhde etdim. Şu der-uhde nefsü'l-emirde iktidârına nisbetle büyük bir vazîfe ise de müşârûn ileyhe olan muhabbetim dolayısıyla rûhâniyetlerinin dil-şâd olmasını ârzü ettiğimden aczîmi i'tirâf ile aynı üslûbu, taksîmi, tasnîfi kat'iyen değışdirmeyerek eserin ikmâline hasr-ı mesâil edeceğim:

"Hudâ kâdirdir eyler seng-i hârâdan güher peydâ"

Edvâr-ı edebiyeye i'tibâriyle kitâbın tasnîfi velev doğru bile olmasa maa't-teessüf elimizde sahîh bir eser bulunamadığından intikâd tarîkiyle bir tenâsüb-i edebî kurmakda mâzûrum. Yalnız eserin ekmel olan cihetleri terâcim-i ahvâlde, âsâr-ı şuarâda görülür. Kütübhanelerde mahfûz olup ekserîsi Mü'essesât-ı İlmiyye Müdiriyyeti tarafından mimlenerek şeref-i mütâleadan men' edilen tezkirelerimizin muhteviyâtı, târîh-i edebiyât olmandan ziyâde bir coğrafya kitâbı gibidir. Çünkü bir şâirden bahsedilmek için mutlakâ doğduğu memleketin ahvâl-i tabîiyyesinden, dağından, nehirlerinden, ağaçlarından bahsolunur. Ne çâre, yine böyle olmakla berâber bizce me'haz teşkîl eder.

⁸² M. Ekrem'in "Osmânî Şâireleri -3- Mihrî Hanım" başlıklı yazısı *Peyâm*'ın 8 Mayıs 1330 (21 Mayıs 1914) tarih ve 35 sayılı ilâvesinde çıkmıştır. (s. 5).

⁸³ II. Meşrûtiyet'ten makalenin yayımlandığı 12 Temmuz 1914 tarihine kadar yayımlanan "üç-dört eser", Şehâbeddin Süleyman'ın *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniye*'si, Fâik Reşâd'ın *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniye*'si, Mehmed Hayreddin'in *Târîh-i Edebiyât Dersleri*'dir.

Hulâsâ; Fâik Reşâd Bey merhûm, bize bıraktığı bergüzâriyle şüphesiz mülkümüze pek kıymetli bir sûretde hizmet etmiştir. Kim ne derse desin Üstad Ekrem ne derece yüksek bir şâirse, Muallim Nâcî ne kadar ihâtalı bir üstâd-ı lisân ise müşârün ileyh de o kadar kıymetli, mâlûmâtlı bir üstâd-ı edebiyât, bir müdakkik-i târîh-i edebiyât idi. Yine:

“Dem-be-dem eflâke çıksın âhlar feryâdlar”

terânesiyle ne rütbe izhâr-ı te'essürât eylesek azdır. Yalnız mütehasısîn-i edebden tenkîd nâmı tahtında rûh-ı müşârün-ileyhi rencide edecek bir hâle meydân verilmemesini ricâ edeceğim. Yoksa nezâhet ve nezâketle, mâkûl tenkîdler elbetde makbûl olur. Hayât-ı şî'riyye ve edebiyesinin tahlilini de diğer bir makâleye bıraktık. O zamân müşârün ileyhi daha başka bir sûretle muhâkeme edeceğimi kârî'lerime şimdiden beyân eylerim. *Sabâh* gazetesi, 29 Haziran 1330 (12 Temmuz 1914), nr. 8915, s. 3.

Edebî Sütunlar:

YENİ BİR MAKÂLE MÜNÂSEBETİYLE YENİ BİR ESER

Mecmûanın otuz dördüncü nüshasında “Türk Edebiyatı Târîhi Derslerinden: Garba İlk Nazarlar” unvânlı Ali Cânib Bey'in makâleleri ve mevzûu, takriben üç ay evvel intişâr eden bir eser hakkındaki mütâlealarımın yazılmasına münâsib bir sebep teşkil etdi.

Târîh-i edebiyâtımıza âid şimdiye kadar vücûda getirilen müellefâta dâ'ir bir iki ay evvel mecmûada dört makâlem intişâr etmiş, bu bâbda mukaddime kabîlinden erbâb-ı tettebbua bâzı mâlûmât arz etmişdim.

İmtidâdı, bence okuyanlarca mültezem olan mezkûr silsile-i mütâleâtı hasbe'l-icâb temdide lüzûm görmemişdim. Hâlbuki maksadım, târîh-i medeniyetin bir cüz'ü olan târîh-i edebiyâta memleketin şiddet-i ihtiyâcını bildirmek ve otuzu mütecâviz âsâr arasında mukâyese ve tedkik i'tibâriyle en güzel, en selîs, ilmî, fennî yazılmış olanı kârî'lere arz eylemekden ibâretti.

O makâlâtımı “*Harâbât*”a tahsis etmişdim, sırasıyla diğerlerini de nazar-ı tedkikden geçirecektim. Onlarda yazdığım gibi “*Harâbât*” ne kadar indî, şahsî, gayr-ı fennî, ibtidâ'î bir eserse işte bugün yeni eser nâmıyla bahsetmek istediğim Köprülüzâde Fuâd Beyle Şehâbeddin Süleymân Bey'in mahsûl-i irfânları olan kitâb da bâzı noksân ve nisyânlarıyla berâber kemâle ermiş bir Osmânî târîh-i edebiyâtıdır.

Mezkûr eser, “târîh-i edebiyât” terkîbinin ihâta eylediği mânâ ve mâlûmâtı lâyıkıyla bir kârî'e ifhâm edebilecek bir sûretde yazılmış ve hattâ Maârif Nezâreti tarafından mektebler ders cedveline kabûl olunmuşdur. Kemâliyle noksânı mukâyese lüzûmundan âzâdedir. Yalnız eski milletlerin medeniyetlerinden uzun uzadıya bahsedilmiş de edebiyâtımızda, siyâsiyatımızda yegâne avâmilden olan Arap, Acem edebiyâtı hakkında -velev mücmel olsun- bahsedilmemiştir. Burasını nisyâna mı, noksâna mı hamletmek iktizâ eder, erbâb-ı tettebbuun nazar-ı muhâkemesine havâle ederim.

Birinci cildi Nevşehirlî İbrâhîm Paşa'nın zamân-ı sadâretine kadar yazılmış en yeni, ilmî kavâide, düsturlara, Ten'in ve sâ'ir garb urefâ-yı edebinin vücûda getirdikleri nazariyât-ı sahîhaya tatbîkan te'lif edilmiştir. Devirlerin hâlet-i rûhiyeleri, hey'et-i umûmiyeleri üzerinde icmâl-i siyâsî ve ictimâî, terakkiyât-ı fikriye ve medeniyeye ve lisân gibi avâmil ve avâriz, dakik bir sûretde tahlil edilerek tefsîr edilmiştir. Dört yüz sahîfeye reside olan eser-i mezkûr, müverrih Naîmâ ile hitâm buluyor.

Vakâyi'-i târihiyyede doğrusunu yanlışından tefrik ve temyiz için en sâlim usûl, tettebbu'-ı eserden müessiri istidlâl ve muhâkeme ile ve aynı zamanda mevcut târîh kitâblarını birer birer tedkik ederek vekâyi' ve hâdisâtı tatbîkdan ibâret değil midir? Edebiyatın târîhi de bunun aynıdır. İnkılâbâtı, edvârı, istihâlâtı, teşekkülâtı sâlim bir mecrâda aramak için âsâr-ı mevcûdeye mürâcaatdan başka bir çâre yoktur. Aksi takdirde indiyâtdan, safsatadan tecrîd-i kalem ve fikir gayr-ı mümkündür.

Maalesef evvelce saydığım otuzu mütecâviz kitâbların bir kısmı bî-sûd terceme-i hâllerle, bir kısmı indî muhâkemelerle dolmuş, beş tânesi ihtiyâca⁸⁴ bir dereceye kadar kâfi zannedilmiş idi. Hâlbuki onlar da kifâyet edemiyordu. Eslâfca târîh-i edebiyât terkîbi Latîfî ve Sâlim gibi eski tezkirelerle tedkik olunur zannediliyor ve târîh-i edebiyât denilince derhâl terceme-i hâl hâtrâ geliyordu. Bâzılarınca ise târîh-i edebiyâtdan maksadın, gâyenin ne olduğu tevazzuh edememişti.

Hâlbuki bir milletin; medeniyâtı, ictimâiyâtı, mütefekkirini hâlet-i rûhiye ve zihniyetleri ancak târîh-i edebiyâtında görülür. Ali Cânib Bey'in makâlelerinde dahi görülüyor ki İbrâhîm Paşa'nın devrini târîh-i Osmânîden ziyâde Nedîm şî'rlerinde okuruz.

Nef'î'nin, Sabrî'nin şî'rlerindeki mâdeniyet, kılınç sesleri o devrin geçirdiği şûrişleri, ceng ü cidâlleri bize bütün dehşetiyle nakleder.

Ahlâkî cereyanların inhitâta yüz tuttuğu bir sırada fikrî, dînî şî'rler o cemiyetin rûhundan nebeân ediyor. Nâbî, Sünbülzâde Vehbî gibi nâzımlar ahlâkî, dînî manzûmeler vücûda getiriyor. İşte bütün bu mâlûmâtı, târîhimizin, mevcûdiyetimizin bu kadar derin ve ince hayâtını târîhimizden ziyâde edebiyâtımızın târîhinde görüyoruz.

⁸⁴ Bu kelime makalenin aslında “ihtiyâcî” şeklinde çıkmıştır. Biz manayı göz önünde tutarak onu “ihtiyâca” şeklinde düzelttik.

Şüphesiz böyle güzel yazılmış bir esere şiddetle lüzum vardı. O lüzümü müdrik olan müteşebbis ve muharrirleri şâyân-ı tebrîkdir.

Ali Cânib Bey'in makâlelerine gelince İbrâhîm Paşa devrinin canlı, mücmel, selîs, bir sûretde mümessili olan mütâleaları "İşte Osmânî Türklerinin garba ilk nazarları ve işte 'Garb Mektebi' nâmiyle yâd ettiğimiz edebiyât devresinin kökleri... ilh." sûretiyle hitâm buluyor.

Yeni Osmânî Târîh-i Edebiyatı'nın otuz dokuzuncu sahifesinde "Biz şu serd edilen mütâleâta göre târîh-i edebiyât-ı Osmânîyeyi, dört sene evvel muharrirlerden birinin yazdığı bir eserdeki iddiâsı hilâfında olarak evvelâ iki büyük devre ayıracağız.. Biri mâye-i şarkla beslenen, gıdâsını Acem, Arab edebiyâtından ahz eden, Âşık Paşa'dan başlayarak Âkif Paşa-Şinâsî devrine gelen devr-i târîhî-i edebî, diğeri de Âkif Paşa ile başlayan 85 mâyesini garbdan ahz eden, hâlâ devam eden devr-i edebî-i târîhî..

Âşık Paşa'dan Âkif Paşa'ya kadar olan devr-i târîhîyi müellif beş devre ayırmış: 1. Devr-i Tasavvuf, 2. Sarây Edebiyatı, 3. Devr-i Kemâl, 4. Devr-i Fikrî, 5. Devr-i Şahsiyet ve İnhitât.

"Âkif Paşa'dan başlayarak Edhem Pertev Paşaları, Reşîd Paşaları, Ziyâ Paşaları, Şinâsîleri ihtivâ eden bir devr-i tereddüd [ü] bî-karârî, daha sonra Hâmid, Ekrem, Kemâl ile başlayan bir devr-i takarrür, Nâcî ile zuhûr eden bir devr-i fetret, Edebiyat-ı Cedîde ile taayyün eden bir devr-i rikkat ve tekemmül gösterir..

Devr-i tereddüd ü bî-karârîde tamâmiyle mâzîye vedâ edilememiş, tecceddüd bayrağı açılmış, bunu yaşatacak kâ'idelerin taharrîsiyle iştigâl olunmuştur. Devr-i takarrürde, husûsiyle büyük Hâmid'in dehâsıyla büsbütün taayyün ve tevazzuh etmiş⁸⁶, devr-i fetret bir irticâ husûle getirmiş, devr-i rikkat ve tekemmül büsbütün garba nazarlarını döndürmüş, mâzî ile edebiyat alâkasını büsbütün kesmiştir. Bütün bunlar cemiyetin tekâmülüyle husûle gelmiş, cemiyetin tahavvülâtını tâkîb eylemiştir.

Edebiyat-ı Cedîde'yi büsbütün garb-perestî ile ithâm edenlere karşı o zamândaki hâlet-i rûhiyyenin milliyetden ziyâde garb-perverîye meyyâl olduğunu göstermek, Edebiyat-ı Cedîde'nin rûh-ı cemiyete muvâfık bir netîce olduğunu anlatmak mümkündür." [s. 41].

Târîh-i edebiyâtımızca bugün kesb-i kat'îyyet etmiş nazarıyla bakdığımız îzâhât-ı mesrûdeye nazaran "Garb Mektebi" Âkif Paşa ile başlıyor. Nazariyat-ı sahîhadandır ki bir mübdi'î kendinden evvelki zamân doğurur. Farz-ı muhâl olarak Âkif Paşa'yı bir mübdi' kıyas etsek kendinden evvelki zamânın mahsûlü olması icâb eder. Hâlbuki Sultân Mahmûd devrinden evvel memleket edebiyâtca şahsî, zevâlî bir hâlde idi.

Esâsen İbrâhîm Paşa devrinden sonra o devrin bedâyî'i, amelîyatı, siyâsiyatı, şâsaası devâm etmeyip sönmüş ve bilakis cemiyetler birçok inkılâbâta, tahavvülâta tâbi' olmuştur. Şu tâbi'îyyet ve inkılâblar dolayısıyla yâni 1100 [M 1688-89] târihiyle 1300 [M 1882-83] târihi arasında iki asırlık medîd bir zamân var. Binâ'en aleyh İbrâhîm Paşa devri bize yalnız bir Nedîm yetişdirebilmiştir. Eğer, bugünkü garb mektebinin kökleri İbrâhîm Paşa devrinde başlamış olsaydı birkaç Nedîm ile târîh-i edebiyâtımız teşerrûf ederdi. Ez-cümle Nâbî hiçbir zamân bir Nedîm olamamıştır. Târîh-i siyâsiyat i'tibârîyle garba ilk nazarlar mezkûr devirde in'itâf edebilir. Fakat edebiyâtımızda garba atılan ilk nazarları o târihden bir asır sonra görebiliyoruz.

Nitekim Osmânî târîh-i edebiyâtı Nedîm devrini bir devr-i inhitât olarak kabul etmiştir.

Biraz evvel arz ettiğim gibi hâdisât-ı târîhiyedeki tereddüdlerimizin merci'-i tashîh ve halli âsâr-ı târîhiye olduğu gibi edebiyâtdaki inkılâb ve hâdisâtın dahi merci'-i halli bi't-tabi' târîh-i edebiyâtdır.

Elimizde en son ve mükemmel addelediğimiz *Yeni Osmânî Târîh-i Edebiyatı* bize bu nokta hakkında derc ettiğim îzâhâtı serd ediyor.

Arada Cânib Bey'in mütâlealarıyla şu beyânât-ı târîhiye tetâbuk etmiyor. Binâ'en aleyh muharrir-i muhteremden bir istîzâhımız kalıyor. Bu da edebiyâtımızda pek mühim olan, avâmil-i esâsiyyeden bulunan bu yeni nazariyelerinin kat'îyyetini müş'ir esbâbı, müessirâtı, îzâh eder tahlîlî bir cevâblarıdır ki bununla büyük bir hakikat inkişâf eder. *Donanma* gazetesi, 23 Şubat 1330 (8 Mart 1915), nr. 84, s. 574-576.

NİNNİNİN EHEMMİYETİ

Beşerîyyetin ilk mektebi, ilk terbiyetgâhı âgûş-ı mâderdir. Terbiye-i ictimâiye ve terbiye-i siyâsiyye gibi bi'l-âhire iktisâb olunacak terbiyelerin esâsını, bu kucakda aramak icâb eder. Daha beşikde iken evlâdlarımızın kulaklarına ne gibi telkînâtda bulunduğumuzu tedkik edecek olur isek, terbiye-i umûmiyedeki çürüklüğün, düşkünlüğün menşe'ini derhâl keşf ve idrâk etmiş oluruz.

Mâzîye şöyle bir kulak tutulsa, hâlâ o latîf nagamât-ı mâderânenin ihtizâz-ı füsûnkârını duyarız. Fakat bugün hepimiz de idrâk ederiz ki:

"Dandini dandini dastana

Danalar girmiş bostana

Kov bostancı danayı

Yemesin lahanayı"

⁸⁵ Makalede sehven "başlayarak" biçiminde çıkmış olan bu kelime, *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyatı*'nda "başlayan" şeklindedir. Biz kaynaktaki kaydı göz önünde tutarak yanlış düzelttik.

⁸⁶ Bu kelime makalede "eylemiş", *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyatı*'nda ise "etmiş" şeklindedir. Biz kaynaktaki kaydı göz önünde tutarak yanlış düzelttik.

gibi mâlâyâniyât ile perverîş-yâb olan efrâddan mâkûl, şuûrlu bir hey'et çıkamaz. Binâ'en aleyh ferdin, mevki'-i ictimâîsini tâyin ve istikmâl eden, âgûş-ı mâderdir. Ninninin hâkimiyeti yalnız çocuğun değil bütün bir âilenin rûhu üzerindedir. Beşik başında terennüm edilen bir ninni letâfet-i makâm, fesâhat-i mânâ i'tibâriyle bir âileyi taht-ı te'sirine alır. Ale'l-husûs bizim âilemiz gibi hâricle irtibât ve münâsebeti olmayan âilelerde ninni en mühim, en büyük bir vâsita-i telkîn makâmını ihrâz eder.

Târîh-i edebiyâtımız ninnilere karşı pek lâ-kayddır. Eslâf ninni yazmağı çocukca bir hareket telakkî edip o mühim vazîfeyi dadılarımızın, lalalarımızın "İnşâallah paşa olursun, vezîr olursun!" gibi sözlerine terk etmişler. İşte şuûrsuzluğun, seciyesizliğin en kuvvetli âmilleri bunlardır. Maamâfih târîh-i edebiyâtımızın "saz şâirleri" hakkında bugün mâlûmât-ı umûmiyye henüz tekemmül edememiştir. Belki ileride müdekkikîn-i kirâm bize ninni numûnelerini gösterebilirler. Yalnız şu var ki tedkikâtıma nazaran arûzî edebiyâtımızda zâten ninni söylenememekle beraber bir iki numûneye tesâdüf edebildim. O da Cenâb-ı Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'ındaki:

"Ey mâh uyu uyu ki bu şeb
Güşunda yer ede bang-i yâ Rab

Mâlûm değil egerçi matleb
Öyle görünür ki hükm-i kevkeb

Sih-i siteme kebâb olursun"

matla'lı tardiyyesi bir bedîa-i san'atdan başka bir şey değildir. Bunu beşik başında terennüm edebilecek bir ağız olamayacağı gibi icrâ-yı te'sir edecek bir de kulak bulunamaz. Daha bu vâdide Nâcî ve Ekrem merhûmların ve bâzılarının ninnileri de vardır.

Millî bir vâdide rûh-ı cemiyete icrâ-yı te'sir eden eski türkülerimizden meselâ:

"Kemah'ın yolları dağdır geçilmez
Soğukdur suları bir tas içilmez
Anadan geçilir yârdan geçilmez
Zeyneb'im, Zeyneb'im şanlı Zeyneb'im
Üç köyün içinde nâmlı Zeyneb'im

Zeyneb bu güzellik var mı soyunda
Elvân elvan güller kokar koynunda
Ramazân ayında bayram gününde
Zeyneb'im, Zeyneb'im şanlı Zeyneb'im" ilh.

bedîa-i millîyesini her zamân -makâm-ı mahsûsiyle- dinlesek rûhumuzda pek güzel, pek derin bir heyecân-ı millî vücûda getirir. İşte ninniler de bu vâdide yazılmalıdır. Şâirlerimiz Boğaziçi'nin mevcât-ı nilgûnundan, hüsnün, aşkın füsûnkâr melikelerinden ziyâde yegâne ümîd-i istikbâl-i vatan olan yavrularımıza bir ninni vücûda getirseler, edebiyâtın hayât-ı ictimâiyedeki mevki'-i bülendini bir kat daha ihyâ buyururlar. Benim nokta-i nazarımdur.

Birkaç gün evvel *Karagöz* idârehânesi câmekânında *Vatan Yavrularına Ninni* unvânlı eseri gördüğüm zamân derhâl bir adedini alıp gözden -fakat cân gözüyle- geçirdim. Şâir-i muhterem Ahmed Kemâl Bey'in mahsûl-i irfânı olduğunu ikinci defâ gördüğüm zamân bütün rûhumla bu mühim noksânın öyle bir kilk-i irfânla ikmâlini derûnî tebrik etdim. İşte en mühim bir ihtiyâc-ı edebî bu sûretle te'mîn edildi.

Ez-cümle yaşadığımız şu devr-i cidâli ensâl-i âtiyyenin sâmia-i intibâhına îsâl edecek olan bu bergüzide eserin üçüncü ninnisinin:

Şafak değil kızaran	ninni	
Yangınıdır kalbimin	"	
İçerimde yanıyor		oğlum
Cehennemî Rabbimin	ninni	

(Nakarât) Şehîd oldu unutma ninni

Baban hudûd boyunda	ninni
Gurbet şehîd doludur	oğlum
Hep analar soyunda	ninni

Dördüncü ninninin:

Tanrı bilir ki başka	ninni
Gönlümün yok tasası	"
Olur kızım inşallah	"
Gâzî, şehîd anası	"

bedîaları yaşatılması ve yaşaması pek kat'î olan hissiyât-ı vataniyemizi her kalbde ve her dakîkada yaşatır.

Balkan cidâl-i meş'ûmu hakkında:
 Oğlum Oğuz oğludur ninni
 Göğsü îmân doludur “
 Yürü uğurlar olsun oğlum
 Tuna⁸⁷ cennet yoludur ninni

(Nakarât) Ak saçlarım zırhındır “
 Memelerim kalkanın “
 Al öcümü evlâdım “
 Zâliminden Balkan'ın “

Ve yedinci ninninin:
 Geç Fırat'ın önünden ninni
 Altın dağa giderken “
 Türk⁸⁸ Mezârı'na uğra oğlum
 Fâtiha oku benden ninni
 (Nakarât) Büyü oğlum inşallah “
 Büyü de askere git “
 Al bayrağın uğruna oğlum
 Yâ gâzi ol yâ şehîd ninni

Böyle âteşin bir kîn-i intikâmla yazılmış eserleri okudukca ben daha ileri giderek derim ki o, mecmûa-i bergüzide bi'l-umûm mekâtibde, tiyatro sahnelerinde her zamân okunmalı ve okutdurulmalı ve şu târîh-i cidâli ile'l-ebed hâtırât-ı milletde yaşatmalıdır. Çünkü “Benim intikâmımı yaşamayan nesil benden değildir.” *Sabâh*, nr. 9345, 5 Eylül 1331 (18 Eylül 1915), s. 3.

Edebiyât Târîhi AHMED NEDİM

Fâruk Nâfiz Bey'e:

Nedîm, İstanbul'da doğmuştur. Pederinin ismi Mehmed'dir. Pederinin ve vâlidesinin pederi de kadıasker idiler. Emsâli gibi tarik-ı ilmiyeye sülûk edip ahz-ı icâzete muvaffak olmuştur. Fakat gençliğinde o mütemâdî mesâîsinin semeresini iktitâf edemedi. Zamânının germ ü serdini tatdı. Nihâyet Silâhdâr Alî Paşa'nın zamân-ı sadâretinde yazdığı nefis, parlak kasîdeleriyle fazl ü kemâli takdîr edildi. Alî Paşa muhibb-i ilm ü fazîlet idi. Nedîm'i himâye etdi. Vefâtını müteâkib İbrâhîm Paşa'nın mesned-i sadârete tâyîni Nedîm için yeni bir devr-i ikbâl açdı.

İbrâhîm Paşa, Nedîm'i ümîd ve tasavvurâtının fevkünde takdîr etdi. Harem-i husûsiyetine kabûl ederek ihtiyâcât-ı hayâtîyesini fevkalâde bir sûretde te'mîn etdi. Artık Nedîm, hiçbir şey düşünmüyor, dimâğını, rûhunu bütün mevcûdiyetini o bedî', füsûnkâr şi'rlerine hasrediyordu.

Memleket harbin her türlü mesâ'ib ve felâketlerinden bezmiş, usanmışdı. Sulh perîleri İstanbul'un âfâk-ı melûlünde yeni bir hayâtın inkişâfını tebşîr ederken Nedîm'e de bahş-ı ilhâm ediyordu.

“Hoşâ ey feyz-i cûdun eyleyüp zîbende dünyâyı

Kemâl-i lutfun etdi hissemend a'lâ vü ednâyı”

matla'lı kasîdesini İbrâhîm Paşa'ya takdîm etdi. Bunun üzerine rütbe-i ilmiyyesi terfi' edildi.

Hoş geldin eyâ hidiv-i ekrem

Lütfunla gönüller oldu hurrem

Şâd oldu mekâriminle âlem

Her gûne me'âsirin demâdem

Ârâyiş-i arsa-i cihândır

Kapdan Mustafa Paşa hâmî-i ilm ü irfân idi. Ona yazdığı kasîdesinin girîzgâhında:

Hemân dem ki duş oldu sana gözüm⁸⁹

Ne disem gerekdi unuttum sözüm

⁸⁷ Bu kelime, yazıda sehven “Tuta” şeklinde çıkmıştır. Anılan isim, Ahmed Kemâl'in söz konusu kitabında “Tuna” şeklindedir. (Ahmed Kemal, 1331, s. 13).

⁸⁸ Makalenin Arap harfli aslında sehven “Nûrun” şeklinde çıkmış olan bu kelime Türk olmalıdır. Ahmed Kemâl, Türk Mezârı hakkında şu bilgiyi verir: “Ertuğrul Gâzi'nin babası Süleymân Şâh'ın mezârı ki oralarda ‘Türk Mezârı’ nâmıyla mârûfdir.” (Ahmed Kemal, 1331, s. 16).

⁸⁹ Yazıda sehven “sözüm” şeklinde çıkmış olan bu kelime, *Nedim Divanı*'nda “gözüm” şeklindedir. (Macit, 1994, s. 272).

Biraz dur efendim ki fikr eyleyim
Hele câmı sun da işit söyleyim

Sirişkim mi eksik figânım mı yok
Niyâza münâsib zebânım mı yok

Sana bir aceb dâstân söyleyim
Kulak tut ki sihr-i beyân söyleyim

Beni aldı hayret bu gülşen nedir
Bu zibende mâşûk-ı pür-fen nedir

İşte kasîde vâdîsinde edebiyât-ı kadîmemizin en parlak bir girizgâhı.. Sanatkârın rûhunu burada görebiliriz. Sâde, açık bir lîsân, gül, sünbül, çemen, lâle, câm, bir de âfitâb-ı emel! Sonra kasîdeye girer. Nef'î'nin kasîdelerinde gördüğümüz gibi kelimeler birbirleriyle çarpışmaz. Şâirin perî-i ilhâmı Sâdâbâd'ın lâlezârında, muattar gülîstânlarında dolaşır. Nef'î'nin âfâk-ı tahayyülâtında Tahrân'ın gülleri, zümürürdîn bahçeleri, muazzam tâk ve eyvânları yaşadığı hâlde Nedîm kendi muhîtinini yaşatır.

Bir de İbrâhîm Paşa vasfında söylediği meşhûr kasîdenin girizgâhını tedkîk edelim.
Sepîde-dem ki olup dîde hâbdan bîdâr
Hurûşa başladı nâgâh serde derd-i humâr

Hezâr za'f ile hammâma doğru azm etdim
Kemer güsiste perâkende gûşe-i destâr

Ne gördüm âh amân el-emân bir âfet-i cân
Gelip yanımda güneş gibi oldu lem'a-nisâr

Dedi ki bir iki beytül-kasîde kim olmuş
Anunla hazret-i sadr-ı güzîne midhatkâr

İşte bu girizgâh, Nedîm hakkında bir çok intikâdât ve muahezâtâ bâdî olmuştur.

Nâmık Kemâl Bey merhûm, Nedîm hakkındaki intikâd-nâmesinde, “Nedîm'in dîvânı [ise] anadan doğma soyunmuş bir güzel kız⁹⁰ resmine müşâbihdir. Egerçi erbâb-ı mezâk bir nazarda letâfet-i hüsn ü ânına meftûn olur, lâkin müfsid-i ahlâk olduğu için nedîm-i efkâr etmek câ'iz değildir” diyor.

Merhûmun revân-ı pâki huzûrunda kemâl-i hürmetle ser-fürû etdikden sonra bu fikre iştirâk edemeyeceğim. Çünkü sanat başka, ahlâk başkadır.

Kasîdeleri, gazeliyatı gibi nefis ve selîsdir. Üslûbu, tarz-ı tahassüs ve tefekkürü şahsına münhasırdır. O zâten kimseyi taklîd etmemiş, rûhunu, nüdemâ-yı rûhunu terennüm etmiştir.

Nef'î vâdî-i kasâ'idde sühân-perdâzdir

Olamaz ammâ gazelde Bâki ve Yahyâ gibi

diyen bu şüh, ehl-i dil, şen şâir eslâf arasında -hepsini tedkîk etmekle beraber- üç mümtâz şahsiyeti dikkatle okumuş ve sevmiştir. Müretteb dîvânının herhangi bir sahîfesini açsanız güller, sünbüller, lâleler, dil-rubâlar, câmlar görürsünüz. Bunlar kelime oyuncağı değil birer hakikatdir. Asîl, necîb, nezîh rûhunda yalnız hüsn ü aşk yaşar.

Ey Nedîm ey bülbül-i şeydâ niçün hâmuşsun

Sende evvel çok nevâlar güft ü gûlar var idi...

Elemlî günlerimde Fuzûlî, hicrânlı zamânlarımda Gâlib, neşveli dakîkalarımı Nedîm, nedîm-i rûhum olur.

Biraz da gazeliyatından, şarkılarından bahsedelim:

Bir şeker handeyle bezm-i şevka câm etdin beni

Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni

Şu'le serv-âsâ çıkar hâkimden ol yerler benim

Pây-mâl-i tevsen-i âteş-hırâm etdin beni

Nükhet-i gîsû ile geldin bize âh ey nesîm

Turra-i sünbül-sıfat âşüfte-kâm etdin beni

Cilve-i hüsnünle her müyum perî-hîz olmada

⁹⁰ Bu ibare, Hasan Saîd'in yazısında “güzel bir kız”, Nâmık Kemâl'in 27 Cemâziye'l-âhir 1283 (6 Kasım 1866) tarihli *Tasvîr-i Efkar*'da çıkan yazısında ise “bir güzel kız” şeklindedir. Biz bu kaynağı göz önünde tutarak alıntıyı düzelttik.

Aşk ile ser-tâ-kadem âyîne-fâm⁹¹ etdin beni

Böyle ser-mest [ü] harâb etme Nedîm-i zârını

Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni

Matla'ın birinci veya ikinci mısraını aynı gazelde tekrâr etmek şâirin o mısraî fevkalâde iltizâm etdiğine delildir.

Böyle mükemmel gazelleri arasında bâzan insicâm-ı gazeli muhil sözler de söyler. Meselâ:

Nâz olur dem-beste çeşm-i nîm-hâbından senin

Şerm eder reng-i tebessüm la'l-i nâbından senin

matlalı gazelin:

Zâhidâ mâzûr dut cildinde sıklet var biraz

Gilzetin fehm olunur hacm-i kitâbından senin

mısraî, matla'ın huzûr-ı ihtişâmında cidden galîz görünür. Kudemâ sanâyi'-i lafziyeye pek ehemmiyet verirdi.

Bence Nedîm, iltifât etmemiştir. Meselâ:

Mest-i nâzım kim büyüdü böyle bî-pervâ seni

Kim yetişirdi bu gûne servden bâlâ seni

Büydan hoş rengden pâkizedir nâzûk tenin

Beslemiş koynunda gûyâ kim gül-i ra'nâ seni

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkıyâ

Kangısın alsam gülü yâhûd ki câmı ya seni

Sâf iken âyîne-i endâmdan sînem dirîğ

Almadım bir kerrecik âgûşa ser-tâ-pâ seni

Ben dedikce böyle kim kaddini kıldı nâ-tüvân

Gösterir engüş ile meclisdeki minâ seni

Tezkire-nüvîslerimiz Nedîm'den bahsederken “ter-zebân”, “tâze-zebân” vasfıyla tavsîf ederler. Bilhassâ Sâlim “tab'-ı bülend-pervâzî sâbık-ı hayâl-i Sâ'ib ve Örfî-i Şîrâzî” diye tavsîf eder.

Nedîm'in müretteb dîvânı[nı] tedkîk etdiğim zamânlarda bir tahmîsi nazar-ı dikkatimi celb etmişdi. Târîh-i edebiyâtımız nâmına mühim bir mes'ele olan bu tahmîsin matla'ıyla, makta'ını dercediyorum:

“Derdin nedir gönül sana bir hâlet olmasun

Bîmâr eden bu gûne seni râhat olmasun

Bizden tesettür etme abes külfet olmasın

Bî-câ tabîbe varmağa hiç hâcet olmasun

Sad el-hazer ki sevdiğin ol âfet olmasun”

“Şâyed eser ede nefes-i âteşini hayf

Olmaz enîn-i âşıkâ zîrâ metâ vü keyf

Hem-mahlasım [ki] nazm ile etmişdi sell-i seyf

Bu mısra'ı benim çün okurmuş şitâ vü sayf

Söylen Nedîm-i zâr ile germ-ülfet olmasun”

Şu tahmîse nazaran târîh-i edebiyâtımızda Nedîm-i “ter-zebân”dan evvel bir Nedîm daha var. Ali Emîrî Efendi üstâdımızdan isminin Mehmed Nedîm olduğunu ve 1080⁹² [M.1670] târihinde vefât etdiğini işitdim. Bu matla'ı da inşâd etdiler:

Nîgâh mümteni' ey reşk-i âfitâb sana

Fürûğ-ı dîdeden olsa eger nikâb sana

Gerek yukarıdaki tahmîse ve gerek şu matlaa nazaran Mehmed Nedîm de Nedîmimize yetişecek derecelerde bir şâir imiş. Maa't-te'essüf dîvânını aradım, bulamadım.⁹³ Bundan mâadâ iki Nedîm daha buldum...

Eğer İbrâhîm Paşa gibi kâr-şinâs bir vezîr, Nedîm'i takdîr ve himâye etmeseydi zamân onu da imhâ ederdi.

Evet, Fuzûlî'nin Bağdad'da geçirdiği hayâtını, Nef'î'nin âkıbet-i fecîasını, Seyyid Nesîmî'nin koyun gibi derisinin yüzüldüğünü, hulâsa hakikat ve sanat uğrunda hüs-ni hâtîmeden mahrûm kalanları tahattur etdikce kalbimde derin nefretler hissediyorum.

⁹¹ Bu kelime, makalede “câm” şeklinde çıkmıştır. Biz *Nedîm Divanı*'nın Muhsin Macit tarafından hazırlanan tenkitli metnini göz önünde tutarak (Macit, 1994, s. 481) onu “-fâm” şeklinde düzelttik.

⁹² İnceleme kısmında bazı biyografik kaynakları delil göstererek belirttiğimiz gibi, Nedîm-i Kadîm, Safer 1081 [M Haziran 1670]'de vefât etmiştir.

⁹³ Nedîm-i Kadîm divançesi mecmualar içinde bulunmaktadır. (Horata, 2006, s. 513-514).

İşte bu fıkân-ı kadir-şinâsî daha doğrusu cehl, birçok erbâb-ı kemâli öldürmüştür. Yalnız öldürmekle kalmamış, yâdigâr-ı irfânlarını da mahvetmiştir.

Şimdi de böyle değil mi?!

En kadir-şinâs bir üstâdımızın bile sâha-i iltifâtı âsîtan-ı hâdisâtından harîm-i âtiye kadar imtidâd edemiyor!

Nedîm'in nazmı ne rütbe nefis ise nesri de o derece selîsdir. Bunu yakînen bilen İbrâhim Paşa, meşâyih-ı Mevlevîyyeden Müneccimbaşî Ahmed Dede'[*]nin *Câmiü'd-düvel* unvânlı muazzam bir târîh-i umûmîsini berâyı tercüme Nedîm'e tevdi' etmişti. Zîrâ lîsân-ı Fârîside olduğu gibi Arabcası da mükemmel idi. Mütercemâtının ismine "*Sahâ'ifü'l-ahbâr*" unvânını vermişti.

Müverrih-i muhterem Refik Beyefendi, Nedîm hakkındaki makâlelerinde "*Sahâ'ifü'l-ahbâr*"ın ikmâl edildiğinden bahsediyorlar. Tahkîkâtına nazaran eser ikmâl edilmemiştir.

Sâdâbâd'da, sarâyılarda nâyaların, tanbûrların, şevk-engîz nağmeleri arasında Nedîm'in gazellerini, şarkılarını "mâh-rûlar", "sîmîn-sâklar" terennüm ederlerdi. Meselâ:

Gülzâra salın mevsimidir geşt ü güzârın
Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın
Dök zülfünü semmûr gibi ârızın üzre
Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın

Sal hatt-ı siyehkârın o ruhsâre-i âle
Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâle
Al deste eger lâle bulunmazsa piyâle
Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın

Hac yollarında meş'ale-i kârbân gibi
Erbâb-ı aşk içinde nümâyânsın ey gönül

Siz bir perîsiniz ki ey âfitâb-ı behcet
En işveli perîler eyler size müdârâ⁹⁴

Nedîm, 1143 [M 1730] târîh-i Hicrîsinde kazâ'en vefât etmiştir. Fakat rûhu hâlâ rûhumuzda ebediyyen yaşamaktadır.

2 Mart 335 [M 2 Mart 1919]

Şâir Nedîm, 20 Mart 1919), nr. 10, s. 149-151.

LEYLÂ HANIM VE ŞİİRLERİ

Galata Mevlevîhânesi'nin cümle kapısından girilince sol taraftaki mezâr taşları, serâpâ mermerden inşâ olunmuş iki türbe içindeki vakûr ve mehîb sandûkalar, biraz daha ötede ve semâhânenin yine sol tarafındaki asır-dîde servilerin zill-i siyâhında başbaşa vermiş yosunlu mezârlar, en yüksek Mevlevî şâirlerinin ârâmgâh-ı ebedîsidir... *Mesnevî* şâirî İsmâil Rusûhî, lâ-yemût "*Hüsn ü Aşk*" mübdii Şeyh Gâlib, nazımda olduğu gibi meşhûr bir üstâd-ı mûsikî olan Nâyî Osmân, Esrâr, Fasîh Dedeler, cisimleri gibi isimleri de türâb-ı ademe karışmış nice Mevlevî şâirleri kısmen orada medfûndurlar.. Geçen Cuma günü ney ve tanbûrun pek ziyâde hem-âheng olan nağmeleriyle rûhumdaki kelâle, kalbimdeki melâle biraz da mânevî ve rûhânî bir neş'e ilâve edebilmek için dergâhın cümle kapısından girdim... Hilâf-ı me'mûl dergâh tenhâ idi. Havanın bürûdeti tabîatiyle icrâ-yı âyîne mâni' olduğundan kendi kendime bugün de mezârlıklarla hasb-i hâl edeyim! dedim...

İki mermer türbenin önünde[n] huşû ile geçtim. Gayr-ı ihtiyârî sol tarafta kadınlara âid kafese giden yolu tâkîb etdim. Zâten oralarını, o boyunları, gövdeleri bükülmüş mezâr taşlarını tâ çocukluğumdan beri bilirdim... Mezârların arasında rûhları incitmek için ihtirâzkâr adımlarla yürürken henüz ölmüş üryân bir kadın gibi tertemiz, beyaz, yüksek bir seng-i mezârın önünde yine gayr-ı ihtiyârî tevakkuf etdim... Bu beyaz ve temiz taş, şâire Leylâ Hanım'ın seng-i mezârı idi... Kitâbeyi aynen naklediyorum:⁹⁵

[*] Eâzım-ı meşâyih-ı Mevlevîyedendir. Sultan Mehmed-i Râbî devrinin ulemâsından idi. Tıb, hey'et, hendese gibi ulûmda ve bilhâssa târihde kesb-i ihtisâs eylemiştir. Şâirdir:

Bezm ehline sâkî bu gün âmâde mi geldin
Ya bî-kadeh ü bâde hemân sâde mi geldin
Her hûba esîr olmada sad kayda düşersin
Âşık nicesin âleme âzâde mi geldin

⁹⁴ Bu beyit, *Nedîm Divanı*'nın Muhsin Macit tarafından hazırlanıp yayımlanan tenkitli metninde bulunamamıştır.

⁹⁵ Bu tarih kıt'ası, Leylâ Hanım'ın mezar taşı kitabesinin fotoğrafı göz önünde tutularak aslıyla mukayese edilmiş; böylece makaledeki kaydın birkaç noksan ve yanlış tarafımızdan giderilmiştir.

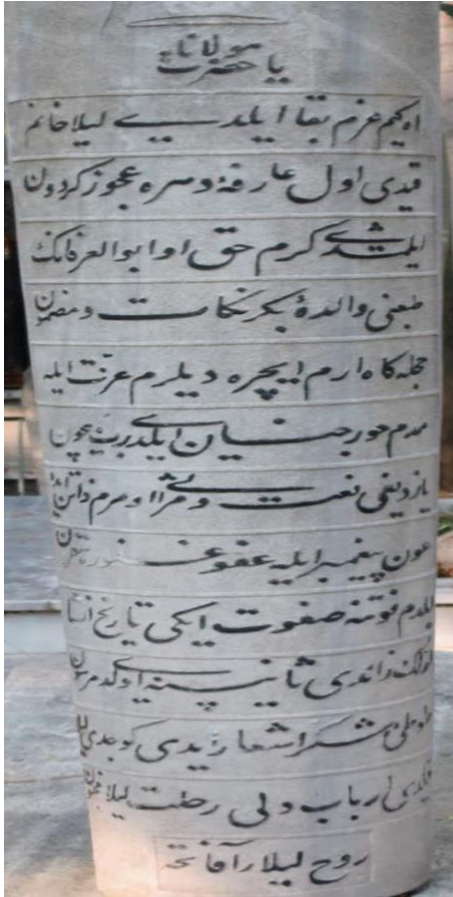
Âh kim azm-i bekâ eyledi Leylâ Hanım
Kıydı ol ârife-i dehre acûz-ı gerdûn

Eylemişdi kerem-i Hak o ebû'l-irfânın
Tab'ını vâlide-i bikr-i nikât ü mazmûn

Haclegâh-ı İrem içre dilerim izzet ile
Hemdem-i hûr-ı cinân eyledi Rabb-i Bî-çûn

Yazdığı na't ü merâsî umarım zâtın ede
Avn-i Peygamber ile afv-ı Gafûr'a makrûn

Eyledim fevtine Safvet iki târîh inşâ
Evvelin zâidi sânisine oldu merhûn

Tûti-i şekker-i eş'âr idi göçdü Leylâ
Kıldı erbâb-ı dili rihlet-i Leylâ mecnûn 264
* * *

Leylâ Hanım kimdir? Sudûrdan Moralı Hâmid Efendi'nin kerîmesi olan Leylâ, çocukluğunda Sultân Mahmûd devrinin en yüksek, ârif, zarîf bir şâiri olarak tanıdığım Keçeci-zâde İzzet Molla'nın huzûr-ı tâlîmine sevk ve tevdi' edilerek nazım ve nesirdeki kabiliyeti bu sâyede inkişâf etmiştir. Zâten Hâmid Efendi'yle şâir İzzet Molla arasında mü'esses bulunan karâbet, Leylâ'nın sanâyi'-i nazmiyedeki mümâresesini az bir müddet zarfında tevsî' ve tezyîn etmiştir. *Fatîn Tezkiresi*'nde, tezevvüc ederek bir hafta kadar zevciyle yaşadıkdan sonra her nedense kûşe-i tecerrüde çekildiği kısaca mastûrdur. Zevci kimdir, ne sebeble kûşe-i tecerrüde çekilmiştir? Bunlara dâir tafsilâta dest-res olamadım.⁹⁶ Nerede okuduğumu şimdi tahattur edemeyeceğim⁹⁷; Leylâ Hanım, şebâbetinde genç ve güzel bir balmumcuya gönül vermiş! Sık sık bahâneler icâd ederek balmumcunun dükkânına uğrarmış. Bir gün muâsır nazımlardan birisi:

Şem'-i ruhuma dikkat ile bakma yanarsın!
mısrâmı balmumcuya ezberletdirip Leylâ'nın dükkânına geldiği zamân okumasını tenbih etmiş.. Leylâ ber-mu'tâd dükkâna gelir gelmez genç balmumcu mısraı bi'l-münâsebe tekrâr edince Leylâ: Hatın gelecek sen de beni mumla ararsın!
cevâbını vermiş... Vâkıâ buna benzer pek çok mazmûnlar bilâhire bu kabil hikâyelere zemîn olur. Âsâr-ı eslâfda böyle hikâyelere sık sık tesâdüf olunur.
* * *

Leylâ'nın o gün matbû' dîvânını istedim, getirdiler. Tahmînen elli altmış sahîfeye bâliğ olan dîvânın nısfı, na't, mersiye, medhiye, cülûs, vefât târihleriyle memlûdur.⁹⁸ Galata Mevlevihânesi'nde medfûn bulunmasına ve dîvânında sarâhaten mezkûr olmasına

nazarın Leylâ Hanım o vakitler Galata Mevlevihânesi post-nişini Kudretullah Efendi'ye intisâb ederek Mevlevî olmuşdur. Esâsen *Fatîn Tezkiresi*'nde de zikredildiği vech üzre bir haftalık dünyâ hevesinden birdenbire mâneviyâta, dervîşliğe sülûk etmiştir. Bu nükteyi veya sebebi -maa't-te'essüf- istiknâh edemedim.. Dîvânını tekrâr tekrâr okudum. Gazellerinde gizli bir aşkın izlerine ara sıra tesâdüf olunur. Fakat bi'n-netice hepsinden de

⁹⁶ Leylâ Hanım'ın ayrılma sebebi hakkında Fâtma Aliye Hanım'ın (1862-1936) "*Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân*" adlı yazı dizisinde bilgi bulunmaktadır. (Fâtma Aliye, 1316/ 1901, s. 649; İnal, 2000, s. III, s. 1232-1233).

⁹⁷ Yazarın naklettiği fikra, Mehmed Zihnî'nin *Meşâhîrü'n-nisâ* (Mehmed Zihnî 1295/1879: II/195), Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar'ın *Şâir Hanımlarımız* (Ahmed Muhtar, 1311/1893, s. 52), E. J. W. Gibb'in *A History of Ottoman Poetry* (Gibb, 1905, c. IV, s. 343-344) adlı eseri gibi kitaplarda geçer.

⁹⁸ Yazarın bu cümlesinden, Leylâ Hanım Dîvânı'nın H 1260 (M 1844) yılında, yani şairenin sağlığında Bulak'ta yapılmış 59 sayfalık baskısını gözden geçirdiği anlaşılmaktadır. Anılan seneden sonra Arap harfleriyle birkaç kere daha basılan bu divan, H 1267 (M 1851)'de yapılmış tab'ın nihayetinde bildirildiği üzere, sahibesinin mersiye, gazel gibi tür veya şekillerde yazdığı diğer birtakım şiirleri de ihtiva eder.

geçmiş, yalan ve geçici dünyânın muvakkat ezvâkını çokdan kalbinden silmiş ikinci derecelerde bir nâzımdır - yâhud nâzimedir-. Şu gazelleri intihâb etdim. Aynen naklediyorum:⁹⁹

Geceler etdiğim âh etmedi âgâh seni
Âh ü feryâddan âgâh ide Allâh seni

Kıymetim bildiririm ben sana bir gün elbet
Hâlime vâkîf ede âh-ı sehergâh seni

Eyledin âyine-veş rûyuna hayrân ammâ
Yâd edip âh ederim gönlüme her gâh seni

Çekdiğim söylemeyim bir de sen insâf eyle
Yakmasın süz-ı dilim nâle-i cângâh seni

Etdiğin çevre peşimân olacaksın âhir
Ederim Hakk'a havâle seni billâh seni

Bu kadar âhına rahm eylemedin Leylâ'nın
Âh ü feryâddan âgâh ide Allâh seni
Sûs, Haftalık Edebî Hanım Mecmuası, 5 Nisan 1340 (5 Nisan 1924), nr. 43, s. 4.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Rumeysa Nur ERTAŞ

Diğer Yazarlar / Other Authors: Prof. Dr. Âdem CEYHAN

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazarlar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkilerinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmalarının olmadığını beyan etmişlerdir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazarlar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazarlar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmişlerdir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

⁹⁹ Yazıya alınan gazel, Leylâ Hanım'ın H 1260 (M 1844) yılında Bulak'ta Arap harfleriyle basılmış divanıyla tarafımızdan karşılaştırılıp birkaç lüzumlu düzeltme de yapılmıştır.

